

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Diplomová práce

Bc. Františka Hanousková

**Domény integrace do české společnosti: případová studie zabývající se
zkušeností ukrajinských matek s dočasnou ochranou**

Domains of Integration Into Czech Society: A Case Study Exploring the
Experience of Ukrainian Mothers With Temporary Protection Status

Poděkování

Mé poděkování patří tlumočnickům a překladatelům Aleně Radchenko, Andreji Zaritskému a Olze Fil, bez kterých bych rozhovory s konzultantkami, ani projekt Mámy z Ukrajiny, nemohla realizovat. Mým konzultantkám tímto děkuji za inspiraci, kterou přinesly do mého života, za účast na projektu a za poskytnutí rozhovorů. Neméně bych chtěla poděkovat Mgr. Kateřině Cidlinské, Ph.D. za velmi laskavý a konstruktivní přístup při vedení diplomové práce. Děkuji také Efrainovi, Tomášovi a Petrovi za podporu během psaní diplomové práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12. ledna 2024

Františka Hanousková

ABSTRAKT

Diplomová práce pojednává o integraci skupiny cizinek do české společnosti, konkrétně ukrajinských matek, které uprchly do ČR v důsledku ruské invaze na Ukrajinu. Jejím cílem bylo zjistit, jaký je význam různých domén integrace pro cílovou skupinu a lépe tak porozumět specifikům integrace této skupiny. Za tímto účelem je využit model Agera a Strang (2004a, 2004b, 2008) a intersekcionalní přístup. Cíle bylo dosaženo na základě realizace dvou kol polostrukturovaných rozhovorů s osmi ukrajinskými matkami s dočasným pobytem v ČR, jejichž přepisy byly podrobeny tematické analýze a analýze domén (Spradley, 1979). Výzkum ukazuje, že integrační proces této skupiny nelze postihnout v jeho celistvosti bez zohledňování jejích rovin znevýhodnění, které vytváří specifické bariéry v procesu integrace. Byly nalezeny klíčové překážky v integraci produkované strukturálním znevýhodněním na základě mateřství, což poukazuje na nedostatečné zohledňování potřeb žen-matek integrační politikou. Zásadními překážkami v integračním procesu byl ztížený přístup ke zdravotní péči, nestabilita bydlení a ztížené možnosti sladit rodinný a pracovní čas. Podporujícími faktory bylo inkluzivního školství, podpůrné činnosti neziskových organizací a pomoc moderních technologií. Výzkum demonstruje potenciál intersekcionalního přístupu pro studium integrace a migrace a studium specifických potřeb zranitelných skupin.

KLÍČOVÁ SLOVA

dočasná ochrana, integrace, intersekcionalita, uprchlice-matky, interkulturní sociální práce, kritická sociální práce

ABSTRACT

The thesis deals with the integration of a group of foreign women into Czech society, specifically Ukrainian mothers who fled to the Czech Republic as a result of the Russian invasion of Ukraine. Its aim was to identify the significance of different domains of integration for the target group and to gain a better understanding of the specifics of the integration of this group. To do so, the Agera Strang model (2004a, 2004b, 2008) and an intersectional approach are used. The aim was achieved by conducting two rounds of semi-structured interviews with eight Ukrainian mothers with temporary residence in the Czech Republic, whose transcripts were subjected to thematic and domain analysis (Spradley, 1979). The research shows that the integration process of this group cannot be captured in its entirety without taking into account its levels of disadvantage, which create specific barriers to the integration process. Key barriers to integration produced by structural disadvantage based on motherhood were found, indicating a lack of consideration of the needs of women mothers by integration policy. Key barriers to the integration process were difficulty in accessing health care, housing instability and difficulty in balancing family and work time. Supportive factors were inclusive education, supportive activities of NGOs and the assistance of modern technology. The research demonstrates the value of an intersectional approach for studying integration and migration and studying the specific needs of vulnerable groups.

KEY WORDS

temporary protection, integration, intersectionality, refugee mothers, intercultural social work, critical social work

OBSAH

ÚVOD	8
1. TEORETICKÁ ČÁST	10
1.1. Integrace	10
1.1.1. Koncept integrace	10
1.1.2. Domény integrace dle Agera a Strang	12
1.2. Intersekcionalita	16
1.2.1. Intersekcionalní přístup	16
1.2.2. Možné roviny strukturálního znevýhodnění ukrajinských matek s dočasnou ochranou v ČR	18
1.2.3. Ukrajínští migranti a uprchlíci v České republice	20
1.2.4. Ženství a mateřství v procesu migrace a integrace	23
1.3. Migrační a integrační politika v ČR v kontextu uprchlické vlny z Ukrajiny ...	26
1.3.1. Charakteristika migrační a integrační politiky ČR	26
1.3.2. Status dočasné ochrany ukrajinských uprchlíků a legislativa „Lex Ukrajina“	30
1.3.3. Aktuální situace a integrace ukrajinských držitelů dočasné ochrany v ČR	32
2. METODOLOGICKÁ ČÁST	35
2.1. Cíl práce a výzkumné otázky	35
2.2. Výzkumná strategie a výzkumný design	36
2.3. Metody konstrukce dat	37
2.4. Výzkumný vzorek	40
2.5. Metoda analýzy dat	43
2.6. Přínos a limity výzkumu	44
2.7. Etika výzkumu	45
3. PRAKTICKÁ ČÁST	47

3.1. Domény integrace ve zkušenosti ukrajinských matek	47
3.1.1. Ukazatele a prostředky integrace	48
Práce.....	48
Bydlení.....	54
Vzdělávání	58
Zdraví.....	61
3.1.2. Sociální vazby.....	65
Sociální pouta	66
Sociální mosty.....	70
Sociální propojení	72
3.1.3. Nástroje usnadňující integraci	76
Jazyk a znalost kultury.....	76
3.1.4. Základní pilíř integrace – migrační status, bezpečí a stabilita	79
4. DISKUZE	81
ZÁVĚR	90
Seznam použité literatury	92
Literatura.....	92
Elektronické zdroje	97
Právní prameny	98
Seznam obrázků.....	99
Seznam tabulek.....	99
PŘÍLOHA 1 – Scénář rozhovoru	100
PŘÍLOHA 2 – Ukázka kódování	105

ÚVOD

Ruská invaze na Ukrajinu, která započala 24. února 2022, vyvolala mimořádný příliv válečných uprchlíků do Evropy. Tyto osoby získávají na základě rozhodnutí Evropské unie zvláštní status osoby s dočasnou ochranou, který jim má zajistit rovnocennější postavení v přijímající společnosti, přístup na trh práce a ke zdravotní péči, a pomoci jim při zajištění bydlení. Státnicům z nich se útočištěm stává Česká republika, která přijímá nejvyšší počet uprchlíků z Ukrajiny v přepočtu na jednoho obyvatele (Drbohlav, Novotný, 2023). V přílivu přichozích početně dominují matky s dětmi (Klimešová, Šatava, Ondruška, 2022), zatímco ukrajinští muži jsou obvykle mobilizováni do armády. S dalším vývojem válečného konfliktu se brzy stává zřejmým, že nebude dostačující poskytnout těmto lidem pouze okamžitou humanitární pomoc, ale bude třeba se orientovat na budoucnost a začlenění velkého počtu lidí do české společnosti. Za tímto účelem vzniká, mezi dalšími projekty, Evropskou unií financovaný integrační projekt *Mámy z Ukrajiny*, který si vzal za cíl podpořit v integraci ukrajinské matky malých dětí prostřednictvím umožnění jejich seberealizace, společenské participace a zohlednění jejich specifických potřeb vyplývajících z mateřství v integračním procesu. Tohoto projektu se po dobu osmi měsíců účastnilo osm ukrajinských žen, které společně s týmem českých koordinátorek, pořádaly různorodé veřejné události podle svých představ, kde Češkům a Ukrajincům jako lektorky workshopů předávaly své dovednosti za přítomnosti svých dětí. Projekt vznikl z iniciativy sedmi mladých žen a autorka této diplomové práce byla jednou z nich. Byla jsem koordinátorkou projektu a pobyt terénu mě vedl k zamyšlení nad tím, jaké integrační potřeby matek zůstávají projektem neuspokojeny a co by dále mohlo prospět jejich integraci do společnosti. Proto je obecným cílem této diplomové práce lépe porozumět procesu integrace cílové skupiny.

Diplomová práce tedy analyzuje zkušenost s integrací konkrétní skupiny ukrajinských matek s dočasnou ochranou v České republice, čímž se snaží zmapovat jejich potřeby a přispět tak k lepší adresnosti integračních snah neziskových organizací a veřejných politik. Za tímto účelem je využit model Agera a Strang (2004a, 2004b, 2008), kteří rozdělují integraci do deseti různých domén pokrývajících různé oblasti života. Jelikož jsem během realizace projektu *Mámy z Ukrajiny* nabyla dojmu, že některé překážky v procesu integrace pramení z neuspokojení specifických potřeb skupiny, využila jsem při analýze také intersekcionalního přístupu, který mi umožnil zohlednit v procesu integrace různé roviny znevýhodnění uprchlic-matek s dočasnou ochranou.

K zodpovězení výzkumných otázek vedla realizace dvou fází polostrukturovaných rozhovorů se všemi osmi ženami v listopadu 2022 a dubnu 2023.

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou, metodologickou a praktickou část. V teoretické části je představen koncept integrace a domény integrace vymezené Agerem a Strang (ibid.), intersekcionalní přístup a různé formy strukturálního znevýhodnění, kterým čelí zkoumaná skupina. Věnuji se zde statusu osob s dočasnou ochranou v české společnosti a migračním a integračním politikám. Metodologická část prezentuje výzkumný design, přínosy výzkumu a etické závazky vůči konzultantům. Praktická část obsahuje examinaci polostrukturovaných rozhovorů s matkami-uprchlicemi s dočasnou ochranou, která byla uskutečněna prostřednictvím tematické analýzy a analýzy domén (Spradley, 1979). Diskuze prohlubuje interpretaci dat jejich konfrontací s poznatky jiných autorek a autorů, komentuje přesah výzkumu do praxe a reflektuje efektivitu použití zvoleného interpretačního rámce. Závěr shrnuje klíčová zjištění výzkumu a poskytuje doporučení pro praxi a další výzkum.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1. Integrace

1.1.1. Koncept integrace

Význam pojmu integrace nelze univerzálně vymezit. Záleží na tom, zdali hovoříme o integraci v rovině politiky či v rovině teoretického konceptu, a taktéž, zdali pojednáváme integraci a její stěžejní oblasti z pohledu přijímající společnosti nebo z pohledu imigrantů. Odlišné perspektivy totiž nezbytně vedou k různým představám o tom, jak by měl vypadat „úspěšně integrovaný imigrant“. Zatímco oblast migrace se obvykle soustředí spíše na bezpečnostní složku příchodu migrantů (Sdružení pro integraci a migraci, 2022), integrace se zabývá širšími oblastmi, které v sobě zahrnují národní či kulturní identitu, hodnoty a normy a odpovídá na praktické otázky týkající se umožnění společenské participace migrantů v majoritním společenském systému (Barša, Baršová, 2005; Jelínková, Valenta, 2022). Obvyklé soudobé evropské definice integrace se shodují v tom, že se jedná o oboustranný proces, do kterého vstupují jak imigranti, tak majoritní společnost. Někdy je tento proces považován také za trojstranný, jelikož je do procesu zahrnuta i země původu přistěhovalce (srov. MV ČR, 2016; Jelínková, Valenta, 2022).

S pojmem integrace se pojí další termíny jako jsou inkluze a asimilace. Inkluze označuje přístup, který je zaměřen především na odstraňování strukturálních bariér zamezujících začlenění příchozích do společnosti, obvykle s důrazem na uchování kulturní společenské rozmanitosti. Asimilace je často považována za protipól vyjadřující někdy až násilné začlenění migrantů na úkor jejich kulturních specifik, jehož cílem je ztotožnit přistěhovalce s majoritní společností. Barša a Baršová (2005) používají pojem v širším smyslu, a to k označení takových politik, které směřují k začlenění člověka do společnosti prostřednictvím přijetí liberálně-demokratických hodnot občanského národa.

Asimilační přístupy obvykle kladou odpovědnost za přizpůsobení se přijímací společnosti na samé přistěhovalce. Inkluzivní přístupy se v praxi ukazují být efektivnější a vedou k vyšší společenské a politické participaci migrantů (Solano, Huddleston, 2020; Jelínková, Valenta, 2023). I přesto, že je obvykle vnímán vývoj integračních přístupů jako vyvíjející se směrem od asimilace přes integraci po progresivnější inkluzi, Barša a Baršová (2005) poukazují na to, že určitý stupeň asimilace je přítomný i v novodobějších integračních politikách evropských zemí. Výskyt tohoto trendu potvrzují i nadále autoři

zabývající se výzkumem současných integračních politik (Jelínková, Valenta, 2022; Solano, Huddleston, 2020). Pokud chceme najít jistý pevný bod mezi asimilačním a inkluzivním přístupem, můžeme společně s Bernardem a Mikešovou (2014) konstatovat, že integrace neznamena úplné smazání rozdílů mezi imigranty a většinovou společností, ale je spíše procesem přibližování těchto skupin, který probíhá různými způsoby, rychlostmi a v různých sociálních oblastech, přičemž tento proces není lineární nebo jednosměrný. Integrační proces obvykle předpokládá jistou míru akulturace, tj. vžití se do nové kultury a seznámení se s jejími hodnotami a normami, které umožní každodenní fungování příchozích v nové společnosti. Nicméně, ani tento proces nemusí znamenat jednostranné přijímání kulturních vzorců, v průběhu setkání dvou různých kultur mohou nastávat změny u členů obou interagujících kultur (Phillimore, 2011). Akulturace je obvykle podmíněna tím, zdali jsou vytvořeny dostatečné podmínky pro umožnění pravidelného kontaktu mezi přistěhovalcem a majoritní společností (Donà, Young, 2016).

Integrační politiky lze chápat jako různá „opatření na včleňování přistěhovalců do přijímající společnosti“ (Barša, Baršová, 2005, s. 35). Jelínková a Valenta (2022) poukazují na to, že v současnosti dochází ke sblížení evropských integračních politik a hovoří v té souvislosti o konceptu tzv. „občanské integrace imigrantů“ (ibid., s. 4), který se vyznačuje společným důrazem evropských zemí na povinnosti migrantů a podporu jejich občanských dovedností, v přesvědčení, že dostatečnou znalostí společenského prostředí, osvojením jazyka a seznámením se s hodnotami přijímací společnosti dojde k vytvoření úspěšně integrovaného jedince, který nebude „narušovat“ společenský řád. Tento přístup k integraci je charakterizován normativní kategorizací migrantů dle jejich přizpůsobivosti a kvalifikovanosti, čímž se stává nástrojem kontroly ztěžující vstup určitým kategoriím migrantů (Jelínková, Valenta, 2022). O konvergenci integrační politiky hovoří také Barša a Baršová (2005), kteří používají výraz „občanský asimilacionismus“ (ibid., 2005, s. 182) pro vyjádření společné evropské politiky, která balancuje mezi hodnotami multikulturalismu (zachováním kulturní rozmanitosti přistěhovalců a soužitím různých kultur v jedné společnosti) a občanského národa (občanskou integrací jednotlivce, který přijímá dominantní společenské liberálně-demokratické hodnoty). Výsledkem tohoto balancování je přístup, kdy je na první místo v evropské politice kladen společenský kolektivní rámec (zahrnující západní koncept lidských práv) a teprve na druhé místo se řadí zvláštní kulturní skupinová identita, kterou mohou v rámci společnosti přistěhovalci udržovat. Multikulturalismus je v tomto pojetí

chápan jako sociální fakt, který je usměrňován důrazem na to, co mají obyvatelé společné (Barša, Baršová, 2005). Giddens pro obdobný přístup užívá pojem „solistikovaného multikulturalismu“ (Giddens, 2013 s. 595).

V integračních politikách jsou někdy rozlišovány pojmy adaptace a integrace, přičemž adaptace předchází integraci a představuje spíše prvotní přizpůsobení se společnosti, které nemusí znamenat nutně trvalejší usazení cizince (srov. MV ČR, 2022). V případě nezdařilé integrace (či inkluze) se pak můžeme setkat s dalšími souvisejícími pojmy jako exkluze, segregace či marginalizace. Sociální exkluze jako opak inkluze představuje vyloučení skupin z majoritního společenského systému, což vede k jejich ztíženému přístupu k majoritě běžně dostupným zdrojům (Nešpor, 2017). Segregace znamená oddělení skupiny a často je používána ve smyslu prostorové či rezidenční segregace, která je chápána jako oddělení skupiny prostřednictvím jejího usazování do jedné (vyloučené) lokality (Růžička, 2011; Lounek, Kobes, 2017). Marginalizace je pak možným důsledkem praktik exkluze a diskriminace, kdy je skupina vytlačena na okraj společnosti (srov. Phillimore, 2011).

Právě proto, že je integrace dvoustranným procesem, který může být vnímán a hodnocen migranty a občany majoritní společností odlišnými způsoby, může být pro výzkumníky náročné integraci konceptuálně uchopit (Jelínková, Valenta, 2022). Sama jsem se rozhodla věnovat se v této práci primárně analýze perspektivy matek a jejich subjektivní zkušenosti integrace, které zasazují do strukturálního kontextu intersekcionalního znevýhodnění a integračních strategií České republiky. Podobně jako autorský kolektiv Wu, Schimmele a Hou (2012), který se ve své studii zabýval konceptem „vnímání vlastní integrace“ (self-perceived integration), mě zajímalo, jaké domény integrace umožňují matkám prožívat Česko (alespoň do jisté míry) jako „domov“ a jaké jim to naopak ztěžují. Inspiroval mě také přístup Cichocké (2021), která se zabývá integrací s důrazem na pocit sounáležitosti v kontextu polských imigrantů v Berlíně a Amsterdamu a koncept zde tedy není zcela okleštěn o psychosociální rovinu života imigrantů.

1.1.2. Domény integrace dle Agera a Strang

Pro analýzu zkušenosti ukrajinských matek s integrací jsem využila známého a hojně využívaného modelu Agera a Strang nazvaného Indikátory integrace (2004a, 2004b, 2008). Tento model rozděluje koncept integrace uprchlíků do deseti domén na základě

terénního výzkumu¹ ve dvou uprchlíky obydlených lokalitách ve Velké Británii (Pollokshaws, Glasgow a Islington, Londýn), průřezového celonárodního šetření mezi uprchlíky² a analýzy dokumentů a konceptů pojednávajících integraci³. Autoři si vzali za cíl identifikovat v lokalitách obydlených uprchlíky místní chápání konceptu integrace a faktory, které dle obyvatel lokalit – uprchlíků a starousedlíků – podporují nebo narušují proces integrace (Ager, Strang, 2004a). V kombinaci s dalšími dvěma zmíněnými metodami vytvořili model pro vymezení konceptu integrace (Ager, Strang, 2004b, 2008), který představuje klíčové aspekty integrace prostřednictvím „domén“, jež reflektují opakující se témata, která se při analýze ukázala jako významná. Relevantnost domén posléze ověřovali konzultací s lokálními odborníky z praxe a politickými činiteli, jelikož chtěli zajistit přesah modelu do praxe. Model v sobě zahrnuje také indikátory integrace, které mají zefektivnit hodnocení úspěšnosti integračních projektů (Ager, Strang, 2008). Na základě použitých metod v sobě integrace v pojetí Agera a Strang zahrnuje jak uprchlický a majoritní, tak institucionální pohled na integraci. Já se budu ve své práci soustřeďovat především na uprchlickou perspektivu, prostřednictvím které se pokusím o rámcové pokrytí všech domén modelu.

Výsledný model autorů (2004b, 2008) je rozdělený do čtyř okruhů, které v sobě zahrnují jednotlivé domény (viz také Obrázek 1):

1) *Markers and means* – ukazatele a prostředky integrace⁴:

Tento okruh obsahuje čtyři domény klíčové pro umožnění participace uprchlíků v komunitách, které jsou zároveň společensky považovány za důkaz docílení určitého

¹ Výzkumníci v Pollokshaws a Islingtonu realizovali skupinovou diskuzi pro mapování komunity a polostrukturované rozhovory s uprchlíky a starousedlíky. Celkem realizovali 62 polostrukturovaných rozhovorů v obou komunitách v období od listopadu 2002 do března 2003. Proběhlo 29 rozhovorů s uprchlíky žijícími v dané oblasti a 33 rozhovorů s obyvateli komunit, kteří nejsou uprchlíky (Ager, Strang, 2004a).

² Během let 2003 a 2004 byl proveden ve Velké Británii celostátní dotazníkový průzkum mezi uprchlíky, který poskytl autorům další data pro výzkum. Analytická metoda vícerozměrného škálování byla využita k identifikaci klíčových faktorů spojených s pozitivním vnímáním kvality života uprchlíků. Tyto data byla využita k triangulaci. Otázky objevující se v dotazníku pokrývaly různorodá témata (jako např. bydlení, zdraví, zaměstnání, jazyk, vztahy v komunitě, osobní pohodu atd.) (Ager, Strang, 2004b, 2008).

³ Autoři započali výzkum vytvořením rešerše literatury a analýzou dokumentů. Zkoumali evropské pojetí integrace a ukazatele integrace Rady Evropy a dalších zdrojů. Autoři našli shodné prvky a opakující se témata v jednotlivých konceptech, a to jim poté posloužilo k předběžnému tematickému a koncepčnímu vymezení pojmu integrace (Ager, Strang, 2008).

⁴ Vlastní překlad autorky práce.

stupně integrace: **práce** (employment), **bydlení** (housing), **vzdělávání** (education) a **zdraví** (health).

Autoři poukazují na to, že vnímat úspěchy v těchto oblastech jako pouhý výsledek dosažení určitého stupně integrace je problematické (Ager, Strang, 2008). Perspektiva přehlížející tuto skutečnost by znamenala radikální individualismus ignorující strukturální podmínky, ve kterých se uprchlíci nachází.

2) *Social connections* – sociální vazby:

Dle zjištění z terénního výzkumu právě povaha vztahů v lokalitách nejvíce charakterizovala a vymezovala místní vnímání integrace a vztahy byly považovány za stěžejní mechanismus pro vytvoření integrované komunity (Ager, Strang, 2004a). Autoři vztahy konceptuálně rozdělují do tří domén, které vyjadřují různé druhy vztahů klíčových pro integraci: **sociální mosty** (social bridges), **sociální pouta** (social bonds), **sociální propojení** (social links).

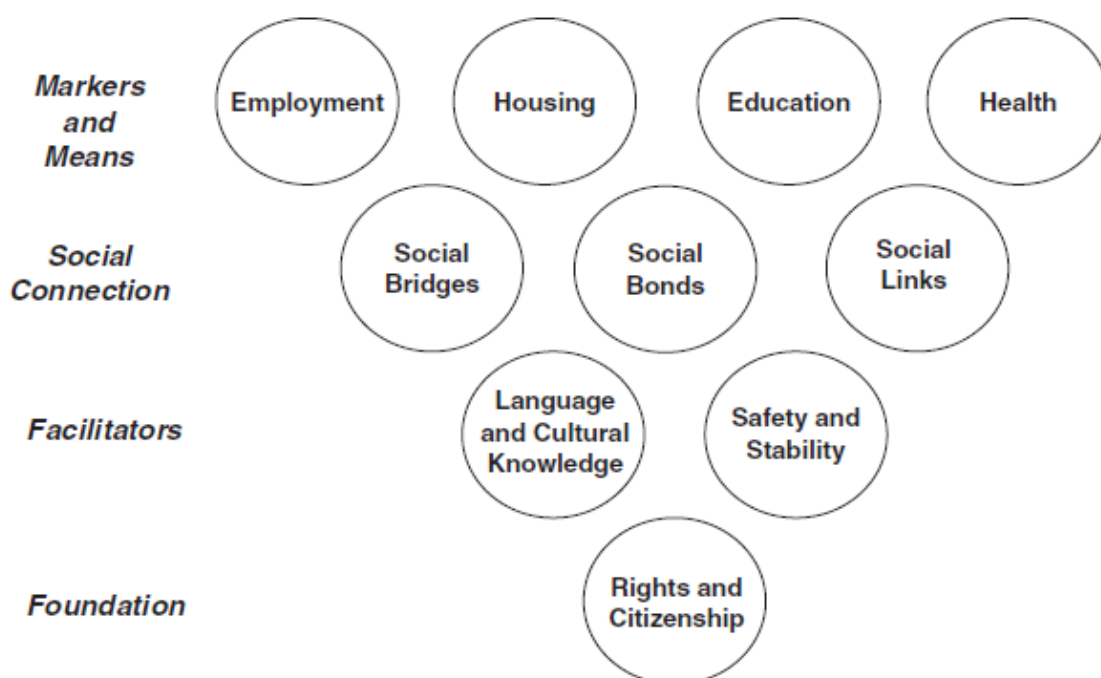
Sociální mosty vyjadřují meziskupinové vztahy s členy jiných komunit, tzn. především s majoritní společností. Sociální pouta poukazují na vztahy s rodinou, příslušníky stejné etnické skupiny nebo náboženské komunity, které zajišťují, že se integrace nestane asimilací. Sociální propojení znamená provázanost migrantů se strukturami státu – tedy institucemi, včetně místních úřadů a služeb. Součástí této domény je využívání místních státních služeb a služeb nevládních neziskových organizací ze strany uprchlíků, společenská participace uprchlíků a jejich zapojení do politických procesů. Zahrnuje tedy integraci jako oboustranný proces – aktivní participaci ze strany uprchlíků a umožnění této participace ze strany státních institucí a občanské společnosti. Jako příklad lze uvést dostupnost a adresnost služeb i přístup institucí (např. policie, zaměstnanců úřadu práce, neziskových organizací) vůči uprchlíkům, nebo zaměstnání uprchlíků v místních samosprávách a jejich participaci ve spolcích.

3) *Facilitators* – nástroje usnadňující integraci:

Do tohoto okruhu patří **jazyk a znalost kultury** (language and cultural knowledge) a **bezpečí a stabilita** (safety and stability). Jedná se o klíčové faktory napomáhající překonávat bariéry integrace. Bezpečím a stabilitou autoři mínili širší pocit bezpečí, který se vytváří v případě, kdy nejsou u uprchlíků přítomny obavy z diskriminačního chování ve veřejném prostoru a lokalitu celkově pokládají za bezpečnou pro život a rovněž pocit bezpečí, který se vytváří existencí stabilních vztahů v komunitě.

4) *Foundation* – základní pilíř integrace:

Základním pilířem integrace je **doména práv a občanství** (rights and citizenship). Vlastní pojetí národa přijímající země se projevuje v jeho specifickém pojetí integrace a v tom, jaké jsou povinnosti imigrantů a co je od nich očekáváno. Jedná se o pravidla, co určují, co lze požadovat od státu a od komunity, co musí imigranti splňovat za podmínky (např. pro získání určitého typu pobytu nebo občanského statusu) a jakými pravidly se musí řídit (Ager, Strang, 2008). Doména představuje práva a povinnosti odvozené od udělené dočasné ochrany, které nastavují hranice možností začlenění do společnosti.

Obrázek 1: Domény integrace

Zdroj: Ager, Strang, 2008

Autorky Habash a Omata (2022) poukazují na slabinu tohoto modelu spočívající v tom, že jsou uprchlíci zkoumáni do jisté míry jako homogenní skupina, čímž dochází k zanedbávání perspektiv vyplývajících např. z rozdělení genderových rolí. Tím je opomíjena skutečnost, že integrační proces může mít pro muže a ženy odlišná specifika. Na tuto připomínku se pokouším reagovat poskytnutím kontextu relevantního ke konkrétní zkoumané skupině a využitím intersekcionalního přístupu.

1.2. Intersekcionalita

1.2.1. Intersekcionalní přístup

Termín intersekcionalita je spojován s osobou právničky Kimberlé Crenshaw, která ho v roce 1989 použila pro popis žité zkušenosti afroamerických žen. Deklarovala, že porozumění této zkušenosti nelze dosáhnout zkoumáním oddělených kategorií genderu, rasy a třídy. Je potřeba je studovat jako prolínající se kategorie strukturálního znevýhodnění, jejichž průsečík ve výsledku vytváří specifické formy nerovnosti a (mnohdy vícenásobné) diskriminace. Tím dochází ke vzniku zcela specifické žité zkušenosti afroamerických žen, kterou nelze pochopit, pokud se zaměříme pouze na jeden izolovaný aspekt jejich znevýhodnění. Touto myšlenkou autorka upozornila na potřebu studovat sociální fenomény s přihlédnutím k tomu, že jsou jedinci nositeli různých připsaných identit, jejichž protínání ovlivňuje, jak jsou společností vnímáni a chápáni a jak je s nimi zacházeno (Crenshaw, 1989).

Intersekcionalita, ať už pojímaná jako perspektiva či metoda, je dodnes využívaná v četných vědeckých studiích. V současnosti je pojímána širěji a autoři se zaměřují na průniky dalších kategorií jako např. věk, zdravotní stav, sexualita nebo náboženství (Lutz, Amelina, 2021). V českém kontextu lze intersekcionalitu nalézt například ve studii Markové Volejníčkové a kolektivu (2019), která se zabývá prekaritou práce ve zkušenosti českých a ukrajinských podnikatelek, matek malých dětí, přičemž aspekty prekarity autorky nalézají prostřednictvím analýzy zkušenosti podnikatelek v průsečíku genderu, závazku péče a migračního statusu (Marková Volejníčková, Švarcová, Křižíková, Formánková, 2019). Intersekcionalní analýza zaměřená na prolínání věku, pohlaví a etnicity umožnila Formánkové a Lopatkové (2018) identifikovat specifika integrace mladých vietnamských migrantů do českého trhu práce a odhalit, jak – i přes různá znevýhodnění – v určitých kontextech aktéry pocíťovaná i společensky stereotypizovaná identita Vietnamců jako „výkonných a pracovitých“ lidí prospěšně spolupůsobí v tomto procesu, jelikož se zdá, že v průniku genderu, etnicity a stereotypu pracovitosti se v určitých kontextech pracovitost stává stěžejní kategorií, skrze kterou jsou Vietnamci českou společností hodnoceni, což může ve výsledku vést k získání lepší pozice ve společnosti (Formánková, Lopatková, 2018). Glumbíková a kolegyně (2018) využily intersekcionalní přístup pro pochopení toho, jaké formy útlaku působí na matky se zkušeností s pobytem v azylovém domě a na základě toho identifikovaly, že útlak v rovinách genderu, mateřství, samozivitelství, socioekonomické situace, etnicity a

bezdomovectví ústí v zneschopnění matek prostřednictvím zvnějšku připisovaných identit (Glumbíková, Gřundělová, Gojová, 2018). Intersekcionalita se čím dál častěji objevuje také jako metodologická strategie, která pomáhá zajistit, aby intervence do sociálního prostředí byly cílené a reflektovaly potřeby lidí, kterým jsou určeny (Bastia, Datta, Hujo, Piper, Walsham, 2023). Zohlednění intersekcionality lze proto aktuálně najít také v politických strategiích v oblasti genderu a migrace. Například Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021– 2030 využívá intersekcionalního přístupu pro zohlednění mnohonásobného znevýhodnění některých skupin žen, včetně cizinek (Úřad vlády, 2021).

Zastánci intersekcionalního přístupu považují za žádoucí při studiu sociální reality zohlednit, že lidé nemusí být ve své každodennosti omezováni pouze jedním druhem znevýhodnění, ale často čelí současně více různým formám útlaku, které spolu paralelně a komplexně spolupůsobí, což se odráží v každodennosti aktérů (Peng, 2019). V návaznosti na to je třeba reflektovat, jak jsou připsané identity hierarchizovány v rámci konkrétní sociální struktury (tj. konkrétní společnosti) a společenskou pozici zkoumaných subjektů v konkrétním prostředí, ve kterém budou určité formy znevýhodnění výraznější než jiné (Bastia, Datta, Hujo, Piper, Walsham, 2023). Na straně druhé je žádoucí přihlídnout také k dynamické procesuální povaze reality, jelikož skupiny (jako např. ženy, migranti) nejsou pouhými zvenčí vytvářenými sociálními kategoriemi, ale formují se v procesech sociální interakce (Anthias, 2012). Ani zde tedy nelze opomenout známou dualitu sociální struktury. „*V každodenním odlivu a přílivu sociálního života lidé identifikují a kategorizují ostatní, stejně jako identifikují a kategorizují sebe sama*“ (Brubaker a Cooper, 2000, s. 15) a mezi obvyklé kategorie, do kterých lidé sami sebe i druhé zařazují patří například rasa, etnicita, národnost, státní příslušnost nebo gender (ibid., s. 15). To, že lidé v rámci sociálních interakcí sami sobě rozumí v kontextu členství v určité skupině a zároveň zařazují ostatní do skupin jiných, umožňuje pojmout realitu jako dvousečnou – sociální strukturou podmíněnou a zároveň aktérsky přetvářenou a prožívanou. Přestože jsou aktéři sociální strukturou omezováni a mohou jí být znevýhodňováni, nemůže sama existovat bez lidí, kteří jí utváří svým jednáním (Giddens, 2013).

Na základě výše uvedeného sama ve výzkumu zohledňuji na jedné straně sociální strukturu (tj. objektivní rovinu udávanou např. migrační a integrační politikou v ČR nebo společenským vnímáním jednotlivých připsaných identit účastnic výzkumu), na druhé straně aktérství (tj. subjektivní rovinu, vlastní perspektivu a zkušenost zkoumaných aktérek). Podobně jako Markové Volejníčkové a kolektivu (2019) mi intersekcionalita

slouží k pochopení vzájemného spolupůsobení různých rovin znevýhodnění, které vytváří specifickou zkušenost pro ukrajinské matky a mohou produkovat určité bariéry zabraňující integraci, nebo naopak, jak ukazují Formánková a Lopatková (2018), mohou paradoxně představovat určitou výhodu v integračním procesu. Intersekcionalitu si vymezují jako epistemologický přístup a přístup k analýze zohledňující prolínání různých rovin znevýhodnění konkrétní zkoumané skupiny. V mé diplomové práci mi dopomáhá k pochopení specifické zkušenosti účastnic výzkumu s integrací, kterého by nebylo možné dosáhnout bez zohlednění více spolupůsobících rovin znevýhodnění. Na základě inspirace pojetím intersekcionality Markové Volejníčkové a kolektivu (2019) v analýze rozlišují *strukturální roviny znevýhodnění* a *individuální roviny znevýhodnění*, které se k nim přidávají a spolupůsobí s nimi. Zatímco strukturální rovina znevýhodnění odkazuje ke společenským podmínkám, ve kterých se účastnice výzkumu vyskytují, subjektivní rovina znevýhodnění odkazuje k individuálním situacím účastnic výzkumu a taktéž tomu, jaké jim samy přičítají významy (tj. zahrnuje také subjektivní rovinu). Tyto dvě roviny mi pomáhají rozlišit hranice dané strukturou české společnosti a aktérskou subjektivní rovinou prožívání a jednání v rámci těchto hranic. Jako příklad lze uvést znevýhodnění na základě genderu – toto znevýhodnění je strukturální povahy a univerzálně postihuje ženy na českém trhu práce. Individuální rovinou znevýhodnění, která spolupůsobí s tímto znevýhodněním, může být např. péče o člověka se zdravotním postižením, která je aktérkou chápána jako bariéra pro vstup na trh práce. Pro analýzu možných strukturálních znevýhodnění případu využívám konceptu *statusu* a *role*. Status si vymezují jako „sociálně definovaný aspekt osoby, který určuje sociální vztahy a nese s sebou určitá práva a povinnosti vzhledem k ostatním“ (Eriksen., 2008, s. 68) – tj. očekávané strukturální požadavky vztahující se k sociální kategorii. Roli pak definují jako „dynamický aspekt statusu, tedy jako skutečné chování člověka v rámci vymezení daného jeho statusem“ (ibid., 2008, s. 69). Tyto dvě roviny mi pomáhají vystihnout hranice dané českou společností a dynamickou rovinu aktérského jednání v rámci těchto hranic.

1.2.2. Možné roviny strukturálního znevýhodnění ukrajinských matek s dočasnou ochranou v ČR

Status migrantky lze sám o sobě považovat za intersekcionalní fenomén. Obsahuje v sobě gender, etnicitu, sociální třídu a další rozměry, které je potřeba studovat jako prolínající se strukturálně a aktérsky podmíněné kategorie v rámci konkrétního času a prostoru

(Bastia, Datta, Hujo, Piper, Walsham, 2023). Migrující osoby jsou přijímající společností kategorizovány na základě genderu, třídní a etnické či rasově chápané příslušnosti. Na základě průsečíků těchto kategorií a jejich společensky vnímaných významů jsou majoritní společností považovány za specifickou a od majority odlišitelnou skupinu. Průsečíky těchto kategorií pak různými způsoby ovlivňují sociální pozici migrujících osob v nové společnosti a nastavují hranice jejich možnostem sociální mobility (tj. jejich možnosti změnit svou sociální pozici v sociální hierarchii). (Anthias, 2012; Desiderio, 2020).

V případě studované skupiny lze předem rozlišit několik rovin strukturálního charakteru, které mohou spoluurčovat její možnosti a limity integrace⁵. Účastnice výzkumu jsou ženy, matky a uprchlice s dočasnou ochranou pocházející z Ukrajiny. Lze předpokládat, že tato skupina může být vystavena znevýhodnění, kterému jsou obecně vystaveny ženy a matky v ČR, které bude dále prohlubováno migrantským statutem (zahrnujícím podmínky migrace, ale také představy Čechů o migraci) a případně etnickou kategorií (např. konotacemi, které si Češi spojují s Ukrajinci). Následující vizualizace (Obrázek 2) znázorňuje předpokládané překrývající se formy znevýhodnění na základě sociálních kategorií přítomných u zkoumané skupiny. Ženství v této vizualizaci zařazují do znevýhodňujících strukturálních charakteristik, jelikož se ženy v různých oblastech ve společnosti nacházejí v znevýhodněném postavení. Je tomu tak proto, že lze politiky obecně charakterizovat spíše jako androcentrické. Jako normu vnímají muže, což má v důsledku dopad na ženy, neboť pak politiky nereflektují specifika jejich biografí (Criado-Perez, 2019). Migrační status zahrnuje práva a povinnosti držitelů dočasné ochrany a společenský pohled na migraci a migranty. Do vizualizace jsem proto zahrnula také roli migranta, jelikož dynamický aspekt jednání v rámci migračního statusu může také představovat znevýhodnění – na migranty jsou kladeny různé požadavky a očekávání při příchodu do nové země a samotné naplňování těchto očekávání (např. učení se jazyku, vyřizování administrativních záležitostí) klade vyšší nároky na každodennost migrantů oproti jedincům z majoritní společnosti. Nutné je také přihlídnout k žité zkušenosti „nucených migrantů“, kteří úprkem z domoviny obvykle ztrácí sociální a ekonomický kapitál. Etnicitu jsem do rovin znevýhodnění zařadila jako potenciálně znevýhodňující ve smyslu konotací, které si česká společnost může asociovat s ukrajinskou etnickou skupinou. Do znevýhodnění na základě mateřství také zahrnuji nejen status, ale i roli

⁵ Individuální roviny znevýhodnění budu zohledňovat a zkoumat v praktické části.

republiky byli dlouhodobě nejpočetnější skupinou migrantů dle státní příslušnosti (Bernard, Mikešová, 2014). Před invazí ruské armády na Ukrajinu se počet migrantů s ukrajinskou státní příslušností blížil v ČR 200 tisícům (Jelínková, Ochrana, Plaček, 2023). Do České republiky v minulosti za účelem ekonomické migrace mířili především mladí muži v produktivním věku, kteří přijížděli sami s cílem podporovat finančně svou rodinu, která zůstala na Ukrajině (Leontiyeva, 2006). O ukrajinských imigrantech v ČR se před příchodem válečných uprchlíků často hovořilo jako o skupině, která sem přichází dočasně za účelem cirkulační (tj. opakované) migrace, aby získala peněžní prostředky a poté se navrátila zpět domů (Bernard, Mikešová, 2014).

Migranti jsou obecně vystaveni větší zranitelnosti než většinová populace. Zmínit lze větší náchylnost k ocitnutí se v chudobě (Hradečná, Jelínková, Ezzeddine, Havelková, 2016). Imigranti pocházející z východních zemí pak mohou vnímat znevýhodnění v ekonomické oblasti i na základě toho, že se v povědomí české společnosti vytvořily jisté kategorie imigrantů s různými konotacemi a vymanit se ze společenskými významy nabytých kategorií jako je „imigrant z Východu“ není snadné. Ani dlouhodobý pobyt v ČR nebo změna právního postavení pak nemusí vést k výraznému zlepšení pracovní situace nebo sociální mobility (Krchová, Víznerová, Kutálková, 2008). Před válečnou vlnou z Ukrajiny byla navíc v některých průzkumech v české společnosti zaznamenána větší míra nepřátelských postojů vůči Ukrajincům (Bernard, Mikešová, 2014).

Na úrovni etnicity jako strukturální kategorie lze ovšem zaznamenat jistou relativní „výhodu“, oproti uprchlíkům z převážně muslimských zemí v oblasti vstřícnosti ze strany společnosti, pokud uvážíme krizi, která se odehrála v letech 2015-2016 a společenskou a politickou odezvu v ČR a sousedících zemích, která se v extrémních případech měnila v pozorovatelnou vlnu islamofobie.⁶ Solidarita s uprchlíky z Ukrajiny (ať už v podobě finanční, materiální nebo humanitární pomoci) byla ze strany českých občanů skutečně výrazná, a to především na počátku konfliktu (Drbohlav, Novotný, 2023). Výhodou pro ukrajinské uprchlíky může být jazyková blízkost českého a ukrajinského jazyka při učení se českému jazyku, kulturní podobnost (Leontiyeva, 2006) a také skutečnost, že tráví svůj volný čas podobným způsobem jako majoritní česká společnost (Bernard, Mikešová, 2014). Nelze ale opomíjet rozdílnost Ukrajinců vůči Čechům v oblasti náboženství, jelikož Ukrajinci se vyznačují vyšší religiozitou než Češi a náboženství se pro ně zde

⁶ Kupříkladu Maďarsko bylo výrazně proti přijímání uprchlíků v letech 2015-2016, ale přijalo velké množství uprchlíků z Ukrajiny.

může stát společným spojovacím prvkem a kostel místem, kde se mohou setkávat se svými krajany (Leontiyeva, 2006).

Lze rozlišit několik oblastí vykořisťování, kterými jsou ukrajinští uprchlíci ohroženi. Uprchlíci jako takoví jsou vnímáni jako zranitelná a potenciálně zneužívaná skupina např. v oblasti práce, sexuálního vykořisťování a obchodu lidmi, která se zároveň může stát terčem trestné činnosti z nenávisti (Úřad vlády, 2022). S Ukrajinci v českém prostředí se „...dlouhodobě pojí problémy s vykořisťováním (zejména ze strany krajanů), vydíráním a velmi nízkou orientací v systému“ (Úřad vlády ČR, 2022, s. 25). Ukrajinská menšina v České republice se navíc již před uprchlickou krizí vyznačovala obsazováním nízkokvalifikovaných pozic i přes vyšší kvalifikace, které pozicím neodpovídají (Drbohlav, Novotný, 2023). Leontiyeva (2006) dále také zmiňuje fenomén zapojení ukrajinské menšiny v ČR do „švarcsystému“ z důvodu složitosti a délky procesu vedoucího k získání potřebných povolení a nedostatku informací.

Uprchlíci jsou zvláštní skupinou migrantů, ke které je potřeba zaujmout specifický přístup z důvodu nedobrovolnosti jejich odchodu ze země, ztráty sociálního a finančního kapitálu a dopadu války na jejich psychiku, včetně potenciálních úmrtí jejich blízkých (Drbohlav a Novotný, 2023; srov. Kment, Prokop, Levinský, Frühauf, Jirotko, 2022; Hradečná, Jelínková, Ezzeddine, Havelková, 2016). Více o specifické situaci uprchlíků z Ukrajiny nám může napovědět několik výzkumných šetření a analýz, které si vzaly za cíl zmapovat jejich situaci (Drbohlav, Novotný, 2023; Kment, Prokop, Levinský, Frühauf, Jirotko, 2022; PAQ Research, 2023; Klimešová, Šatava, Ondruška, 2022). Z nich vyplývá následující:

- 1) příchozí uprchlíky z Ukrajiny lze charakterizovat jako „mladé a vzdělané“, dospělí jsou obvykle v produktivním věku do 45 let (Klimešová, Šatava, Ondruška, 2022). Ve uprchlické vlně početně dominují matky s dětmi (Drbohlav a Novotný, 2023; Klimešová, Šatava, Ondruška, 2022);
- 2) řada uprchlíků v České republice pracuje, ale nalezají uplatnění v nekvalifikovaných pozicích, které neodpovídají jejich vlastní kvalifikaci a vzdělání (Drbohlav, Novotný, 2023; PAQ Research, 2023);
- 3) zvláštním bariérám čelí vysokoškolsky vzdělaní uprchlíci z Ukrajiny, kteří mají v České republice větší problém nalézt pracovní uplatnění než lidé se středoškolským a vyšším odborným vzděláním a deklarují vyšší obtížnost nalezení práce (Drbohlav, Novotný, 2023);

- 4) mezi ukrajinskými uprchlíky panuje poměrně vysoká míra neznalosti českého jazyka, ale zároveň mezi nimi panuje ochota se jazyku naučit (Drbohlav, Novotný, 2023);
- 5) ukrajinští uprchlíci se nacházejí v tíživé finanční situaci (Klimešová, Šatava, Ondruška, 2022). Dvě třetiny z nich žijí v příjmové chudobě, a to i při přijímání podpory od státu (PAQ research, 2023);
- 6) téměř polovina dospělých uprchlíků projevuje příznaky úzkostí nebo depresí (PAQ Research, 2023).

1.2.4. Ženství a mateřství v procesu migrace a integrace

Začátek migračního procesu a rozhodování o odchodu z původní země i vstupu do země nové jsou ovlivněny genderovými rolami ve vztazích, rodině a společnosti. Tyto role, které určují očekávané chování žen a mužů včetně jejich povinností, pracovních rolí a postavení v různých vztazích, jsou formovány sociálně a kulturně a mohou se lišit v různých dobách a kulturách (Krchová, Víznerová, Kutálková, 2008). Diskriminace postihuje nejen ženy migrantky, ale i ženy z majoritní společnosti. Avšak u migrantek a žen s migrační zkušeností se kromě genderové roviny a sociální třídy přidává i aspekt etnicity či rasy, což dále prohlubuje jejich znevýhodnění (Sdružení pro integraci a migraci, 2022). Vzájemné prolínání znevýhodnění na základě genderu, migračního statusu a individuálních charakteristik, spolu s tím, jak jsou tyto oblasti hodnoceny v přijímající zemi a s jakou mírou jsou (nebo nejsou) zohledňovány ve veřejných politikách, vytvářejí pro přistěhovalkyně komplikovanější cestu k úspěšné integraci v porovnání s muži migranty (Desiderio, 2022). Ženy migrantky jsou zároveň ochotny na základě své obecně horší socioekonomické pozice přijmout zaměstnání, které neodpovídá jejich kvalifikaci a které není náležitě finančně ohodnoceno (Ezzeddine, 2014; Hradečná, Jelínková, Ezzeddine, Havelková, 2016). Čemuž odpovídá také tvrzení kolektivu autorů sborníku mapující integrační politiky vůči ženám migrantkám v Evropě a Kanadě: Pokud ženy migrantky nachází práci, často se jedná o nízkokvalifikované profese, na které jsou překvalifikované (Desiderio, 2022). *Analýza k problematice postavení migrantek a migrantů v České republice* (Organizace pro pomoc uprchlíkům, 2016) poukazuje na to, že ženy migrantky v ekonomické oblasti integrace tvoří zvláštní skupinu, která se odlišuje od mužů migrantů, i od českých žen nebo žen z jiných zemí EU. Zatímco se muži musí často potýkat s diskriminací na základě etnicity a národnosti, ženy musí čelit také diskriminaci na základě pohlaví a mateřství (ibid.) Objevují se kritické hlasy, které

upozorňují, že klíčové subjekty si stále dostatečně neuvědomují potřebu zaměřit se na migrující ženy jako na skupinu vyžadující zvláštní ochranu a péči (srov. Sdružení pro integraci a migraci, 2022; Hradečná, Jelínková, Ezzeddine, Havelková, 2016).

Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021 – 2030 (Úřad vlády ČR, 2021) uvádí, že v rámci Evropské unie vykazuje Česká republika jeden z největších rozdílů v zaměstnanosti mezi ženami a muži a vyznačuje se také disproporcí v průměrných platech žen a mužů a vyšším zastoupením žen na hůře placených, obvykle tzv. feminizovaných pozicích. S tím souvisejí dlouhodobě opomíjené problémy v podobě nedostatku flexibilních forem zaměstnání a kapacit ve službách péče o děti nebo dlouhodobá tradice nerovnoměrného rozdělení pečujících rolí a přítomnost genderových stereotypů v české společnosti (ibid.). Důležité je upozornit na převládající společenský diskurs, který nahlíží na genderové role a dělbu práce esencionalistickou perspektivou, tedy jako na „přirozené“ a „vrozené“. Tato perspektiva je reprodukována také prostřednictvím mediálního diskursu, který prezentuje ženu jako esenciálně pečující osobu (Ezzeddine, 2014), čímž je esencionalistická perspektiva dále posilována.

V posledních letech dochází k stabilnímu vzestupu podílu žen mezi cizinci ze třetích zemí v České republice (MV ČR, 2016). Ženy migrantky – zejména z třetích zemí – byly v minulosti často vyobrazovány jako pasivní spolecestující mužů (Bastia, Datta, Hujo, Piper, Walsham, 2023; Sdružení pro integraci a migraci, 2022; Hradečná, Jelínková, Ezzeddine, Havelková, 2016), což možná bylo jedním z důvodů, proč se ženy jako zvláštní skupina vyžadující pozornost do *Koncepce integrace České republiky* dostaly teprve v jejích nejnovějších aktualizacích (Hradečná, Jelínková, Ezzeddine, Havelková, 2016). Stereotypní představy o ženách projevoval také neziskový sektor, který dle Hradečné a kolektivu (2016) zaměřoval rekvalifikační kurzy pro ženy na tradičně vysoce feminizované aktivity jako kurzy vaření nebo šití (ibid.). Nejnovější aktualizace *Koncepce integrace cizinců* (MV ČR, 2016) ženy cizinky vymezuje jako zranitelnou skupinu, se kterou se pojí ohrožení domácím a genderově podmíněným násilím, na základě čehož je nutné věnovat jí zvláštní péči prostřednictvím preventivní informační osvěty o možnostech pomoci. Zdůrazňována také potenciální pečující role matky, která je klíčová pro výchovu dalších generací, čímž je odůvodněno, proč je třeba skupině věnovat zvláštní pozornost (ibid.). Migrantky se často uplatňují v oblastech služeb, které mají neformální povahu a nejsou dostatečně regulované jako např. pečující pozice, pohostinství nebo práce v domácnosti (Hradečná, Jelínková, Ezzeddine, Havelková, 2016). Někteří autoři upozorňují na možné zaměstnání migrantek v sexbyznysu i na

nebezpečí, že se mohou tyto ženy stát oběťmi obchodování s lidmi a genderově podmíněného násilí (Krchová, Hradečná, Jelínková, Ezzeddine, Havelková, 2016). Ezzeddine (2014) pojednává o migrantkách pracujících na typické feminizované pozici nájemné pracovnice v domácnosti a upozorňuje na zvláštní hodnocení práce se soukromým charakterem, který ji činí těžko měřitelnou a zvenčí v podstatě neviditelnou, a také na emoční charakter práce migrantek v pozici chův a ošetřovatelek, od kterých se očekává projevení různého druhu společensky vyjednáváných emocí vůči těm, o které pečují. Sama bych ráda dodala, že se domnívám, že jsou tyto „pečující“ ženské emoce spjaty s genderovými stereotypy a jsou naturalizovány jako esenciální projevy žen, které tedy nevyžadují ze strany pečujících žen větší námahu.

Drbohlav a Novotný (2023) deklarují, že vysokoškolsky vzdělané ženy, které přišly do České republiky v reakci na ruskou invazi na Ukrajinu, čelí v České republice zvláštnímu znevýhodnění a hovoří o jeho různých prolínajících se rovinách: zatížení péči o dítě, nedostatek zkušeností s českými institucemi, problémy s nostrifikací vzdělání a kvalifikace, neznalost českého jazyka a obtížnost se prosadit v českém prostředí na pozicích, které odpovídají jejich vzdělání, staví vysokoškolsky vzdělané ukrajinské matky do zvláštní znevýhodňující situace. Již tak náročnou situaci matek neulehčuje skutečnost, že jejich potenciální mužští partneři byli ve většině případů povoláni do ukrajinské armády, a tak se náhle ocitají takřka v pozici „single parent“, se kterou se musí navíc vyrovnat v neznámém prostředí. Tato skutečnost se pak může projevovat obtížemi při snaze sladit péči o dítě a domácnost s prací, která umožní finanční zajištění rodiny (srov. Ezzeddine, 2014, Hradečná, Jelínková, Ezzeddine, Havelková). Sladění rodinného a pracovního života může dále ztěžovat absence tradičních sociálních sítí a podpory jakými jsou např. prarodiče nebo sourozenci a jiní blízcí, kteří zůstali v původní zemi (Krchová, Víznerová, Kutálková, 2008). Zvláštní postavení mívají v ukrajinské rodině starší ženy – babičky, jejichž role nabyla na Ukrajině v období Sovětského svazu na významu ve vztahu k zajištění péče o malé děti a domácnost. Od babičky se očekávala výchova pravnučat a vedení domácnosti v rámci rozšířené rodiny (Ezzeddine, 2012). Je možné, že přítomnost či absence babičky v České republice může taktéž ovlivňovat současnou situaci příchozích ukrajinských matek. Česká republika se již v minulosti stávala cílovou destinací ekonomických migrantek z Ukrajiny, tzv. transnacionálních matek, které v České republice žily bez svých dětí, a vybíraly si jí jako cílovou zemi hlavně kvůli možnosti cirkulační migrace mezi oběma státy, která je usnadněna geografickou blízkostí zemí. A právě těmto ženám pomáhali jejich rodiče zajistit péči o dítě v domovině (ibid.).

V neposlední řadě považuji za důležité vyzdvihnout úroveň každodenního náporu na psychiku, se kterým se některé příchozí ženy (např. konkrétně účastnice tohoto výzkumu) musí vyrovnávat s vědomím, že jejich partneři bojují v zemi původu. Ženy migrantky mohou dále čelit pocitům osamělosti a izolace. Mohou ztratit kontakt s širší rodinou, a pokud zastávají roli pečovatelky, tak si v kombinaci s jazykovou bariérou v nové společnosti jen těžko vytváří nové sociální vazby. Pokud tráví celý den čas péčí o dítě, je zároveň těžké si osvojit jazyk přijímací země (Krchová, Víznerová, Kutálková, 2008). Přítomnost dětí je klíčová, jelikož právě rodina je může představovat významný faktor při procesu integrace do ČR a ovlivňovat také, zdali migrant na místě setrvá (Ezzeddine, 2012, Krchová, Víznerová, Kutálková, 2008).

1.3. Migrační a integrační politika v ČR v kontextu uprchlické vlny z Ukrajiny

Záměrem této kapitoly je poskytnout relevantní kontext k migračnímu statusu ukrajinských uprchlíků, jejich právům a povinnostem a charakteru migrační a integrační politiky České republiky, aby byly nastíněny hranice, v jejichž rámci probíhá integrační proces zkoumané skupiny.

1.3.1. Charakteristika migrační a integrační politiky ČR

Od 90. let prošla migrační situace a současně s tím také migrační a integrační politika v České republice významným vývojem. České území před rokem 1989 nemělo zkušenost s větším přílivem přistěhovalců ze zahraničí. S výjimkou poválečných návratových vln po roce 1918 a 1945 mělo spíše vystěhovaleckou, nežli přistěhovaleckou zkušenost (Barša, Baršová, 2005). Počet příchozích cizinců začal po pádu železné opony rychle stoupat a Česká republika se postupem času stala cílovou zemí migrantů, jejichž celkový počet se v zemi k roku 2016 více než třináctkrát zvýšil (MV ČR, 2016). V rámci přípravy vstupu do Evropské unie došlo v letech 1996 – 1999 k harmonizaci migrační politiky s předpisy Evropské unie. Po roce 1999 pak začaly být formulovány vlastní komplexnější české migrační a integrační politiky nad rámec harmonizačních snah. Společná migrační politika Evropské unie je výrazněji rozvíjena od roku 1999, kdy v platnost vstoupila Amsterdamská smlouva. Česká migrační a integrační politika je ovlivněna nejen unijním právem, ale také další mezinárodními předpisy, mezi které patří Úmluva OSN o postavení uprchlíků z roku 1951, platná pro všechny země v EU, která tvoří základ pro evropské azylové právo (Barša, Baršová, 2005). Základním legislativním dokumentem upravující

status migrantů a migrantek v České republice je zákon o pobytu cizinců (326/1999 Sb.), k azylantům a žadatelům o mezinárodní ochranu se vztahuje zákon o azylu (325/1999 Sb.).

Politika začleňování cizinců v České republice se v současnosti opírá o dokument s názvem „*Koncepce integrace cizinců - Ve vzájemném respektu*“. Koncepce byla schválena vládou v roce 2000 a posléze prošla třemi významnými aktualizacemi v letech 2006, 2011 a 2016 (MV ČR, 2016). Integrační politika je koordinována Ministerstvem vnitra ČR, konkrétně ji má na starost Odbor azylové a migrační politiky (OAMP) a primární cílovou skupinou integračních opatření jsou cizinci z třetích zemí⁷. Na plnění úkolů v jednotlivých oblastech integrace se pak podílí jednotlivá ministerstva. Zmínit lze úlohu bývalého koordinátora integrační politiky, Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, jehož činnost se soustředí na zranitelné skupiny obyvatelstva a jejich začlenění a uskutečňuje výzkumná šetření monitorující situaci cizinců (srov. Sdružení pro integraci a migraci, 2022; Klimešová, Šatava, Ondruška, 2022). Integrační politika České republiky je realizována na národní, regionální a lokální úrovni. Podílejí se na ní kraje a obce a klíčovou roli hrají také neziskové organizace. Na úrovni krajů jsou stěžejními subjekty Integrační centra, která koordinují integrační aktivity v regionu a poskytují integrační služby. V současnosti jich je osmnáct a najdeme je v každém kraji (MV ČR, 2022). Na lokální úrovni jsou realizovány integrační programy jednotlivých obcí, které získávají finanční podporu od státu a z evropských fondů. Občanská společnost a neziskové organizace mají v integraci cizinců klíčovou roli na všech úrovních. Neziskové organizace participují na projektech a činnosti Integračních center a některé z nich dokonce provozují (MV ČR, 2016). Jedním z nástrojů integrace jsou adaptačně-integrační kurzy, které mají napomoci cizincům zorientovat se v nové společnosti a seznámit se s právy a povinnostmi. Od roku 2021 jsou tyto kurzy placené a stávají se povinností (Jelínková, Valenta, 2022; MV ČR, 2022). Pro Českou republiku je příznačné provádění integrační politiky prostřednictvím projektů s podporou evropských fondů a projektový cyklus jako takový může ovlivňovat adresnost a dlouhodobý přesah integračních snah (Jelínková, Valenta, 2022).

Mnozí autoři se shodují, že vlastní podoba migrační a integrační politiky jednotlivých států má kořeny v historii vzniku příslušného národa a jeho korespondujícím národním

⁷ Tzn. občané států, které nejsou členy Evropské unie, s výjimkou občanů Islandu, Lichtenštejska, Norska a Švýcarska (MV ČR, 2022b).

sebepojetí (srov. Barša, Baršová, 2005; Ager, Strang, 2008). Barša a Baršová (2005) tvrdí, že v případě Čechů byl od 19. století národ vymezován zejména na základě kultury a etnicity, což je v souladu se skutečností, že Česká republika při vytváření integračních a migračních politik neklade důraz na naturalizaci příchozích jako „přistěhovalců“, kteří se mohou společenskou participací stát Čechy, čímž je vyčleňuje jako zvláštní oddělenou skupinu „cizinců“. To lze pozorovat i v současnosti v popisu české integrační strategie, ve které je jasně diferencována majoritní společnost od příchozích cizinců: „*Cílem integrační politiky je podpořit integraci jako proces, který vede k bezproblémovému a oboustranně prospěšnému soužití cizinců a majority...*“ (MV ČR, 2023). Když tento přístup srovnáme se Švédskem před nedávnými zásadními změnami v migrační politice, které se v minulosti vyznačovalo důrazem na multikulturalismus (Barša, Baršová, 2005), nebo podobně smýšlejícím Finskem, nalezneme u těchto zemí výraznější důraz na inkluzi, umožnění participace migrantů a odstraňování strukturálních překážek – v případě Finska např. v podobě důrazu na nediskriminaci (srov. Solano, Huddleston, 2020). V současnosti lze v české společnosti pozorovat v důsledku zvyšování podílu imigrantů nárůst diverzity a rozmanitosti, kterému by se měla přizpůsobit také integrační politika (Jelínková, Valenta, 2022).

Zmíněné zavedení povinnosti absolvovat adaptačně-integrační kurz přitom může poukazovat na jistý návrat od inkluze k asimilačnímu přístupu, pokud vycházíme z pojetí Barši a Baršové (2005) zmíněného v předchozí kapitole. Jelínková s Valentou (2022) absenci inkluze v české integrační politice spatřují také např. v malém počtu udělených občanství nebo zhoršeném přístupu ke zdravotní péči. Za zmínku stojí skutečnost, že integrace v České republice není jasně definována a ukotvena v zákoně (ibid.). Integrace je v určitých pasážích poslední aktualizace Koncepce integrace (MV ČR, 2016) prezentovaná nikoli jako povinnost, ale spíše jako právo, na jehož základě cizinec využívá integrační nástroje dle svého uvážení. Situace se mění ve chvíli, kdy se cizinec rozhodne se v České republice usadit dlouhodobě a ukazuje se tedy, že povinnost integrace se odvíjí od délky pobytu. V dokumentu se zároveň objevuje integrace jako nutnost, bez které může dojít k ohrožení bezpečnosti společnosti a stávajícího společenského řádu: „*Na podporu integrace nelze rezignovat. Nedostatečná nebo neúspěšná integrace přináší riziko vytváření uzavřených komunit cizinců, sociální fragmentace společnosti, nárůstu xenofobie, netolerance a extremismu ve společnosti. Izolovanost cizinců by mohla vést k vytváření vlastních paralelních společenských struktur*“ (MV ČR, 2016, s. 17). Narativ migrace jako jistého ohrožení bezpečnosti a potenciálně negativního jevu je stále

přítomen v českých politických dokumentech (srov. Sdružení pro integraci a migraci, 2022.). Integrační cíle proto směřují nejen k začlenění cizinců, ale také k ochraně české společnosti a počítají s migrací jako s jistou možnou hrozbou. Snahou je kromě samého začlenění cizinců do společnosti „*docilit klidného soužití s cizinci, zamezit vzniku negativních sociálních jevů a zajistit ochranu práv a bezpečnost všech obyvatel České republiky*“ (ibid.).

Jelínková a Valenta (2022) poukazují na skutečnost, že je velmi často zkoumána pouze deklarovaná státní strategie integrace, nikoli její skutečná implementace. Sami se praxí státní integrační politiky zabývají prostřednictvím analýzy toho, kam putují státní finanční prostředky. Přesto, že Koncepce MV ČR (2016) v souladu s evropským trendem pojímá integraci jako oboustranný proces, na kterém se podílí cizinec i majoritní společnost, výzkum autorů ukazuje, že osvětě majoritní společnosti je ve skutečnosti věnovaná jen nepatrná pozornost, jelikož pouze sporadicky jsou státem podporovány aktivity směřující k větší toleranci a kulturní sensitivitě ze strany českých občanů. Tím se vyjevuje, že v České republice dodnes převažuje v integrační politice značně individualistická perspektiva projevující se v důrazu na aktivní snahu o integraci ze strany migrantů, jejich povinnosti a posilování jejich vlastních individuálních kompetencí. Více o integrační politice a integračních nástrojích České republiky může napovědět tzv. MIPEX (Solano, Huddleston, 2020), index integrační politiky podpořený Evropskou unií, který porovnává a hodnotí integrační politiky v členských státech EU a také v mimoevropských zemích. V případě České republiky hodnocení konstatuje, že „*české integrační politiky vytvářejí stejně tolik překážek jako příležitostí k integraci...*“ (Solano, Huddleston, 2020, s. 91), což naznačuje nedostatečnost integračních nástrojů. Nejhuře si z hodnocených oblastí Česká republika vede v oblasti politické participace. Pozitivní výhled do budoucna přináší zjištění, že má vývoj integračních opatření České republiky od roku 2007 stoupající tendenci, od roku 2014 se zlepšila v oblasti zdraví a vzdělání (Solano, Huddleston, 2020).

Tímto přehledem jsem poukázala na několik základních rysů české migrační a integrační politiky. Nicméně je třeba zohlednit, že lidé, kteří museli nedobrovolně opustit svou domovinu jsou touto politikou považováni za zvláštní skupinu a v případě uprchlíků z Ukrajiny se navíc přístup české migrační a integrační politiky v mnohém odlišuje od běžného přístupu k „nuceným migrantům“. Z toho důvodu v následující podkapitole pojednávám o zvláštním „uprchlickém“ statusu držitelů dočasné ochrany.

1.3.2. Status dočasné ochrany ukrajinských uprchlíků a legislativa „Lex Ukrajina“

Ruská invaze na Ukrajinu, která započala 24. února 2022, vyvolala mimořádný příliv válečných uprchlíků do Evropy, se kterým jsme se od druhé světové války doposud nesetkali. Evropská unie reagovala na mimořádnou situaci tím, že na jeden rok aktivovala mechanismus dočasné ochrany prostřednictvím směrnice 2001/55/ES. V důsledku toho získávají ukrajinští uprchlíci zvláštní ochranný status a nejsou „uprchlíky“ v právním slova smyslu⁸, nýbrž „osobami s dočasnou ochranou“ (Jelínková, Ochrana, Plaček, 2023).

Migrační politika rozlišuje mezi mezinárodní ochranou, která v sobě zahrnuje azyl a doplňkovou ochranu, a dočasnou ochranou, jejímiž držiteli jsou uprchlíci z Ukrajiny. Azyl je poskytován cizincům z třetích zemí, kteří jsou v zemi původu potenciálně pronásledováni a „azylant“ je uprchlík v právním slova smyslu, definovaný v mezinárodní Ženevské úmluvě z roku 1951. Doplňková ochrana je pak ochranným statutem poskytovaným cizincům, co nesplňují podmínky pro azylovou ochranu, a kterým může hrozit nebezpečí na úrovni vážného porušování lidských práv při návratu do státu původu. Také se uděluje v případech válečných konfliktů, kterými by cizinec mohl být vážně ohrožen (MV ČR. 2023b). Status žadatelů o mezinárodní ochranu i těch osob, kterým byla mezinárodní ochrana udělena upravuje zákon o azylu (č. 325/1999 Sb.).

Dočasná ochrana je zvláštní druh ochrany, který existuje vedle mezinárodní ochrany a reaguje na velký příliv osob ze třetích zemí, které se nemohou vrátit do země svého původu (MV ČR, 2023b). V reakci na směrnici vydanou Evropskou unií byla v České republice schválena nová legislativa známá jako „Lex Ukrajina“, která prošla do současnosti čtyřmi novelizacemi (II-V). Součástí jsou nové zákony pod gescí MŠMT a MPSV, které řeší oblast zaměstnávání, sociálního zabezpečení a vzdělávání v kontextu nenadálé situace. Zákony „Lex Ukrajina“ byly vyhlášeny 21. 3. 2022 (srov. Úřad vlády, 2022; Drbohlav, Novotný, 2023).

Dočasná ochrana umožnila příchozím z Ukrajiny volný vstup na trh práce, do systému veřejného zdravotního pojištění a pomoc se zajištěním bydlení. Děti s dočasnou ochranou

⁸ Stejně jako Jelínková, Ochrana a Plaček (2023) jsem se rozhodla i přesto ve své práci využívat pro osoby s dočasnou ochranou rovněž emický termín „uprchlíci“.

mají právo na vzdělání za analogických podmínek jako čeští občané (srov. Úřad vlády, 2022; Drbohlav, Novotný, 2023). Příchozím z Ukrajiny byla po příchodu poskytnuta dávka mimořádné okamžité pomoci. Lex Ukrajina poté ustanovila také humanitární dávku ve výši 5000 Kč pro každého člena rodiny s dočasnou ochranou, která byla vyplácena měsíčně (Úřad vlády, 2022). Držitelé dočasné ochrany mohou také využívat systému pomoci v hmotné nouzi, stejně jako čeští občané, nikoli ovšem systému státní sociální podpory (Kment, Prokop, Levinský, Frühauf, Jirotko, 2022). Sociální služby jsou uprchlíkům poskytovány za stejných podmínek jako českým občanům. Pokud dosahuje dospělý člověk s dočasnou ochranou dostatečné státně stanovené výše příjmů, ztrácí tím nárok na humanitární dávku (Úřad vlády, 2022). Tato skutečnost je mnohými kritizována jako demotivační faktor k nalezení legálního zaměstnání a dopad opatření může na osoby s dočasnou ochranou působit jako penalizace za integraci (srov. PAQ Research, 2023). Byly také zjednodušeny podmínky pro vznik dětských skupin v reakci na příchod velkého počtu dětí a byl podpořen vznik dočasných komunitních center (Úřad vlády, 2022). Zatímco žadatelé o mezinárodní ochranu musí projít delším procesem pro získání ochrany a ubytovat se v přijímacích střediscích, uprchlíci z Ukrajiny mohou o dočasnou ochranu požádat u MV ČR a PČR (Kment, Prokop, Levinský, Frühauf, Jirotko, 2022). Držitelé dočasné ochrany nejsou v důsledku mimořádně závažné povahy situace zatíženi tolika povinnostmi jako běžní přistěhovalci do České republiky. Mezi povinnosti držitelů dočasné ochrany patří nahlašování změn týkajících se pobytu a dalších záležitostí (změny jména, rodného stavu, změny v cestovních dokladech) MV ČR do tří dnů a dále povinná školní docházka pro děti v České republice s podmínkou nástupu dítěte do školy maximálně za 90 dní po udělení dočasné ochrany, kterou nelze nahradit např. online výukou ze školy na Ukrajině (MV ČR, 2023c).

V červnu roku 2022 vstoupila v platnost novela „Lex Ukrajina II“, která stanovila, že lze žádost o dočasnou ochranu požádat pouze v jedné zemi Evropské Unie a osoby v produktivním věku s dočasnou ochranou po roce od udělení dočasné ochrany nebudou dále skupinou za kterou bude hradit veřejné pojištění stát. Upřesnila dále povinnosti, které musí lidé s dočasnou ochranou plnit, týkající se nahlašování změn MV ČR (Magistrát hlavního města Prahy, 2022). Tentýž měsíc byla přijata „Lex Ukrajina III“, která v reakci na brzký konec nouzového stavu přeměňuje systém ubytování pro uprchlíky na veřejnou službu, aby bylo možné i nadále poskytovat ubytování prostřednictvím krajských a státních ubytovacích kapacit (Dlubalová, 2022a). „Lex Ukrajina IV“ byla schválena v listopadu téhož roku a potvrdila možnost prodloužení dočasné ochrany o jeden rok.

Upravila taktéž podmínky pro získání kvalifikace v oboru psychologie a podmínky pro zápis dětí do škol a předškolních zařízení (Dlubalová, 2022b). Poměrně rozsáhle kritizována je poslední novela zákona „Lex Ukrajina V.“, která byla vydána v dubnu 2023 a platí od července 2023. Jejím prostřednictvím došlo ke zpřísnění podmínek pro poskytování pomoci v oblasti humanitárního ubytování, které stát od této chvíle hradí dlouhodobě pouze osobám, které definuje jako zranitelné (mladiství a děti, senioři, studenti, těhotné ženy, ženy pečující o děti do 6 let, hendikepovaní lidé) a mění také způsob výpočtu humanitární dávky. Zároveň přestává být vyplácen solidární příspěvek pro domácnosti (MPSV ČR, 2023). Humanitární dávka má v současnosti pomoci s náklady týkající se bydlení a životních potřeb, fakticky je ale nyní nově vypočítávána na základě příjmů, státně nastavených nákladů na bydlení a existenčního a životního minima. Experti zabývající se problematikou v praxi poukazují na to, že opatření naopak zranitelné uprchlíky mohou ještě více znevýhodnit a ohrozit jejich finanční a ubytovací situaci. Nefunkčnost nového výpočtu výše humanitární dávky demonstruje Konsorcium nevládních organizací na následujícím příkladu: „...matka dvou dětí (7 a 10 let), která si našla dvě práce jako asistentka ve školce a uklízečka, čímž si měsíčně vydělá 18.940 Kč čistého. Zapojila se na trh práce a našla bydlení v tzv. solidární domácnosti, které hradí náklady na energie. S platností lex Ukrajina V bude mít nárok na humanitární dávku ve výši 170 Kč“ (Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty, 2023).

1.3.3. Aktuální situace a integrace ukrajinských držitelů dočasné ochrany v ČR

Po zahájení ruské invaze začali obyvatelé Ukrajiny hromadně opouštět zemi. Prchali nejen z přímo zasažených oblastí, ale i těch potenciálně ohrožených, do blízkých evropských zemí, i do třetích zemí jako např. Rusko nebo Moldavsko. Česká republika se stala třetí nejčastější cílovou zemí prchajících a přijmula nejvyšší počet uprchlíků z Ukrajiny v přepočtu na jednoho obyvatele (Drbohlav, Novotný, 2023). Válka z domovů vyhnala až 8 milionů lidí a do České republiky přijelo přes 400 tisíc ukrajinských uprchlíků (PAQ Research, 2023). To postavilo Českou republiku, která měla doposud pouze menší zkušenost s uprchlictvím při krizi v ruském Čečensku a Kosovu (Drbohlav, Novotný, 2023), před novou a neznámou situací.

Jelikož by se dosavadní nástroje nebyly schopny vyrovnat s takto velkým přílivem lidí a Integrovaná centra by neměla dostatečnou kapacitu pro podporu adaptace všech příchozích, bylo zřízeno Národní centrum pro pomoc Ukrajině (NACPU) a Krajská asistenční centra

pro pomoc Ukrajině (KACPU) (Úřad vlády, 2022). Nově příchozí Ukrajinci v těchto centrech mohou získat povolení k pobytu, vyřídit si zdravotní pojištění a získat informace týkající se ubytování a zaměstnání. Některá z nich zajišťují také poradenství a základní potřeby (Jelínková, Ochrana, Plaček, 2023). Klíčovými aktéry pomoci jsou také obce a občanská společnost (Úřad vlády, 2022), kteří dopomáhají k zajištění důstojných životních podmínek příchozích. Důležitou roli hrály při příchodu uprchlíků také regionální dobrovolnická centra a dobrovolníci. (Jelínková, Ochrana, Plaček, 2023).

První bezprostřední pomoc spočívala v zajištění základních životních potřeb a poskytnutí právního statusu v ČR v podobě dočasné ochrany, který měl zajistit přístup ke zdravotní péči (tj. docházelo k registraci do systému veřejného zdravotního pojištění). Dále v zajištění bezpečí a zázemí, kdy byla příchozím poskytnuta humanitární dávka a při dostatečné kapacitě taktéž nouzové ubytování. Tuto první fázi, která trvá od počátku příchodu až po prvních třicet dní pobytu uprchlíků v ČR, vláda nazvala „Boj o bezpečí“. Po ní měly následovat další dvě fáze, a to druhá fáze „Adaptace a soužití“ a třetí fáze „Dlouhodobé řešení“, která zahrnuje integraci příchozích nebo jejich návraty do domoviny. Závěrečná fáze nastává teprve od 180 dne po příchodu uprchlíků a závisí na dalším vývoji konfliktu (Úřad vlády ČR, 2022).

Integrační opatření vymezené v Konceptu jsou primárně určeny cizincům z třetích zemí, kteří nejsou žadateli o mezinárodní ochranu, a v reakci na ruskou invazi na Ukrajinu také osoby s udělenou dočasnou ochranou (MV ČR, 2022). Vládní strategie, nazvaná *Stanovení strategických priorit vlády ČR ke zvládnutí uprchlické vlny související s invazí Ruské federace na Ukrajinu* (Úřad vlády, 2022), stanovuje třináct opatření reagujících na uprchlickou vlnu z Ukrajiny, které zahrnují také důležité aspekty integrace ukrajinských uprchlíků. Integrace je zde kvůli mimořádné situaci řešena samostatně, nikoli v rámci Konceptu integrace cizinců, ta má pouze doplňující funkci (ibid.). I přesto, že se vláda shoduje s výzkumníky v tom, že je pravděpodobné, že část uprchlíků v České republice zůstane dlouhodobě (srov. Kment, Prokop, Levinský, Frühauf, Jirotko, 2022; Úřad vlády, 2022), ve strategii vlády dochází k deklaraci, že cílem je primárně „zásadně podpořit adaptaci nově příchozích, jejichž cílem je vrátit se na Ukrajinu“ (Úřad vlády, 2022, s. 25). Autoři z agentury PAQ Research (Kment, Prokop, Levinský, Frühauf, Jirotko, 2022) dokonce na základě poznatků z předchozích válečných konfliktů, počítají s variantou, že v České republice zůstane většina uprchlíků. Což už se potvrdilo v jejich návazné shrnující zprávě, kde deklarují, že dvě třetiny uprchlíků zůstali v České republice (PAQ Research, 2023). Ve vládní strategii předchází integraci adaptace, a pokud uprchlíci

dlouhodobě setrvají v ČR, mají mít dle ní integrační opatření především podobu intenzivní výuky jazyka a pronikání do českého kulturního a společenského kontextu, prostřednictvím adaptačních kurzů a poradenství v různých oblastech (Úřad vlády, 2022). Podstatnou skutečností zůstává, že status dočasné ochrany neočekává, že by pobyt trval déle než tři roky (Jelínková, Ochrana, Plaček 2023). Návazná adaptační a integrační opatření tedy nemusí nutně reagovat na situaci setrvání většiny uprchlíků v ČR, kterou predikují sociologové.

I přesto, že právní předpisy upravující pobyt ukrajinských uprchlíků jsou nastaveny přívětivěji než obecné předpisy upravující „uprchlictví“, lze v nich nalézt jisté nedostatky. Autoři z agentury PAQ Research (Kment, Prokop, Levinský, Frühauf, Jirotko, 2022) poukazují např. na to, že se dočasná ochrana nezapočítává do potřebné doby pěti let pro získání trvalého pobytu, čímž může docházet k demotivaci ukrajinských uprchlíků integrovat se do české společnosti, jelikož tímto postrádají určitý výhled do budoucna, čímž upozorňují na to, že by se integrační politika měla zaměřit na dlouhodobější rovinu integrace Ukrajinců. Potřeba je také zajistit dostatek kurzů českého jazyka, jehož osvojení je považováno za zásadní pro integraci, protože se zdá, že nabídka je nižší než poptávka (Drbohlav, Novotný, 2023; PAQ Research, 2023). Situaci uprchlíků komplikuje také dlouhodobý problém České republiky s ubytovacími kapacitami a dostupností bydlení, která se tímto dále zhoršuje (Jelínková, Ochrana, Plaček, 2023). Neusnadňuje ji ani skutečnost, že polovina příchozích projevuje známky psychických obtíží v podobě depresí a úzkostí (PAQ Research, 2023) a horší dostupnost psychosociální péče v České republice (Jelínková, Ochrana, Plaček, 2023).

Jak je z Teoretické části práce patrné, situace ukrajinských uprchlic v ČR má svá významná specifika vzhledem ke vztahu Čechů a Ukrajinců, specifickému právnímu statusu i genderovému rozměru současné uprchlické vlny. Nyní představím svůj vlastní výzkum, který se zaměří právě na tato specifika v souvislosti s procesem integrace ukrajinských matek do české společnosti, respektive na jejich subjektivní vnímání tohoto procesu.

2. METODOLOGICKÁ ČÁST

2.1. Cíl práce a výzkumné otázky

Tématem této práce je integrace specifické skupiny cizinců v ČR, konkrétně ukrajinských matek, které uprchly do ČR v důsledku ruské invaze na Ukrajinu. Práce si klade za cíl zjistit, jaký je význam různých domén integrace ve zkušenosti této skupiny. Pro kategorizaci domén je využívána konceptualizace Agera a Strang (2004a, 2004b a 2008), která je představena v teoretické části práce. K tomuto zaměření výzkumu mě přivedl samotný pobyt v terénu. Jsem spolutvůrkyní a manažerkou integračního projektu *Mámy z Ukrajiny*, který měl za cíl podpořit ukrajinské matky v integraci prostřednictvím umožnění jejich společenské participace a seberealizace. Projektu se účastnilo osm žen, které jsou zároveň účastnicemi výzkumu prezentovaného v této diplomové práci. Společně jsme pořádaly veřejné události, které dávaly vyniknout jejich schopnostem a umožňovaly jim vytvoření kontaktů v nové společnosti. Osm měsíců strávených s participantkami projektu a průběžná evaluace projektu mě vedla k úvahám nad tím, v jakých oblastech potřebuje cílová skupina podpořit a jaké jsou překážky její plnohodnotné integrace do české společnosti. Navíc jsem na základě své zkušenosti nabyla pocitu, že některé specifické potřeby skupiny, vyplývající např. z mateřství, nejsou integračními projekty adekvátně reflektovány. Začala jsem se proto věnovat studiu intersekcionality, jelikož intersekcionalní perspektiva zohledňuje právě prolínání různých sociálních identit a charakteristik jednotlivců s ohledem na strukturální podmínky, které je ovlivňují (Marková Volejníčková, Švarcová, Křížiková, Formánková, 2019). Svou prací bych proto chtěla přispět k rozšíření poznání o potřebách ukrajinských uprchlic-matek za účelem zlepšování designů integračních programů pro tuto cílovou skupinu.

Pro účely analýzy byl využit model z výzkumu *Indikátory integrace* Agera a Strang (2004a, 2004b a 2008), který vytyčuje základní domény integrace. Těmi jsou: 1) *práce*, 2) *bydlení*, 3) *vzdělávání*, 4) *zdraví*, 5) *sociální pouta*, 6) *sociální mosty*, 7) *sociální propojení*, 8) *jazyk a znalost kultury*, 9) *bezpečí a stabilita* a 10) *práva a migrační status*. Podrobněji je popsán v Teoretické části práce. V návaznosti na využitý model a jsem formulovala dvě hlavní výzkumné otázky:

1) Jaké domény integrace jsou stěžejní pro ukrajinské uprchlice-matky s dočasnou ochranou v České republice?

2) Jaké faktory přispívají či zabraňují integraci ukrajinských uprchlic-matek s dočasnou ochranou do české společnosti?

V souladu s intersekcionalní perspektivou, která reflektuje prolínání různých rovin znevýhodnění, jsem formulovala třetí hlavní výzkumnou otázku:

3) Jakým způsobem roviny znevýhodnění ukrajinských uprchlic-matek s dočasnou ochranou působí na jejich proces integrace?

Tato otázka slouží k potenciální identifikaci takových kategorií a potřeb matek, které by nemohly být postihnuty pouhým využitím modelu Agera a Strang (ibid.) a zaměřuje mou pozornost na specifické bariéry jejich integrace. Analyticky rozlišuji *strukturální znevýhodnění* cílové skupiny v průsečíku 1) genderu, 2) mateřství a 3) etnicity a migrantského statusu a *individuální znevýhodnění*, které s nimi spolupůsobí. Tím bude možné snadněji identifikovat, které oblasti mají pro matky klíčový význam a jaké faktory jim usnadňují nebo naopak ztěžují začlenění do nového prostředí.

2.2. Výzkumná strategie a výzkumný design

Jelikož mým záměrem bylo získat vhled do individuální zkušenosti účastnic výzkumu s integračním procesem, zvolila jsem kvalitativní výzkumnou strategii, která je charakteristická svým idiografickým přístupem akcentujícím specifickou a jedinečnost zkoumaných fenoménů a zpřístupňuje vlastní perspektivu účastníků výzkumu (Novotná, 2019a). Její podstata spočívá především ve specifickém přístupu k analýze dat a následnému vyvozování interpretací: „*Kvalitativní výzkum je často považován za takový výzkum, kde se pracuje s tzv. kvalitativními daty. To je ale nedorozumění. Daleko přesnější je říci, že v kvalitativním výzkumu se pracuje s daty kvalitativním způsobem*“ (Konopásek, 1997, s. 2). V kvalitativním výzkumu zastává stěžejní roli výzkumník, protože právě on se pokouší data interpretovat „*novým, pozoruhodným a ... [oborově] relevantním způsobem*“ (Konopásek, 1997, s. 3) a dosáhnout tak cíle kvalitativní interpretace. Výzkumník je tedy v kvalitativním výzkumu sám považován za výzkumný nástroj, nedělá si nárok na objektivní pravdu a reflektuje situovanost svých interpretací (Heřmanský, 2019; Creswell, 2009). Kvalitativní výzkum vyžaduje kontakt se sociálním prostředím či situací jednotlivce nebo určité skupiny, snaží se zachytit běžné situace v přirozeném prostředí (Hendl, 2005) a akcentuje zaměření pozornosti na samotná data v něm získaná. Teorie v kvalitativních strategiích slouží výzkumníkovi k zaměření pozornosti v terénu, zorientování se v tématu a umožňuje mu analyzovat data zvolením konkrétního interpretačního rámce (Novotná, 2019a). Proto je „*každá teorie...v kvalitativním výzkumu užitečná pouze do té míry, do jaké nám pomáhá v porozumění*“

(Heřmanský, 2019, s. 424), což ji odlišuje od výzkumu kvantitativního, v němž teorie předem vymezuje sledované proměnné.

Konkrétní výzkumný design této práce pak odpovídá případové studii. Případová studie se vyznačuje snahou pochopit specifika konkrétního případu nebo skupiny případů, které se zkoumají a porovnávají (Hendl, 2005). Případem je pak obvykle konkrétní subjekt, jakým je typicky jednatel nebo komunita, ale mohou jím být také různé procesy nebo události, programy a další entity (Yin, 2003) a označuje jednotku analýzy, která má být zkoumána (Novotná, 2019b). Případ musí vykazovat dostatečnou míru ohraničenosti – ať už např. časové, místní, zkušenostní, a to tak, aby bylo ho bylo možné kontextualizovat a v rámci tohoto kontextu analyzovat, což je předpokladem pro realizaci tohoto typu studie (Chrastina, 2019). Cílem případové práce je identifikovat stěžejní charakteristiky případu při jeho studiu v přirozeném prostředí a docílit tím jeho hlubšího porozumění (Mareš, 2015). Případová studie proto odpovídá mému výzkumnému záměru, jímž je zkoumat integrační zkušenost skupiny ukrajinských matek s dočasnou ochranou společně, které se společně účastní vybraného integračního programu, jehož jsem spoluvůdkyní a koordinátorkou/realizátorkou. Případová práce zároveň patří k jednomu z obvyklých přístupů k výzkumu v oboru sociální práce a je účinná pro zhodnocení intervencí sociálního pracovníka (Baum, Gojová, 2014), i v tomto případě mi mimo jiné slouží k pochopení toho, jak dále postupovat, pokud budu v dalších integračních projektech pro cílovou skupinu pokračovat a má tedy i nepopíratelný přínos do praxe sociálního pracovníka. Zkoumání případu by totiž mělo mít potenciál poskytnout lepší porozumění dalším podobným případům (Hendl, 2005). Zaměření se na specifický případ skupiny ukrajinských matek může proto přinést specifické poznatky o situaci, ve které se nacházejí konkrétní uprchlice, které mohou být dále využity také k porozumění dalších situací uprchlic v procesu integrace.

2.3. Metody konstrukce dat

Názvem této kapitoly poukazuji na své epistemologické zázemí, které vychází ze **sociálního konstruktivismu**, vymezujícím se proti vědeckému pozitivismu přesvědčením, že „...*sociální svět je konstituován významy, které mu dávají lidé*“ (Barša, 2006, s. 26). Taková perspektiva je pro kvalitativní výzkum typická a vybízí výzkumníka k zohlednění komplexnosti a rozmanitosti různých perspektiv, namísto nadměrného kategorizování a vědeckého redukcionismu (Creswell, 2009). Na jejím základě stejně jako Heřmanský (2019) vycházím z toho, že data nejsou objektivními fakty, která jsou

sbírána, nýbrž jsou konstruována osobou výzkumníka – a to nejen pokládáním specifických otázek a způsobem jejich tázání, ale v konkrétním případě tohoto výzkumu např. také způsobem překladu z cizího jazyka (ukrajinštiny) a následné stylistické úpravy.

Pro konstrukci dat jsem zvolila metodu polostrukturovaného rozhvoru. K tomu mě dovedlo zjištění z terénu, že je téměř nemožné zajistit, aby se celá skupina matek sešla společně na focus group, což byla metoda, kterou jsem původně zvažovala, neboť umožňuje komplexnější zmapování zkušenosti cílové skupiny s integračním programem. Této komplexnosti je dosaženo vzájemnou argumentací, souhlasnými a nesouhlasnými reakcemi. Polostrukturovaný rozhovor však stále odpovídá mému cíli porozumět subjektivní perspektivě účastnic integračního programu. Polostrukturovaný rozhovor byl vhodným nástrojem zejména proto, že umožňuje nejen vymezit témata reflektující domény integrace Agera a Strang (2004a, 2004b, 2008), nýbrž i vytváří prostor pro vyjevení dalších témat – tedy např. v modelu Agera a Strang nepostihnutých domén a kategorií stěžejních pro specifickou skupinu v konkrétním prostředí.

Rozhovory probíhaly (pouze s jednou výjimkou) v rodném jazyce účastnic výzkumu a tlumočnický měl v rámci nich stěžejní roli – rozhovor jsme v podstatě vedli společně. Přestože některé z účastnic ovládají na různých pokročilých úrovních anglický jazyk, necítí se v něm tak sebejistě jako v rodném jazyce a mým záměrem bylo jim dát prostor pro autentickou výpověď, která nebude limitována cizím jazykem. Pouze jedna z účastnic výzkumu preferovala využití kombinace anglického a českého jazyka pro rozhovor (i přesto byl přítomen tlumočnický pro případ nutnosti překladu). Provádění rozhovorů v cizím jazyce za pomoci tlumočnicka má samozřejmě své limity, které pojednávám níže. Technický postup realizace rozhovorů byl následující:

- 1) Vytvořila jsem scénář rozhvoru (viz Příloha 1) na základě prostudované teorie, který jsem dala předem k dispozici mým tlumočnickům, aby měli možnost se zorientovat v tématech obsažených v rozhvoru a jeho cílech a případně předem přeložit některé z otázek. Okruhy rozhvoru byly stanoveny na základě použitého modelu domén integrace a zahrnovaly širší otázky a k nim příslušné doplňující podotázky, které byly využity v případech, když sama dotazovaná témata v nich obsažená zmiňovala ve své odpovědi na širší otázku, a když si nebyla jistá, kam širší otázkou míříme a požadovala upřesnění dotazu. Na základě zkušenosti z rozhvorů byl scénář postupně upravován – např. jsem si záhy uvědomila, že může být necitlivé se explicitně matek tázat, zdali někteří z jejich blízkých zůstali

na Ukrajině. Ponechala jsem tedy ve scénáři jen otázku zjišťující, s kým matky přijely do České republiky, která dávala prostor i pro zodpovězení otázky druhé, pokud se účastnice rozhovoru rozhodla téma sama pojednávat.

- 2) Při realizaci rozhovoru jsem seznámila účastnice se záměrem výzkumu a zároveň je informovala o anonymizaci jejich výpovědí, posléze jsem na základě jejich souhlasu začala rozhovor nahrávat.
- 3) Nejprve jsem položila otázku v českém jazyce a ta následně byla přeložena tlumočnickem. Rozhovory se mnou v průběhu projektu realizovali tři tlumočníci, kteří zároveň prováděli transkripci rozhovorů a jejich překlad. Při rozhovoru měli klíčovou roli. Nejen, že zprostředkovali porozumění mezi účastnicemi a výzkumníkem, ale pomáhali udržet rozhovor v hranicích širších témat vytyčených ve scénáři rozhovoru. Účastnicím jsme ponechávali prostor pro to, aby o tématu volně hovořily a snahou bylo nepřerušovat jejich tok myšlenek. Teprve, když se účastnice výzkumu rozhodla, že odpověď vyčerpala, tlumočnick mi shrnul její výpověď, na kterou jsem případně následně reagovala doplňujícími otázkami. Pokud sám tlumočnick nerozuměl obsahu toho, o čem účastnice výzkumu v danou chvíli pojednávala, sám jí pokládal doplňující otázky. Tlumočnick měl k dispozici scénář zahrnující podotázky relevantní ke stanoveným širším tématům – když účastnice v rámci delší odpovědi na širší otázku sama zmiňovala téma obsažené v podotázkách, obvykle ji sám tlumočnick podpořil v rozvinutí myšlenky položením této podotázky a teprve poté došlo k překladu výpovědi do českého jazyka, na který jsem případně reagovala dalšími doplňujícími dotazy. V případě účastnic výzkumu, které odpovídaly krátce, jsem se je snažila motivovat k dalším výpovědím přímým pokládáním připravených podotázek. Podotázky tedy sloužily k zpřehlednění cíle tázání pro tlumočnicka, k zachycení pojednávaných témat a zároveň sloužily k rozvinutí dalších myšlenek účastnic výzkumu.
- 4) Transkripci rozhovorů v ruštině či ukrajinštině provedli dva z tlumočnicků a následně pak výpovědi přeložili do českého jazyka. Jednalo se o redigovanou transkripci, stylisticky upravující výroky účastnic výzkumu. Sama jsem se postarala o závěrečnou stylistickou úpravu, během níž jsem se překladatelů případně doptávala na významy nejednoznačných výpovědí, aby nedošlo ke ztrátě významů v překladu.

Celkem byla uskutečněna dvě kola individuálních nahrávaných rozhovorů se všemi osmi účastnicemi projektu, a to v listopadu 2022 (v období 1-8. 11. 2022) a v dubnu 2023 (v období 4.-19.11 2023), aby bylo možné sledovat vývoj zkušenosti s integrací cílové skupiny a tím pádem identifikovat stěžejní domény. Rozhovory se odehrávaly v rámci osobního setkání, s výjimkou případu jedné z účastnic výzkumu, která neměla dostatečnou časovou kapacitu na osobní setkání. V důsledku jejich limitovaných časových možností bylo nutné uskutečnit synchronní rozhovory s využitím komunikačních technologií, které vykazují podobné charakteristiky jako face-to-face rozhovory, jelikož umožňují aktivní účast výzkumníka i dotazovaného v reálném čase v online prostředí. Videozáznam poskytuje příležitost sledovat také neverbální projevy a reagovat na ně (Zandlová, 2019).

V důsledku role, kterou jsem v projektu zastávala, jsem bohužel neměla dostatečný prostor pro to, abych prováděla zúčastněné pozorování, při kterém bych si vedla terénní poznámky, což by potenciálně mohlo přinést další poznatky k tématu. Přesto můj samotný osmiměsíční pobyt v terénu s účastnicemi výzkumu považuji také za přínosný a stěžejní pro výsledné interpretace a porozumění zkoumanému tématu. Za účelem evaluace projektu jsem musela během jeho realizace sledovat, zdali má kýžené integrační účinky. Nečinila jsem tak ovšem systematickým zápisem, ale průběžným neformalizovaným pozorováním a diskuzí s účastnicemi projektu a mými kolegyněmi. Pobyt v terénu mi pomohl přiblížit se perspektivě účastnic a pochopit lépe kontext jejich účasti v integračním programu.

2.4. Výzkumný vzorek

Pro případovou studii je stěžejní důsledně se zamyslet nad výběrem případu tak, aby byl dostatečně ohraničený (Chrastina, 2019). V případové studii nelze provádět náhodný výběr, výběr případu je cílený a kritériem výběru případů je výzkumná otázka určující, jaké informace chceme během výzkumu získat (Novotná, 2019b). Mareš pak konkrétně tento typ vzorkování nazývá „výběrem zaměřeným na získání specifického typu informací“ (Mareš, 2015, s. 127). Záměrem bylo porozumět perspektivě uprchlic, které:

- 1) sdílejí některé společné charakteristiky (např. gender, mateřství, migrantský status, etnicitu, vysokoškolské vzdělání);

- 2) jsou zasaženy situací na Ukrajině, která je donutila opustit své domovy;
- 3) snaží se vyrovnat s životem v nové hostitelské zemi – ČR;
- 4) aktivně se snažily začlenit do společnosti hostitelské země participací v osmiměsíčním integračním projektu.

Homogenitu daný případ projevuje v několika relevantních oblastech, účastnice výzkumu spojuje:

- 1) status uprchlictví (dočasná ochrana);
- 2) hostitelská země (Česká republika);
- 3) mateřství;
- 4) mladší střední / střední věk (34-48);
- 5) společná účast na integračním projektu v Praze;
- 6) vysokoškolské vzdělání;
- 7) stát původu (Ukrajina);
- 8) gender.

Vysokoškolské vzdělání nebylo kritériem při výběru participantek do integračního projektu, ale přesto se v našem projektu sešly pouze vysokoškolsky vzdělané ženy, což dále homogenizuje případ a může to následně umožnit lepší přenos poznatků na další případy vysokoškolských žen. Znamená to taktéž, že výstupy studie nemusí odpovídat zkušenosti matek s nižším vzděláním.

Heterogenita v rámci případu se projevuje:

- 1) v konkrétních oblastech Ukrajiny, ze kterých matky pochází;
- 2) ve společensky-kulturním kontextu konkrétní lokality původu, které následně odráží také použití jazyka, jelikož některé z matek mluví primárně ukrajinsky a některé primárně rusky;
- 3) ve skutečnosti, zdali matka přijela sama s dítětem nebo s dalšími dospělými členy rodiny;
- 4) v různém profesním a oborovém zaměření účastnic výzkumu
- 5) v počtu dětí a věku nejmladšího dítěte (1 – 4 děti, 2 – 9 let);

Tabulka (viz Tabulka 1) zobrazuje přehled základních informací o účastnicích výzkumu. Konzultantkám byla v rámci anonymizace přidělena fiktivní jména, která jsem původně vložila do tabulky. Následně jsem se rozhodla neanonymizovat název integračního projektu Mámy z Ukrajiny, kterého se společně účastnily, a to z důvodu, že moje spojení s projektem lze snadno dohledat, a tak by toto řešení postrádalo význam. Účastnice výzkumu ovšem byly jedinými účastnicemi integračního projektu, a tak lze snadněji

odhalit jejich identitu. Při analýze jsem si uvědomila, že je tedy bezpečnější variantou v tabulce fiktivní jména účastnic výzkumu skrýt, aby fiktivní jména použitá v praktické části nemohla být snadno propojena s jejich osobou. V textu se snažím vynechávat konkrétní detaily, které by poukazyvaly k jejich osobě. Odstranila jsem zároveň také v tabulce původně přítomné konkrétní údaje o tom, s jakými rodinnými příslušníky přišly do České republiky, jelikož by takto byla snadněji odhalena identita jedné z účastnic výzkumu. Z tabulky jsem taktéž odstranila gender jejich dětí.

Číslo účastnice výzkumu:	Věk:	Vzdělání:	Předchozí zaměstnání na Ukrajině:	Domovská oblast:	Používané jazyky ⁹ :	Děti:	Přijela s dalšími členy rodiny:
1	44 let	Vysokoškolské vzdělání: učitelství angličtiny a psychologie, management organizací	Marketérka a brand managerka	Dnipro	Ruština, ukrajinština, angličtina	Jedno dítě (7 let)	Ano
2	37 let	Vysokoškolské vzdělání: management, módní styling	Oděvní stylistka	Oděsa	Ruština, ukrajinština	Jedno dítě (6 let)	Ano
3	34 let	Vysokoškolské vzdělání: pedagogické	Chůva	Lvovský kraj	Ukrajina, angličtina	Dvě děti (3 a 4 roky)	Ne
4	36 let	Vysokoškolské vzdělání: specializace řízení organizací	Novinářka, manažerka komunikace a koordinátorka projektů v neziskovém sektoru	Kramatorsk	Ukrajina, ruština, angličtina	Jedno dítě (9 let)	Ne
5	48 let	Vysokoškolské vzdělání: technické, ekonomické a sociální zaměření	Majitelka nehtového studia, manikérka, výrobkyně háčkových doplňků	Kyjev	Ruština, ukrajinština	Čtyři děti (5 let, 9 let, 17 let, 18 let)	Ano

⁹ Konzultantky, které preferují nepoužívat ruštinu, tak nečiní z důvodu její neznalosti, ale především na základě politického přesvědčení a společenského kontextu lokality, ze které pochází.

6	37 let	Vysokoškolské vzdělání: Sociální pedagogika a aplikovaná psychologie	Psycholožka	Dnipro	Ukrajina	Jedno dítě (2 roky)	Ne
7	34 let	Vysokoškolské vzdělání: právo a produkce	Asistentka rektora, produkční	Kyjev	Ukrajina	Jedno dítě (8 let)	Ne
8	37 let	Vysokoškolské vzdělání: krajinářství a technologie vody	Inženýrka v kontrolní inspekci a asistentka rektora	Charkov	Ruština, ukrajina	Dvě děti (9 a 11 let)	Ne

Tabulka 1: Přehled základních informací o účastnicích výzkumu

2.5. Metoda analýzy dat

Kvalitativní výzkum se vyznačuje tím, že „analýza a interpretace dat jsou přímo závislé na povaze dat a teoretickém zázemí výzkumu. Proto prostupují celý proces kvalitativního výzkumu“ (Novotná, 2019a, s. 287). Analýza započala již při pročitání výsledných prepisů rozhovorů, dále spočívala v kombinaci „segmentace, kódování a poznámkování“ (Heřmanský, 2019), jejichž postup upřesňuji níže. Měla induktivně-deduktivní charakter, který je hojně rozšířeným postupem v kvalitativní analýze (ibid.). Při analýze jsem využívala teoretického modelu domén integrace, čímž byly předurčeny některé z hledaných kategorií a kódů, souběžně byly vytvářeny také kódy popisné a interpretativní řídicí se induktivní logikou. V rámci analýzy dat jsem využívala postupů vycházejících ze dvou specifických metod – tematické analýzy a analýzy domén.

Tematická analýza kombinuje induktivní a deduktivní (teoretické) kódování. Já jsem pro tento účel využila specializovaný software (CAQDAS) *Quirkos*. Zásadní složkou analýzy bylo opakované pročitání pořízených rozhovorů s časovými odstupy. Identifikovala jsem části textu (segmenty), které jsem přerozdělovala do kategorií odpovídajícím doménám integrace Agera a Strang (2004a, 2004b, 2008). Vytvářela jsem popisné kódy, které zpravidla identifikovaly konkrétní témata obsažená v jednotlivých segmentech a dále kódy interpretativní, poukazující na význam daných segmentů, čímž docházelo k zpřesňování kódů a bližšímu zaměřování pozornosti na konkrétní témata nosná pro případ. Po dalším pročitání dat jsem objevila další popisné a interpretativní kódy, které naopak měly potenciál vytvářet nové kategorie, které se nutně neobjevují ve využitém modelu. Nespornou výhodou kódování v softwaru *Quirkos* je bezesporu přehledná

vizualizace dat, která usnadňuje orientaci v jednotlivých kategoriích, umožňuje navíc průběžné poznámkování, na kterém v závěru může být založena interpretace.

Analýza domén (Spradley, 1979) mi umožnila nalézat vztahy mezi jednotlivými kódy. Tuto analýzu jsem prováděla s pomocí předem připravené tabulky ve wordovém dokumentu a sloužila mi jako komplementární metoda k tematické analýze, ve snaze lépe se zorientovat ve faktorech, které byly stěžejní pro zkušenost s integrací účastnic výzkumu a docílit lepšího porozumění emické perspektivě. I přesto, že se jedná o metodu analýzy primárně využívanou v etnografickém výzkumu, lze zaznamenat její využití právě také v případových studiích v různých modifikovaných podobách. Přesto, že byla původně zaměřena na studium kulturních významů, je přenositelná na studium jednotlivce a malých skupin a pro případovou studii má nesporné přínosy (Lee, Nargund-Joshi, Dennis, 2011). Tato technika analýzy je součástí Spradleyho etnografického postupu nazvaného *developmental research sequence* (DRS), který zahrnuje další etnografické postupy výzkumu (Spradley, 1979). Doménová analýza umožňuje analýzu vztahů mezi zkoumanými kategoriemi (či kódy), čímž do jisté míry přináší alternativu k běžnému axiálnímu kódování. Doména vyjadřuje jakoukoli kategorii v sobě zahrnující další kategorie a skládá ze tří složek: nadřazeného pojmu (cover term), obsažených pojmů (included terms) a sémantického vztahu, který je pro doménovou analýzu stěžejní. Spradley rozlišuje devět takových vztahů, které lze při analýze libovolně využít (ibid.). V úryvcích rozhovorů a v již okódovaných segmentech jsem vyhledávala různé druhy sémantických vztahů a zapisovala jsem si do tabulky obsažené pojmy, které k nim přináležely a bylo možné je zařadit společným nadřazeným pojmem. Příklad provádění analýzy domén, stejně jako kódování, je taktéž možné najít v příloze (viz Příloha 2).

2.6. Přínos a limity výzkumu

Přínos výzkumu spatřuji v jeho zaměření na specifický společensky aktuální případ (aktuální situaci zasahující specifickou skupinu) s akcentem na jeho intersekcionalní rozměr. Jelikož jsou nejčastějšími příchozími ukrajinskými uprchlíky právě ženy a děti, považuji provádění výzkumů zaměřených na tuto skupinu za podstatné. Poznatky mohou být využity při vytváření designu integračního programu zaměřeného na tuto cílovou skupinu a mohou také vybidnout k úvaze nad podobou současné integrační politiky. Výhodu výzkumu také spatřuji v tom, že se nejednalo o dvě nárazová setkání s účastnicemi výzkumu, ale že jsem s nimi trávila čas po osmi měsících a odnesla jsem si

díky tomu z terénu hlubší porozumění jejich perspektivám a situaci, které se prostřednictvím diplomové práce snažím zprostředkovat.

Zandlová (2019) vybízí k tomu, aby výzkumník reflektoval situovanost rozhovoru, které mohou ovlivňovat jeho průběh – rozhovor může být ovlivňován nejen charakteristikami výzkumníka a účastníků výzkumu, ale také celkovým kontextem, ve kterém se rozhovor odehrává. Jako specifický typ rozhovoru rozlišuje právě rozhovor v cizím jazyce, protože přítomnost překladatele ovlivňuje kontext rozhovoru a dochází k dalšímu zkreslení významů při překladu textu do jiného jazyka. Limity výzkumu jsou předurčeny zejména mou neznalostí ukrajinštiny a ruštiny, která zapříčinila nutnost transkripce a překladu rozhovoru jinými osobami. S tím jsem se snažila vyrovnat průběžným doptáváním se překladatelů na možné významy výpovědí. Zároveň se domnívám, že při realizaci rozhovoru vedeného za pomoci tlumočnicka je obtížnější vytvořit „intimní“ prostředí vybízející ke sdílení. Taktéž reflektuji, že jsem vůči účastnicím výzkumu jsem zastávala dvojí roli: roli výzkumnice a projektové manažerky, což nutně vytváří mocensky nerovný vztah. Je tedy možné, že matky své myšlenky mohly v rozhovoru se mnou „cenzurovat“. I přes přátelství, které se mezi námi postupně vyvinulo, mohla ve výpovědi matek hrát roli jejich účast v projektu, související vztah se mnou, a také skutečnost, že pojednávají o životě v České republice s Češkou. Moje česká národnost mohla bezesporu vést k menší kritice českého prostředí. Přítomnost tlumočnicka, kterého v několika případech matky důvěrně neznaly, mohla limitovat míru sdílení. Limitem výzkumu může být taktéž vysokoškolské vzdělání participantek výzkumu, jak jsem vysvětlila v sekci Konstrukce vzorku.

2.7. Etika výzkumu

Účastnice výzkumu udělily s rozhovorem informovaný souhlas. Etika výzkumu odpovídala zásadám Etického kodexu sociálních pracovníků ČR. Moje etická perspektiva spočívá v zaujetí přístupu podobajícího se kritické sociální práci, který je vyjádřen v definici sociální práce Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW, 2018): Sociální práce je zde definována jako disciplína zakládající své metody na ověřených znalostech získaných vědeckým zkoumáním a vyhodnocováním praktických zkušeností, která by se měla zaměřovat nejen na individualitu případů, ale věnovat se také identifikaci a odstraňování bariér, strukturálních nerovností a nespravedlností ve společnosti. Ve výsledku to pro mě znamená především poučený přístup k účastníkům výzkumu/klientům, který si uvědomuje strukturální překážky a nepřenáší veškerou

zodpovědnost na jedince. Aby se mohl někdo integrovat, je potřeba odstranit takové strukturální překážky, které tomu zabraňují a je tedy třeba integraci pojednávat jako oboustranný proces. Uvědomění, že identity nejsou esenciálními produkty, ale jsou společensky konstruovány a formovány v rámci společenské struktury, je pro můj přístup k výzkumu i praxi v sociální práci klíčový. Za etické považuji neméně konstruktivistické uznání výzkumníkovi interpretační subjektivity.

Na praktické rovině jsem účastnice výzkumu seznámila se záměrem výzkumu a ujistila jsem je, že data budou anonymizována. Úvod k rozhovoru je k nahlédnutí v příloze (viz Příloha 1 – Scénář rozhovoru). Nevyužila jsem psaného, nýbrž orálního informovaného souhlasu. Za důležité jsem považovala pokládat dotazovaným otázky s určitou mírou citlivosti, jelikož se nacházejí v nelehké situaci a mnohé z nich mají na Ukrajině své blízké, včetně svých partnerů. Otázky jsem se tedy pokoušela pokládat natolik obecně a opatrně, abych neuváděla ženy do nepříjemné situace a během realizace rozhovorů jsem svá tázání přehodnocovala, pokud jsem nabyla dojmu, že nesplňují kritérium citlivosti.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

Prostřednictvím tematické analýzy a analýzy domén jsem prozkoumala jednotlivé domény integrace vytyčené v modelu Agera a Strang (2004a, 2004b, 2008) ve zkušenosti ukrajinských matek s dočasnou ochranou, v jejichž rámci jsem identifikovala faktory usnadňující a ztěžující jejich integraci. Objevila jsem tak domény, které se jeví být pro integraci konzultantek stěžejní a ve kterých se objevuje nejvíce překážek. Při analýze jsem byla vedena nejen modelem Agera a Strang (ibid.), ale také přístupem intersekcionality, jež mou pozornost zaměřil na prolínající se roviny znevýhodnění, které pro matky vytváří specifickou zkušenost s integrací. Tento přístup mi pomohl se zaměřit na oblasti nepostihnuté obecným modelem. Na základě intersekcionalního přístupu jsem identifikovala překážky v jednotlivých doménách, které byly vytvářeny spolupůsobením strukturálního znevýhodnění v průsečíku genderu, mateřství, etnicity a migračního statusu, na něž dále dosedaly individuální roviny znevýhodnění. V každé ze zkoumaných domén jsou zohledněny obě fáze rozhovorů, které byly realizovány v listopadu 2022 a dubnu 2023. Vývoj integrace v některých doménách zkoumám podrobněji než v jiných, pokud data naznačovala další podstatný vývoj v integračním procesu. Domény se vzájemně prolínají a ovlivňují, z toho důvodu závěrečné kapitoly již poskytují pouze shrnující přehled skutečností analyzovaných v předchozích kapitolách, aby nedocházelo k opakování již řečeného a ke zdvojení citací účastnic výzkumu.

3.1 Domény integrace ve zkušenosti ukrajinských matek

Prostřednictvím tematické analýzy a analýzy domén jsem prozkoumala jednotlivé domény integrace vytyčené v modelu Agera a Strang (2004a, 2004b, 2008) ve zkušenosti ukrajinských matek s dočasnou ochranou, v jejichž rámci jsem identifikovala faktory usnadňující a ztěžující jejich integraci. Objevila jsem tak domény, které se jeví být pro integraci konzultantek stěžejní a ve kterých se objevuje nejvíce překážek. Při analýze jsem byla vedena nejen modelem Agera a Strang (ibid.), ale také přístupem intersekcionality, jež mou pozornost zaměřil na prolínající se roviny znevýhodnění, které pro matky vytváří specifickou zkušenost s integrací. Tento přístup mi pomohl se zaměřit na oblasti nepostihnuté obecným modelem. Na základě intersekcionalního přístupu jsem identifikovala překážky v jednotlivých doménách, které byly vytvářeny spolupůsobením strukturálního znevýhodnění v průsečíku genderu, mateřství, etnicity a migračního statusu, na něž dále dosedaly individuální roviny znevýhodnění. V každé ze zkoumaných

domén jsou zohledněny obě fáze rozhovorů, které byly realizovány v listopadu 2022 a dubnu 2023. Vývoj integrace v některých doménách zkoumám podrobněji než v jiných, pokud data naznačovala další podstatný vývoj v integračním procesu. Domény se vzájemně prolínají a ovlivňují, z toho důvodu závěrečné kapitoly již poskytují pouze shrnující přehled skutečností analyzovaných v předchozích kapitolách, aby nedocházelo k opakování již řečeného a ke zdvojení citací účastnic výzkumu.

3.1.1 Ukazatele a prostředky integrace

Ukazatele a prostředky integrace jsou podle Agera a Strang (2004b, 2008) klíčovými oblastmi pro zapojení uprchlíků do společnosti. Domény zařazené do této kategorie jsou vnímány jako „ukazatele“, které naznačují úspěchy v procesu integrace. Současně slouží uprchlíkům jako „prostředky“, jelikož napomáhají jejich celkovému procesu integrace. Zahrnují domény práce, bydlení, vzdělávání a zdraví.

Práce

V integraci této skupiny hraje oblast zaměstnání klíčovou roli. To proto, že pro většinu účastnic výzkumu je práce zásadním faktorem při rozhodování, zda aktivně investovat do integračního procesu v České republice, nebo se navrátit na Ukrajinu. Pro účastnice výzkumu je nalezení pracovního uplatnění důležité pro budování života v nové zemi a zajištění sebe a svých dětí. Ve výpovědích matek se často objevoval narativ zdůrazňující individuální odpovědnost a vlastní aktivitu pro nalezení zaměstnání. Účastnice výzkumu reflektovaly, že je potřeba osvojit si jazyk a přizpůsobit se českému trhu práce. Naopak nevykazovaly větší tendence ke kritice státní politiky v této oblasti.

„Ráda bych zůstala v České republice, protože je tady pro mě momentálně možnost pracovat a pro děti studovat. Přijela jsem sem kvůli tomu, a vidím, že tato země teď takovou možnost poskytuje – pracovat a studovat.“ (Ksenia, duben 2023).

„Jestli se tu usadím, chci pracovat ve svém oboru, znát jazyk a všechno. Nechtěla bych pracovat jako uklízečka nebo něco podobného a nechci opustit svou profesi, protože jí mám moc ráda.“ (Elena, listopad 2022).

„Věřím, že v Česku se dá najít práce, je to možné. Věřím, že je to reálné, ano, ale je potřeba hodně zapracovat na svém životopisu a motivačním dopisu, to je velmi důležité. To znamená, je potřeba přizpůsobit se tomu, jak je to tady zvykem, to je důležité udělat. Najít práci se dá, ale nejdůležitější je osvojit si jazyk a také profesionální kvalita, to si myslím.“ (Anhelina, listopad 2022).

Účastnice výzkumu často hovořily o jazykové bariéře a obtížích spojených s přenosem kvalifikace a vzdělání z Ukrajiny jako o překážkách zamezujících vstup na český trh práce, to obvykle bylo doprovázeno problémy s nostrifikací diplomů nebo odlišnými podmínkami pro vykonávání určité profese v České republice. Tyto faktory zároveň vyžadovaly delší časovou investici do vzdělávání, což dále komplikovalo jejich situaci.

„No, já chápu, že jako právnička se nemohu realizovat, protože to je docela složité. I když je to podobný právní systém, nemohu se zde stát právničkou, musela bych jít ještě zřejmě ještě pět let studovat na nějakou právnickou fakultu... Myslím, že to snad můžu ještě nějak nostrifikovat, ale to je na roky času, a tento jazyk je třeba znát dokonale, pak pracovat, ať už je jako právník, nebo na jiné pozici (povzdychnutí). [...] Proto chápu, že tuto profesi zde vykonávat nepůjde, s povoláním kosmetičky je to stejné – jsem také kosmetička. Všechno se musí začít od začátku... všechny mé profese bych musela začínat od začátku.“ (Slava, listopad 2022).

Klíčovou překážku na trhu práce, kterou tematizovaly všechny účastnice výzkumu, pak představovalo strukturální znevýhodnění vyplývající z mateřství a péče, které se prolínalo s dalšími rovinami strukturálního znevýhodnění jako migrantský status nebo individuálními rovinami znevýhodnění, např. v podobě závazku péče o další členy rodiny, zhoršeného psychického stavu, pocíťovaného staršího věku nebo absence bližších sociálních vazeb. Matky pojednávaly o nemožnosti sladit péči o dítě a péči o domácnost s prací, a o nedostatku vyhovujících flexibilních forem zaměstnání. Problém ztížené harmonizace rodinného a pracovního času byl dále prohlubován nepřítomností blízkých osob, které by se mohly o dítě postarat během pracovní doby. Pro jednu z matek ve sladování péče s prací hrála významnou roli přítomnost babičky, která byla ochotna a schopna se o dítě postarat, což jí relativně zvýhodňovalo oproti matkám, které přítomnost takové osoby postrádaly.

„Nemůžu pracovat... jít někam pracovat. Tady si najdu nekvalifikovanou práci, kde musím jít uklízet nebo jít pracovat do skladu, a tak dále. Respektive, musela bych odejít z domu, ale já nemůžu odejít [kvůli péči o dítě, nemocnou matku a zdravotně postiženého bratra]. Pro nějakou kvalifikovanou práci na dálku, online, potřebuji češtinu.“ (Alla, listopad 2022).

„Setkala jsem se s tím, že na jakoukoliv práci potřebuji ženu, která bude pracovat dvanáct hodin. Já jsem jako matka na Ukrajině pracovala osm hodin a bylo to těžké, protože musíte přijít a udělat s dětmi úkoly, vyprat, uklidit – zkrátka všechno, co žena dělá. Tam

jsem ale měla babičku, někdy mi s dětmi mohla pomoci kamarádka. Tady jsem pochopila, že to všechno musím dělat sama a je opravdu velmi těžké najít práci, která nebude daleko od domova. Pro mě je to teď těžké. Moc ráda bych pracovala jako animátorka, asistentka dětí, sociální pracovnice, nějaká pomoc, která je potřeba v dopoledních hodinách. Pracovat v nočních hodinách jako barmanka nemůžu, protože jsem matka. Kdo se postará o moje děti, když budu pracovat přes noc? Moje děti prostě vypálí byt ženě, se kterou žijeme! Takže jsem si dobře vědoma toho, že je tu určitá míra zodpovědnosti. Mohu pracovat od 7 do 15 hodin, možná do 16 hodin, ale ne do 21 hodin. Myslím, že to pochopí každá matka na Ukrajině, v Rusku, České republice, Bělorusku, Americe, Kanadě i Austrálii.“ (Ksenia, listopad 2022)

Nalezení kvalifikované práce tedy pro většinu matek nebylo snadné, proto některé z nich začaly pracovat v nízkokvalifikovaných pozicích, navzdory svému vysokoškolskému vzdělání. Některé účastnice výzkumu byly vystaveny těžkým pracovním podmínkám, které negativně ovlivňovaly jejich zdravotní stav a náročná práce jim navíc neumožňovala uskutečňovat roli matky způsobem, který si samy přály. Ve výpovědích účastnic výzkumu se objevují také známky vykořisťování ze strany zaměstnavatelů a jejich kategorizace ukrajinských uprchlic jako levné nekvalifikované pracovní síly. Halině například ředitel na jejím pracovišti řekl, že nemají kvalifikaci, tak mají být rádi za to, co mají. Anhelina se zase setkala se znevýhodňující pracovní smlouvou:

„Nejtěžší pro mě byla v Česku práce, protože neumím jazyk a je těžké najít práci, kterou chci, takže jsem musela jít pracovat do továrny. Pracovala jsem tvrdě, v továrně na dětské stavebnice. Pak jsem šla na nemocenskou, protože jsem hodně pracovala – 12 hodin denně jsem pracovala, 5 hodin denně jsem byla na cestě a 3-4 hodiny denně jsem spala. A kvůli tomu jsem měla zdravotní problémy. Odešla jsem na nemocenskou a když jsem byla na nemocenské, tak mě vyhodili. Viděla jsem dítě denně půl hodiny, maximálně hodinu, když jsem pracovala. Bylo to velmi těžké...Lidé se vezou na vaši důvěře. Ted' mi volal sociální pracovník a řekl mi, že na základě této smlouvy nic nedostanu a že mě do práce zpět nepřijmou, protože jsem podepsala takovou smlouvu, podle které mají právo mě jednostranně propustit, i když jsem na nemocenské. Mám takovou smlouvu, že to vůbec není v můj prospěch.“ (Anhelina, listopad 2022).

Typickým jevem bylo, že v případě nalezení zaměstnání matky pracovaly na zkrácené úvazky (nejčastěji na dohodu o provedení práce či smlouvu od dílo) a jejich zaměstnání

mělo tedy spíše podobu brigády, čemuž také odpovídalo finanční ohodnocení. Pro matky malých dětí je práce na zkrácený úvazek často nevyhnutelným řešením, především pokud postrádají podporu rodiny, která může odlehčit jejich povinnostem a děti pohlídat. Navíc jsou zkrácené úvazky preferované zaměstnavateli, protože je status uprchlíků pouze dočasný a nemohou si být jisti, že v České republice zůstanou. Situace je dále komplikována nastavením dávek. Matky v případě získání zaměstnání a dosažení určité výše výdělku mohou ztratit část podpory přicházející od státu.

„No, já tady sice mám práci jako psycholožka, ale s Ukrajinci, většina z nich se odstěhuje na Ukrajinu, takže, když budu pracovat, tak to bude v tomto ohledu trochu složitější. A je to spíš brigáda, tam si vydělám do 10 tisíc korun. [...] Například tento měsíc nedostanu humanitární pomoc, protože jsem vydělala 10 tisíc korun, vydělala jsem nad životní minimum a nedostanu nic.“ (Elena, duben 2023).

„Co se týká Ukrajinců, kteří jsou zde s vízem dočasné ochrany: Všechny smlouvy jsou typu smlouva o dílo a jsou krátkodobé. To vytváří určitou úzkost, protože tyto smlouvy se prodlužují, ale vždy máte smlouvy krátkodobé. Vy ale nic jiného vlastně ani dostat nemůžete, protože vízum je v zásadě na rok.“ (Veronika, duben 2023).

Integraci na pracovní trh naopak usnadňovaly neziskové organizace. Neziskový sektor se ukázal být vstřícnější vůči přítomnosti dětí na pracovišti a některé účastnice výzkumu byly prostřednictvím těchto organizací samy zapojeny do pomoci dalším, do České republiky přechajícím, Ukrajincům. Matky se vzděláním a zkušenostmi v pomáhajících profesích snadněji nalézaly práci a pracovaly na kvalifikovanějších pozicích právě v neziskovém sektoru. Konzultantky využívaly pomoc neziskových organizací poskytujících poradenství v oblasti pracovního uplatnění a práva a zmiňovaly také důležitost integračního projektu Mámy z Ukrajiny, kterého se společně zúčastnily. V tomto kontextu zdůrazňovaly přesvědčení, že možnost demonstrovat své schopnosti a vytvořit si sociální kontakty může vést k nalezení kvalifikovaného zaměstnání v nové společnosti. Některé z matek prostřednictvím sociálních kontaktů získaly zaměstnání.

„Vkládám do něj [do projektu Mámy z Ukrajiny] velké naděje. Je to příležitost, jak se dostat na český trh takřkajíc. [...] Nejdůležitější je, aby lidé věděli, že poskytují určité služby, respektive, pokud mě lidé poznají a budou mě mít rádi, budou se se mnou chtít dále seznámit. [...] je to příležitost prodat své služby. Pro mě je to, vzhledem k tomu, že jsem teď bez práce, velmi důležité. [...] je pro mě obrovská příležitost dostat se do

povědomí lidí jako expertka v mé profesi a snila jsem o tom, že bych tu mohla přednášet i s tlumočnickem.“ (Anhelina, listopad 2022).

„Prostě o tom tak přemýšlím. Když budu jen sedět a dělat to, co umím, ale nikdo o tom nebude vědět, nenajdu si práci. Chtěla bych mít nějakou práci, vést nějaký kroužek s dětmi. To, co umím, jsem dělala na Ukrajině. Chtěla bych pracovat v dobrých podmínkách v České republice, a aby mě zaměstnali, musí lidi vědět, že jsem tady a že něco umím. A to se stane prostřednictvím lidí, to znamená, že se jedná o ústně šířený informační systém...Když najdu nové kontakty, nebudu muset pracovat na nekvalifikovaném místě, ale budu si moct najít práci podle svých schopností, podle toho, co umím dobře a co mohu nabídnout.“ (Halina, listopad 2022).

Možnost seberealizace se ukázala jako stěžejní pro motivaci účastnic výzkumu k zapojení se na pracovní trh. V narativech matek kýžené zaměstnání nebylo pouhou otázkou statusu a financí odvíjejících se od kvalifikovanosti zaměstnání. Matky tematizovaly důležitost seberealizačního potenciálu práce, nikoli pouze s důrazem na finanční výdělek, ale také na pocit uspokojení. S vykonáváním naplňujících aktivit spojovaly také vytvoření sociálních kontaktů, odpoutání se od každodenních starostí a zmocňující pocit vlastní užitečnosti.

„Pocit seberealizace mi opravdu chybí. Dokonce jsem ve škole navrhla, aby mi poskytli nějakou malou místnost, kde bych mohla ve volném čase pracovat s tou hlínou, pořádat nějaké aktivity pro děti... Opravdu mi chybí nějaký koutek, kam bych mohla odejít pracovat. [...] Když mám možnost odejít z bytu, nemám kam jít. Prostě sedím v kavárně a pracuji z telefonu, nebo si vezmu notebook [...] Jedním z důvodů, proč jsem se přihlásila do projektu je, že jsem chtěla být také užitečná, protože mám spoustu znalostí a dovedností, o které se chci podělit.“ (Alla, duben 2023).

„...Mně se ten projekt moc líbil, dal mi možnost realizovat skupinové hodiny s dospělými, protože na Ukrajině jsem měla hodně hodin, měla jsem jak děti, tak dospělé, a chyběl mi ten tvůrčí moment. A právě ta komunikace a setkávání se s lidmi pro mě byly zajímavé, protože to bylo něco, co můj sangvinik potřeboval sociálně, a navíc vidět jiné lidi.“ (Elena, duben 2023).

Více než polovina účastnic výzkumu našla do dubna 2023 v Česku nějakou formu zaměstnání. Méně, než polovina z nich na těchto pozicích využívá své vzdělání alespoň částečně (jedná se o příbuzné obory). Je třeba konstatovat, že matky našly uplatnění ve

feminizovaných odvětvích (práce s dětmi, neziskový sektor, módní průmysl) a obvykle na zkrácené úvazky. K získání práce jim dopomohly sociální kontakty nebo také vzdělání a zkušenosti v pomáhajících profesích (psychologie, neziskové organizace). Na základě své participace v integračním projektu Mámy z Ukrajiny jedna z matek našla nové zaměstnání. Zaměstnavatelé si všimli workshopů, které pod organizací pořádala, a byla posléze zaměstnána jako lektorka kroužku pro děti. Matky, kterým se nepodařilo nalézt práci jako důvody uváděly primárně nemožnost harmonizace práce s péčí o malé děti a domácnost, bez podpory ze strany blízkých (zejména v případě dětí, které byly často nemocné, a nemohly tedy do předškolního zařízení), a nedostatek nabídek flexibilních forem zaměstnání. Důvodem pro nenalezení zaměstnání byla také nemožnost uplatnit kvalifikaci a vzdělání získané na Ukrajině, a v neposlední řadě jazyková bariéra, která snižovala šance nalézt kvalifikované zaměstnání. Zdá se, že motivace pro integraci na pracovní trh u matek, kterým se práci do dubna 2023 nepodařilo nalézt, klesla. Jedna z konzultantek se v důsledku nenalezení pracovního uplatnění rozhodla pro cirkulační migraci. Pracovní uplatnění našla na Ukrajině v jedné z poměrně ohrožených oblastí, ponechává si bydlení v Praze pro případ, že by musela utéct do bezpečí, a Prahu někdy navštěvuje. Dceru poslala do jiné bezpečné oblasti Ukrajiny za babičkou. V případě Ally nalezení práce téměř znemožnila nejen péče o dítě, ale také péče o další dva členy rodiny:

„Nic se nezměnilo. Vlastně s prací tady nemám šanci. Našla jsem různé brigády – úklid domu, bytu. Takové, kam můžu někam na pár hodin odskočit a vrátit se. Osmi nebo dvanáctihodinové směny jsou pro mě ještě více nemožné, než jsem si myslela. Protože během dne doma vyvstává příliš mnoho otázek, kvůli kterým nemůžu být v práci. Mám online přivýdělek na Ukrajině, a to je to vše. Dokonce mě napadlo, že bych teoreticky mohla být na pár hodin nějakým dobrovolníkem pro Ukrajince. [...] Ale dopadá to tak, že bratr, matka, syn – a nic se mi nedaří. Pro mě to není možné. Jsem tady, dokud mi Česká republika pomáhá. [...] Reálně do práce chodit nechci, pracovat ve svém oboru tady nemůžu, na 12 hodin do továrny jít nechci, i kdybych tu možnost měla. Raději bych asi uklízela byty, hlavně aby to nebylo 12 hodin.“ (Alla, duben 2023).

Bydlení

Doména bydlení je pro případ v procesu integrace neméně zásadní. Analýza naznačuje, že stabilní a dostupné bydlení bylo dalším faktorem, který hrál roli v rozhodnutí konzultantek, zdali setrvat v Česku a integrovat se do české společnosti. Účastnice výzkumu žily v různých formách bydlení: některé z nich využívaly ubytování poskytované solidárními domácnostmi, kterým přispíval stát, některé si pronajímaly byt na vlastní náklady a hradily nájem s pomocí získávaných dávek, některé domácnostem přispívaly určitou částkou a jiným se podařilo získat ubytování zcela zdarma. Obvykle matky platily minimálně poplatky za energie. Pouze jedna z účastnic výzkumu žila se svým dítětem zcela zdarma po celou dobu výzkumu na ubytovně pro uprchlíky. Společným klíčovým znakem bylo, že konzultantky získávaly bydlení prostřednictvím sociálních kontaktů, a to jak prostřednictvím krajanů, tak i Čechů a prostřednictvím různých druhů organizací. Ve vztahu k doméně bydlení se tedy znovu vyjevuje důležitost „sociálních pout“, ale také „sociálních mostů“ a „sociálního propojení“. Roli hráli také zprostředkovatelé přes internet, přes které si dvě matky našly ubytování již před svým příjezdem do ČR. Stabilní a dostupné bydlení bylo pro část účastnic výzkumu jedním z vyřčených faktorů, proč přijely právě do České republiky.

„Já hledala ubytování, mám velkou rodinu, tak musela jít tam, kde jsem pro nás mohla najít ubytování. Já hledala ubytování přes stránku „I Can Help Host“. Tam jsem našla lidi, co můžou přijmout velkou rodinu, tak jsme přijeli do Česka.“ (Halina, listopad 2022).

„Ano, přemýšlím o tom, že zůstanu. V tuhle chvíli přemýšlím o tom spíš zůstat a zapracovat na tom všem... Uvidíme hlavně, jak to bude s bydlením.“ (Valentina, listopad 2022).

Nejčastějším typem ubytování byla garsoniéra. Ve dvou případech účastnice výzkumu bydlely v domě se zahradou. Matky vyjadřovaly velkou vděčnost Čechům za jejich solidaritu, a tedy v souladu s tím také deklarovaly spokojenost s ubytováním, které jim bylo poskytnuto. Přesto podmínky, ve kterých žily, nebyly vždy ideální a leckdy jim integraci ztěžovaly, patrně to bylo zejména u konzultantek, které čelily dalším individuálním rovinám znevýhodnění. V případě Ally situaci komplikovalo nejen soužití s dítětem, ale také s nemocnou matkou a zdravotně postiženým bratrem v jedné místnosti. Anhelina také popisovala náročnost života s matkou v malém bytě.

„Je to velmi pěkné místo, les je velmi blízko a je opravdu pěkné. [...] Je to studio, jinak bych mohla alespoň utéct do kuchyně. Přímo naproti postelím je kuchyně. [...] Všechno je

tam skvělé, až na to, že to není určeno pro 4 osoby na dlouhou dobu...“ (Alla, listopad 2022).

„Je pro mě těžké žít s mámou, protože jsem 15 let žila ve svém bytě s dcerou, ale celkově jsem spokojená, všechno je v pořádku. Samozřejmě chci lepší podmínky, protože tam mám na Ukrajině byt mnohem lepší než ten tady, ale pro mě je nejdůležitější, že máme kde bydlet a vedle je škola. Nejdřív jsme žily spolu, ale pak odděleně. Máma je v kuchyni a já v ložnici. Jsem s dcerou v pokoji a máma je v kuchyni. Spí na gauči v kuchyni. To je lepší. Ne spolu.“ (Anhelina, listopad 2022).

Byty, které konzultantky obývají, jsou v různém stavu a ony to akceptují na základě vděčnosti. V případě Haliny a Veroniky ubytování postrádalo některé zásadní vybavení a tekoucí vodu.

„V podstatě se mi líbí všechno. Jenže máme trochu problém, bydlíme na zámku a nemáme vodu, respektive v našem domě není voda, zkrátka není voda a máme oddělené záchody a sprchy.“ (Halina, listopad 2022).

Spolubydlení s dalšími lidmi někdy přinášelo jisté výhody v procesu integrace. V tomto kontextu např. bydlení na ubytovně paradoxně přinášelo jisté výhody pro integraci. Přestože ubytování uprchlíků na ubytovnách není pro státní integrační politiku dlouhodobě žádoucí a je považováno za bariéru integrace, v případě Eleny mělo některé nesporné výhody, které naopak k její integraci přispívaly. Na ubytovně si vytvořila kontakty s dalšími uprchlicemi a navzájem si hlídaly děti, což vytvořilo větší prostor pro realizaci potřebných aktivit v jiných doménách a umožnilo Eleně na krátký čas věnovat péči o sebe. Podobnou zkušenost deklarovaly také některé z matek, které sdílely ubytování s českými majiteli bytů a pomohli jim a dětem zabydlet se v novém prostředí.

„Ano, všechno mi vyhovuje, není to velký hostel, je tu třináct pokojů, vycházíme spolu dobře, navíc máme s dítětem samostatný pokoj s WC a sprchou, jen kuchyň je společná. Dobré je, že mi ho tam pak kamarádka někdy pohlídá a já pak můžu jít něco zařídit, nebo si odpočinout.“ (Elena, listopad 2022).

„Přivítala mě krásná žena, dost stará na to, aby byla mou matkou, přivítala mě žlutými tulipány, opravdu mě to zasáhlo, protože takhle mě ještě nikdo nevítal. Byla pro mě úplně cizí. A když jsem u ní žila měsíc a půl, nikdy jsem ve své zemi neviděla takovou péči, takovou lásku, uklízela po mně, prala dětem, chodila mi kupovat jídlo, mluvila s ředitelem

školy, dostala děti do školy, její manžel mi pomohl založit bankovní účet, odpovídal na všechny mé hloupé i nehloupé otázky.“ (Ksenia, listopad 2022).

V dubnu 2023 došlo ke schválení novely Lex Ukrajina V, která stanovila, že přestanou být vypláceny příspěvky solidárním domácnostem a zpřísnila podmínky pro vyplácení dávek ukrajinským uprchlíkům a podmínky pro poskytování humanitárního ubytování. V důsledku toho nastaly v ubytovací situaci matek významné změny, které zapříčinily celkovou nejistotu a nestabilitu v oblasti bydlení. Ve výpovědích matek bylo možné sledovat důsledky snižující se podpory ze strany českého státu i snižující se solidarity majitelů bytů, které viditelně ústily v jejich strach o zajištění zázemí pro sebe a své děti a v psychické vypětí. Mnohé z účastnic výzkumu předjímalily změny, které nastanou se zavedením novely zákona Lex Ukrajina V, která v dubnu byla pouze schválena a měla vstoupit v platnost v červenci téhož roku. Matky zatím nepocit'ovaly její plné dopady, ale majitelé bytů s nimi obvykle již komunikovali, že jim nebudou moci nadále poskytovat solidární bydlení. Mnohé z matek se příchodem novely ocitaly v další nejistotě, protože nevěděly, do jaké míry jim bude dále poskytována podpora po změněném vyměřování dávek. Alla popisuje problémy, do kterých se dostala, když se vláda rozhodla přestat podporovat solidární domácnosti, a vysvětluje, že pro ni tato změna znamená možný odchod z Prahy, který dále výrazně komplikuje život její rodiny, případně dokonce návrat na Ukrajinu. To odpovídá tomu, o čem hovořili mnozí kritici novely – místo motivace matek k větší integraci a samostatnosti dochází k destabilizaci jejich životní situace (Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty, 2023). Podobně se vyjadřují také další účastnice výzkumu, jak se lze dočíst v následujících ukázkách:

„Do konce června se potřebujeme vystěhovat z bytu a od prvního července se mění podmínky pro uprchlíky. Chtěli, abych se odstěhovala dříve, ale poprosila jsem, abychom mohli zůstat do konce školního roku, možná i toto datum 1. července souvisí s tím, že se dětem končí výuka ve školách. Vzhledem k tomu, že nemám práci, nemohu si pronajmout byt. Nikomu nejsou známy nové podmínky sociálních příspěvků, abych si našla a pronajala byt, a věděla, že část toho nájmu nebo celý nájem může být uhrazen z toho příspěvku. To znamená, že v tuto chvíli stát kompenzuje majiteli bytu, že tam bydlíme, měsíčně mu vyplácí peníze. Pokud nám stát zaplatí částku, kterou aktuálně platí, tedy 14 tisíc, pak bychom si pravděpodobně mohli sami pronajmout byt. Neumím si představit, jak to udělat, nedokážu si představit, kde se byt hledá, už jsem o tom hodně slyšela, že je potřeba podepsat smlouvu, zaplatit několik měsíců, s hrůzou na to myslím a zatím na to nechci a nemůžu myslet. [...] Pokud se nám podaří najít nějaké sociální bydlení, zkusíme

zůstat, pokud ne, tak nevidím žádné možnosti. Pronajmout si byt není možné, což znamená, že se pravděpodobně budeme muset vrátit domů.“ (Alla, duben 2023).

Kromě problémů spjatými s novou legislativní úpravou, šlo ve výpovědích účastnic výzkumu zaznamenat také zhoršující se přístup k Ukrajincům ze strany majitelů bytů, jak v následující ukázce popisuje Slava. V jejím případě ústil problém s bydlením v kombinaci s nenalezením pracovního uplatnění k využití cirkulární migrační strategie, jak jsem zmiňovala v předchozí kapitole:

„No teď je taková legislativa, která znamená, že lidé, kteří dostali zadarmo bydlení nedostanou podporu... Prostě je to všude po celém světě, já jsem v kontaktu s uprchlíky v různých zemích, lidé říkají, že je vyhazují z bytů. [...] Upřímně řečeno, všichni jsou z uprchlíků trochu unavení. Celý tenhle přístup začal, když na mě byli lidé otevřeně hrubí a říkali mi, abych se odstěhovala na Ukrajinu. V bytě docházelo ke konfliktům, to znamená, že na mě prostě tlačili ze všech stran a nějak jsem byla tak vystresovaná, že jsem si prostě řekla, že musím odejít.“ (Slava, duben 2023).

Zvláštní situaci pak čelila Anhelina, jejíž bydlení bylo závislé na vztahu její matky s majitelem bytu. V tomto případě můžeme pozorovat nejen změny způsobené Lex Ukrajinou V, ale také genderově podmíněné znevýhodnění, které se podobá genderově podmíněným formám násilí, kdy je na ženu vynakládán tlak, aby zůstala ve vztahu pod pohrůžkou vyhození z ubytování:

„Máme zvláštní příběh, žili jsme s člověkem, který se před válkou dvořil mojí matce, a když začala válka, pozval nás k sobě. Ale teď se nějak rozešli, můžeme tam dál bydlet, ale musíme platit byt. A on pracuje v Německu. Jezdil sem jednou za měsíc na víkend. Řekla jsem mamince, ať vydrží alespoň do léta, ale ne, ona nechce. [...] Doma je to pořád jako na houpačce. Ten Čech do bytu přijíždí a občas začíná dělat skandály mamince a my tohle všechno samozřejmě slyšíme. Tato situace trvá již dva měsíce a v květnu mě znovu čeká podpis smlouvy, končí mi předchozí smlouva na rok. A potřebuji, aby mi ji prodloužili, a on to začíná zneužívat, říká matce: ' Když budeš se mnou, tak to prodloužíme, pokud ne – neprodloužíme '.“ (Anhelina, duben 2023).

Jak je možné pozorovat z těchto ukázek, rozhovory z dubna 2023 poukazyvaly na výrazné problémy s bydlením, spolu s čímž byl ohrožen pocit bezpečí a stability účastnic výzkumu. Bydlení se po změnách, které nastaly s příchodem Lex Ukrajinou V,

v kombinaci s dalšími faktory, jeví jako problematická doména integrace, jejíž nestabilita ztěžuje integraci matek do české společnosti.

Vzdělávání

Jelikož jsem vzdělání konzultantek již tematizovala v kapitole „Práce“, ve spojení s jejich pracovním uplatněním, tuto část chci zaměřit především na vzdělávání dětí a na vzdělávací instituce. Dále mě k tomu vede skutečnost, že vzdělávání pojednávaly matky jako klíčové téma právě především ve vztahu ke svým dětem. Kvalita školy a adaptace dítěte do kolektivu pro matky hrála zásadní roli v integračním procesu.

Pokud hovoříme o rovině vlastního vzdělávání, účastnice výzkumu hovořily především o učení se českému jazyku, o jehož studiu budu pojednávat odděleně v kapitole „Jazyk a znalost kultury“. K doméně vzdělávání v případě samých účastnic výzkumu lze zopakovat, že jako hlavní překážka se jeví neprenosnost vzdělání do českého kontextu. Mnohé z matek se v nějaké fázi snažily nostrifikovat své diplomy, ale nezmiňovaly, že by úspěšná nostrifikace přinesla nějaké pozitivní změny do jejich života, právě kvůli neznalosti českého jazyka. Matky dále často hovořily o nedostatečné časové kapacitě pro využívání kurzů dalšího vzdělávání. Pouze jedna z matek se rozhodla absolvovat rekvalifikační kurz, který ji opravňuje vykonávat práci asistentky pedagoga.

V závislosti na věku dětí účastnic výzkumu navštěvovaly předškolní zařízení, základní školy i vysoké školy. V případě základních škol většina dětí navštěvovala nejprve přípravné ukrajinské třídy, ve kterých si osvojovaly český jazyk a posléze přešly do tříd, ve kterých počtem dominovaly české děti. Některé z dětí z počátku nejen docházely prezenčně do české školy, ale vzdělávaly se také online ve škole na Ukrajině. Od toho většina matek postupem času opustila.

„Nejdřív vytvořili třídu pro ukrajinské děti, takže se první měsíc děti učily společně Ukrajinci, bez ohledu na to, jestli byly v první nebo osmé třídě, aby se naučily česky, pak se připojily k českým třídám, takže už tam 20 nebo 25 českých dětí a zbytek byly naše ukrajinské děti.“ (Slava, listopad 2022).

Lze obecně konstatovat, že vzdělávací instituce usnadňovaly adaptaci dětí na nové prostředí a jejich integraci do společnosti nejen prostřednictvím výuky jazyka, ale také prostřednictvím vytvářením příležitostí k socializaci se spolužáky. Zdá se, že děti měly prostřednictvím školy lepší příležitost k sociální integraci než jejich matky zatížené dalšími povinnostmi. Matky vyjadřovaly spokojenost se vzdělávacími institucemi,

přístupem učitelů a podporou dětí ze strany školy (jazyková podpora, sociálně-integrační podpora). Obvykle hovořily o pozitivním průběhu adaptace jejich dětí.

„Máme dvě velmi dobré učitelky ... děti neměly stres z přecházení z jedné školy do druhé, prosily mě, abych je tam nechala, byly spokojené. Češi jsou velmi inteligentní lidé, nikdy dítěti nevynadají, a i když třeba dcera neudělala nějaký úkol, i když je třeba líná, vždycky se dá s učitelem vyřešit nějaký problém, nějakou záležitost, i se synovou učitelkou, i s Juliinou učitelkou, vždycky je dialog, a to se mi moc líbí.“ (Ksenia, listopad 2022).

Objevil se ale i případ, kdy dítě dlouhodobě zůstalo v ukrajinské třídě. Jeho matka se pro tuto variantu rozhodla, protože od počátku plánovala návrat domů, a tak nepředpokládala, že by její dítě z integrace těžilo, naopak nechtěla dítě zbytečně vystavovat stresovým situacím. Její syn měl v důsledku toho menší příležitosti k sociální integraci a osvojení si českého jazyka. Šlo ovšem o dobrovolné rozhodnutí matky a v rámci případu nedocházelo k nedobrovolné segregaci dětí do zvláštních tříd, naopak byl patrný důraz na jejich začlenění a přijetí, a to i v ukrajinských třídách:

„Česká škola vyčlenila samostatnou třídu a našla ukrajinskou učitelku. Neměla jsem problém najít školu pro dítě, přestože se s tím mnozí potýkali, a vzali nás do třídy, ve které jsou žáci druhé a třetí třídy. Mají společnou ukrajinskou třídu, učí se česky, ale není to česká třída, jen ukrajinská třída, mluví ukrajinsky, učí se česky a anglicky. Pro nás je to dobré, protože mám dítě, které je citlivé, bojí se cizích lidí, bojí se, že něco nepochopí, a on přišel a všichni mluví ukrajinsky a bylo to pro něj velmi příjemné, takže jsme se rozhodli, že ani nebudeme hledat českou školu, abychom ho integrovali, protože chceme odjet. [...] Pro nás je to dobré, pro lidi, kteří zůstanou v České republice, je to špatné, protože v této třídě neprobíhá integrace.“ (Alla, listopad 2022)

Účastnice výzkumu byly velmi spokojené s vzdělávacími institucemi na úrovni přístupu k dětem, ale i v oblasti dalších aktivit a podpory, které školy poskytovaly nad rámec svých povinností nejen dětem, ale i jejich rodičům. Vzdělávací instituce pozitivně ovlivňovaly integraci nejen dětí, ale i jejich matek a nabízely jim příležitosti pro trávení volného času a další doplňkové aktivity nad rámec svých povinností. Škola a rodiče českých dětí projevovaly matkám solidaritu a matky v nich nalézaly podporu:

„V naší škole, kam chodí moje dcera, pořádají školní akce, na které zvou rodiče českých dětí a rodiče ukrajinských dětí, a ti jsou velmi přátelští. Řekněme, že je víkend a oni

navrhnu, abychom si opekli buřty na ohni. Můžeme si popovídat. S Čechy se kvůli špatné znalosti jazyka nedomluvíme, ale jsou velmi přátelští.“ (Veronika, duben 2023)

Školy věnovaly dětem speciální podporu ve výuce českého jazyka a taktéž se symbolicky snažily v prostoru třídy podporovat reprezentaci ukrajinské kultury. Školské prostředí bylo zásadní především pro rozvoj jazykových dovedností a sociální integraci dětí a matky pokládaly tuto adaptaci svých dětí za klíčovou:

„Zůstává po škole, psycholožka nám právě poradila, že by měl víc mluvit česky, že by měl mít nějakou praxi, to znamená, že by se to měl učit nejenom ve třídě, ale zůstat i po škole, protože tam jsou české děti a pak bude mít takový trénink jazyka.“ (Halina, listopad, 2022)

„Velmi dobře přijali, když dcera přišla v ten první den. Děti nakreslily mnoho kreseb o Ukrajině, dcera dostala různé dárčky, takové bonbóny, různé symbolické vlastenecké předměty vztahující se k Ukrajině, takové obrázky různé. Všechny ji objímaly, líbaly, no, byla tam opravdu tak vřelá atmosféra.“ (Slava, listopad 2022).

Nezanedbatelnou úlohu kromě školy hrála jako školské zařízení školní družina. Ta matkám usnadňovala slazení práce s péčí o domácnost a o dítě nebo jim dávala příležitost k péči o sebe, a zároveň nabízela dětem další možnost pro procvičení jazyka a sociální integraci. Stejnou stěžejní funkci plnily předškolní zařízení pro děti. Zejména pro matky nejmenších dětí nabývala tato podpora stěžejního významu:

„[...] Nedovedete si představit, co to je mít dva kluky, kteří jsou jen rok od sebe, v jednom bytě. To může člověk umřít. (smích) Ještě bez táty – oni prostě nejsou disciplinovaní. Už si potřebuji odpočinout.“ (Valentina, listopad 2022)

Matky, jejichž děti byly v předškolním věku, měly zkušenost se složitějším nacházením místa ve školce a v případě jeho získání popisovaly vlastní pocit provinilosti vycházejících z toho, že „zabírají kapacity“ již tak plných zařízení českým matkám a jejich dětem. Jedné z nich dopomohl k získání místa v národnostně diverzní dětské skupině projekt Mámy z Ukrajiny, druhá z nich sama našla předškolní zařízení, ve kterém byly primárně ukrajinské děti. I zde integraci napomáhalo, že přítomni byli nejen ukrajinští, ale i čeští pedagogové, kteří děti učili český jazyk:

„My máme školku, ale ne českou. Asi dvanáct tisíc dětí se do školy nedostalo hned na ten školní rok. Mnoho dětí v Praze nemá místo ve školce – ukrajinské i české děti. A my nemáme žádnou státní školku. Máme školku ukrajinskou, je to nějaká křesťanská

organizace, jsou tam ukrajinští učitelé, ale i nějací Češi. Je to v pohodě. Líbí se nám tam.“
(Valentina, listopad 2022)

Překážky ve vzdělání se objevovaly pouze okrajově v podobě delšího procesu naleznutí vhodného vzdělávacího zařízení nebo v podobě negativních zkušeností s vyučujícími na jiných školách, které se matky doslechly od známých. V případě jedné z matek byla problémem ve škole sociální izolace dcery, která nekomunikovala se svými spolužáky, tento problém byl ale dle slov matky primárně způsoben důsledkem špatného psychického stavu dítěte v důsledku prožitého traumatu a stesku po domově. Jedna z matek měla ztížený přístup k zařízení předškolního vzdělání kvůli častému onemocnění dětí. Musela tedy s dětmi trávit většinu času, čímž zároveň děti nebyly vystaveny sociální integraci, které mohly být vystaveny ve školce. Menší pozitivní dopad na sociální a jazykovou integraci se projevoval u dětí, které navštěvovaly třídy s primárně ukrajinskými spolužáky. Překážkou v dalším vzdělávání matek byl nedostatek časových kapacit.

Zdraví

Zdravotnictví v Česku hodnotily matky, které se setkaly se zdravotními potížemi, často velmi negativně. Zatímco zkušenosti s přístupem českých lékařů a lékařek byly smíšené, jisté systémové problémy se objevovaly napříč výpověďmi účastnic výzkumu. Účastnice výzkumu, které v Česku řešily zdravotní problémy, se často setkávaly s překážkami zejména v podobě nedostatečných kapacit zdravotnických zařízení a dlouhého čekání na získání zdravotní péče. Méně často se také objevoval problém s jazykovou bariérou, která pro některé lékaře byla důvodem k nepřijetí matek a jejich rodin:

„Nejnepochopitelnější a nejstrašnější na medicíně v České republice je to, že když onemocníte tady a teď a je vám velmi špatně, nemůžete se dostat k lékaři, to je to nejhorší. Jeden a půl až dva týdny. Snažíme se proto všemi způsoby dostat léky z Ukrajiny, pokud tam někdo jede. Jezdila jsem tam i já, dáváme léky do všech možných míst, abychom je dovezli. Ne antibiotika, ale obyčejné léky pro přežití. Mám astma, malý má alergii a všechny tyto léky jsou pro nás životně důležité, a tohle všechno si dovážíme, jak je to jen možné, a přežíváme.“ (Alla, duben 2023).

„Mnoho lékařů se s vámi nechce bavit, pokud přijdete bez tlumočnicka. Moje maminka měla jednou zkušenost, že přišla k lékaři na objednání, byla objednaná, přišla a lékař ji

prostě nechtěl přijmout, protože maminka byla bez tlumočnicka.“ (Anhelina, listopad 2023).

Bariéry zabraňující přístupu ke zdravotní péči byly pro některé z matek tak velké, že se rozhodly vyhledávat raději lékařskou pomoc na Ukrajině. Za zmínku stojí, že se v obou případech jednalo o problémy vyžadující pomoc zubaře a další matky taktéž zmiňovaly problém nalezení lékaře v této oblasti. Hojně matky využívaly tzv. UA Pointu v Motole, který měl ukrajinským uprchlíkům ulehčit komunikaci s doktory prostřednictvím tlumočnicků. Ani v UA Pointu ovšem zkušenosti matek nebyly příliš pozitivní.

„Asi to bude těmi doktory, víte, já jsem si na to trochu zvykla na Ukrajině, že když potřebujete, tak se rychle dostanete k doktorovi. Tady, abych byla upřímná, tak díky bohu, že jsme se na lékaře neobracela, my ještě ani nemáme vlastního doktora, ke kterému bych mohla jít [...] Když mě bolel zub, odcestovala jsem raději na Ukrajinu do Lvova, město, které je nejbližší, kde jsem se mohla nechat ošetřit, protože jsem tu nemohla najít zubaře [...] Ano, snažila jsem se ho najít přes české známé, ale buď byl velmi drahý, nebo mi poskytovali telefonní čísla, kde mi říkali, že nepřijímají nové lidi a nemohou mi pomoci, i když jsem měla akutní bolesti, brala jsem léky proti bolesti, ale nikdo mi nepomohl.“ (Halina, listopad 2022).

Přivyknout si účastnice výzkumu musely na legislativní změny, které vedly k tomu, že si některé z nich musely postupně začít samy hradit zdravotní pojištění, což se odvíjelo od věku jejich dětí – matky dětí, kterým bylo více než sedm let, za sebe musely platit zdravotní pojištění. Alla, která se starala o svého postiženého bratra, se setkala s tím, že byrokratické postupy nebyly schopny zajistit právní potvrzení zdravotního postižení jejího bratra, a tak v tomto případě domácnost musela platit zdravotní pojištění i za bratra a neměla nárok na další pomoc ze strany státu. Lze konstatovat, že celkově nejtrpčí zkušenost v doméně zdraví měla právě Alla, která čelí v této oblasti další individuální rovině znevýhodnění, protože pečuje o bratra, který je zdravotně postižený a matku, která je nemocná. Nejen, že čelí velkému náporu na vlastní psychické zdraví v důsledku péče o tři členy rodiny, ale její rodina se dále potýkala s nedostupností zdravotní péče a problémem uznání statusu zdravotně postiženého, což rodině výrazně zkomplikovalo jejich žitou realitu – rodina musela za bratra platit zdravotní pojištění a bratr nemohl pobírat některé z dávek určené pro osoby se zdravotním postižením. Alla nenašla odlehčovací služby, které by jí s péčí o bratra pomohly, takže o něj musela pečovat sama. Doména zdraví se pro Allu stává překážkou, která jí zamezuje integraci na trh práce a

zlepšení ubytovacích podmínek. U lékařů se Alla setkávala s nepříjemným přístupem a s překážkou jazykové bariéry:

„Jedinou výtkou, kterou mám k celé české vládě, je nemožnost legalizace zdravotního postižení. V tuto chvíli je to ta nejvíce nechráněná vrstva obyvatelstva – to jsou invalidi, kteří si nemohou vydělat na kus chleba. Stojí to skoro 100 dolarů, 2400 korun stojí toto pojištění, nejenže si na toto pojištění nemohou vydělat, ale měli by najít někde jinde tyto peníze, aby toto pojištění zaplatili. Jedná se tedy o nepromyšlený moment pro lidi ve znevýhodněném postavení. [...] Největším šokem v této zemi je lékařská péče, na kterou se nemůžete spolehnout. Můj bratr je invalida ale v ČR není invalida, protože má pouze ukrajinské doklady. [...] nemůže dostat sociální podporu, nemyslím tím ve smyslu peněz, ale ve smyslu pomocníka.“ (Alla, listopad 2023).

Pozitivní zkušenosti se většinou objevovaly při popisu nárazových zkušeností s konkrétními lékaři. Matky také v jistých oblastech zdravotní péče popisovaly některá pozitiva, který má český zdravotní systém v porovnání s ukrajinským zdravotním systémem:

„Podstoupila jsem operaci zad zdarma, bylo to k mým narozeninám v červnu (smích). Byla jsem u lékaře tři dny před mými narozeninami a říkal mi: „Tak co, uděláme operaci?“. Ptám se: „A kolik to bude stát?“, no, protože v Kyjevě mi bylo řečeno, že 25 tisíc. Myslela jsem si, že si ze mě dělá legraci, říká: „Tak dobře, přijďte na operaci“.“ (Slava, listopad 2022).

„No, dá se říct, že jsme měli štěstí, snažili se nás pochopit, kde jsme byli v sanitce, lékaři byli Češi, ale snažili se mě uklidnit, viděli, že mám strach, protože si nejdřív mysleli, že máme velmi těžkou diagnózu, báli se, že by to mohla být meningitida, a měli velký strach, Pomohli nám uklidnit se, a když se nám v nemocnici snažili porozumět, nebyly žádné problémy, že by se k nám někdo choval špatně, protože jsme neznali jazyk. Všechno bylo v pořádku, nesetkali jsme se tam s žádnými většími problémy.“ (Elena, listopad 2022)

Matky čelí relativnímu znevýhodnění v oblasti zdravotního stavu. Mnohé z matek se ocitaly ve zhoršeném zdravotním stavu a řešily problémy v různých oblastech, svoje i svých dětí. Jak jsem zmínila v kapitole „Práce“, některé z matek byly ve zhoršeném zdravotním stavu kvůli prekérnímu zaměstnání a náročným pracovním podmínkám. Neméně častý byl zhoršený psychický stav matek způsobený prožitým traumatem z války, nejistotou, psychickým vypětím, vyčerpáním a sociální izolací. Mnohé

z konzultantek hovořily o tom, že nemají energii na vykonávání běžných činností, připadají si na vše samy a prožívají úzkosti. Některé matky otevřeně hovořily o návštěvách psychologa, a to jak kvůli vlastnímu psychickému stavu, tak psychickému stavu svých dětí. Psychická pomoc se jevila ve výpovědích těchto matek dostupnější než klasická zdravotní péče. V některých případech situace náročná na psychiku ústila v nutnost předepsání léků zmírňujících úzkosti. Bohužel měl někdy zdravotní a psychický stav matek s přibývajícím časem stráveným v Česku zhoršující tendence.

„...Protože já už jsem byla tak nervózní, že jsem se neudržela. V cizí zemi se dvěma dětmi, to znamená, že to bylo ze začátku velmi těžké, a tak jsem si nechala předepsat sedativa... Ano, už v září začaly docházet síly, emocionální, fyzické, to je přesně ono, protože jste sami.“ (Ksenia, duben 2023).

Psychohygieně účastnic výzkumu obecně prospívá čas pro sebe, zmíněná seberealizace a možnost se socializovat, které předchází jejich upadnutí do sociální izolace. Umožnění této psychohygieny je podmíněno věkem dětí a tím, zdali mají matky možnost hlídání dítěte. Strukturální znevýhodnění na základě mateřství (tj. nedostatečné systémové zajištění způsobů hlídání dětí) patrně tedy ovlivňuje i doménu zdraví.

„Pro mě je nejtěžší to, že jsem s dítětem 24 hodin denně, nemám nikoho, kdo by mi pomohl, abych si šla alespoň odpočinout, vzala si alespoň hodinku pro sebe, a třeba si zašla do obchodu, málokdy se mi podaří nechat ho na ubytovně 30 minut a rychle vyběhnout a utéct. A tak na sebe nemám dostatek času.“ (Elena, duben 2023).

„Nejsou třeba jen aktivity pro děti, ale také pro matky, třeba jóga. Něco takového, aby si ta matka trochu odpočinula nebo poznala někoho nového a skamarádila se. Já vím o existenci těch adaptačních skupin pro maminky, ale nestíhám s tím vším...“ (Valentina, listopad 2022).

Situaci dále komplikovala skutečnost, že se mnohé děti vyrovnávaly s válečným traumatem a prožívaly separační úzkost. Docházelo tedy k situacím, kdy matky nebyly schopné odejít od svých dětí i přesto, že bylo možné nějakou formu hlídání zajistit, protože děti absenci matky psychicky nezvládaly.

3.1.2 Sociální vazby

Sociální vazby byly stěžejními ve všech analyzovaných doménách a prolínaly se napříč všemi diskutovanými tématy, což potvrzuje jejich významnost v procesu integrace, o které hovoří Ager a Strang (2004a,2004b, 2008). Stěžejní se sociální vazby ukázaly být jak pro doménu práce, zdraví, tak i bydlení, a již byly tedy v rámci těchto kapitol zahrnuty.

Obecně je nutné konstatovat, že všechny matky čelily do větší či menší míry nucené sociální izolaci, protože péče o dítě a o domácnost, (případně) práce, učení se novému jazyku a zařizování administrativních záležitostí konzumovalo všechny jejich čas. Matky pojednávaly o pocitu osamění a toužily po větší míře komunikace a po vytvoření bližších přátelských vazeb. Typický byl také problém, že si matky připadaly na obtíž a chtěly vše vyřešit samostatně, tedy narativ „hlavně nikoho neobtěžovat“, což dále prohlubovalo jejich sociální izolaci. V tomto kontextu zde polemizovat o tom, zdali může mít tento prvek souvislost s genderovou socializací nebo neoliberalním diskurzem typickým pro postsocialistický prostor.

Ager a Strang (2004b, 2008) rozlišují tři druhy sociálních vazeb, a to sociální pouta, sociální mosty a sociální propojení. Sociální pouta mají zahrnovat vztahy s rodinou, krajanů a komunitami, které považují migranti za „své“, zatímco sociální mosty odkazují na vztahy s jinými komunitami – tzn. především majoritní společností. Toto rozlišení představovalo pro mou vlastní analýzu zkušenosti případu problém. Matky výrazněji nerozlišovaly mezi „sociálními pouty“ s krajanů a „sociálními mosty“ s Čechy. Všechny z nich za stěžejní prvek integrace považovaly komunikaci a nezáleželo na tom, zdali s Čechy nebo Ukrajinci. Důležitost komunikace a sociálních interakcí v jejich výpovědích obecně spočívala nikoli v prožívání etnické či národnostní sounáležitosti, ale v prožívání sounáležitosti lidské. Komunikaci matky tematizovaly jako prevenci sociální izolace a všechny deklarovaly touhu po vzájemné psychické podpoře a možnosti sdílet zkušenosti s ostatními. Obvykle hovořily o tom, že se jim na projektu Mámy z Ukrajiny líbí právě to, že se společně setkávají jak Ukrajinci, tak i Češi a společně spolu komunikují a tvoří, bez ohledu na jazykové a kulturní rozdíly. Univerzalistický přístup matek požadující pouhou lidskou komunikaci, nehledě na národnost, pojednávají v úryvcích Alla a Elena:

„Pustila jsem se do tohoto projektu, abych mohla nějak komunikovat. Komunikaci můžete najít každý den, mezi lidmi, ale já jsem nikdy nevyhledávala nějakou další komunikaci, protože jí mám doma dost. Ale došlo mi, že chci uniknout z toho každodenního života, kdy je to jen: škola – domov – domácnost – bratr, škola – domov –

domácnost – bratr. Došlo mi, že mi tenhle projekt určitě pomůže, protože nebudu jenom chodit ulicí, ale budu komunikovat s nějakými jinými lidmi, a donutí mě to, já nevím, jednou si namalovat aspoň jedno oko a jít do nějaké společnosti lidí, to určitě potřebuju.“ (Alla, listopad 2022).

„Při integraci pomáhá mít více zkušeností s interakcí s různými lidmi. Někdy slyším, že se říká, že jsou negativní vztahy s Čechy, nebo že se nedokážou domluvit, ale tady na workshopy chodí jiní lidé, kteří se o něco zajímají, jsou tu i Ukrajinci, a to je právě ta komunikace, kde člověk vidí, že ne celý svět je špatný, ale že k němu mohou přijít dobří lidé, a taky přijdou.“ (Elena, duben 2023).

Komunikaci s Čechy jako zvláštní kategorii pojednávaly účastnice výzkumu tehdy, když hovořily o nutnosti rozvinutí jazykových dovedností, a o tom, že chtějí být „integrované“ a nechtějí se segregovat do ukrajinských komunit. Některé z matek navíc komunikovaly (pokud vynecháme komunikaci s vlastními dětmi) především s Čechy, což poté ztěžuje analýzu.

Sociální pouta

Sociální pouta odkazují na vazby, které mají v České republice uprchlíci se svou rodinou, krajanů a případně dalšími komunitami, kterými se cítí být součástí.

Rodinné vazby se prolínají napříč všemi doménami. Jak jsem již jsem zmínila, přítomnost dětí zásadně ovlivňuje možnosti integrace účastnic výzkumu a integrace dětí do společnosti a ovlivňuje přemýšlení matek o tom, zdali v České republice investovat do procesu integrace a budovat domov. Mateřství se prolíná všemi oblastmi natolik specifickým způsobem, že ho budu pojednávat samostatně v rámci závěrečné kapitoly „Diskuze“. Přítomnost dalších rodinných příslušníků představuje pro matky obvykle výhodu, protože mohou pomoci s péčí o dítě a usnadnit tedy matce integraci do společnosti. V případě Ally, jak již bylo zmíněno, naopak rodinné vazby dále komplikují integraci do společnosti, protože je zatížená péčí nejen o své dítě, ale také o matku a svého bratra. Těžké pro matky je také zvykat si znovu na soužití s rodičem, a potýkají se v důsledku toho s konflikty a nedostatkem soukromí. Podstatný faktor představuje to, že většina matek má na Ukrajině své příbuzné, a především své partnery. Tato skutečnost dále způsobuje psychickou zátěž pro matky. Pouta, která mají s lidmi, co zůstali na Ukrajině, taktéž hrají roli v přemýšlení o tom, zdali chtějí investovat čas do integrace do české společnosti. Pouze ve dvou případech měly v České republice účastnice výzkumu

příbuzné již před svým příjezdem (Ukrajince, kteří jsou dlouhodobě usazení v Česku). Jejich přítomnost pak byla pozitivním faktorem pro jejich integraci do společnosti:

„Mám tady několik příbuzných, tetu, takže jsem mohla mít nějakou psychologickou podporu, proto jsem se rozhodla jít sem. [...] Mám příbuzné, kteří zde žijí 25 let a poprvé nám pomohli, když jsme chodili k lékaři, tlumočili nám, protože málokde jinde než v sociálních službách nebo na úřadě rozumí anglicky. Nejdřív šli s námi, pak je to přestalo bavit, mají své vlastní věci na starosti.“ (Alla, listopad 2022).

„[...] My vlastně na Ukrajině nikoho nemáme, nikoho, kdo by byl poblíž. Protože můj manžel zemřel, nemám příbuzné z této strany. A moji příbuzní, jsem sama a nemám bratra ani sestru. Proto je to těžké, jak fyzicky, tak...psychicky. Protože nemáte nikoho, kdo by vás podpořil, sice můžete mít kamarády, ale kamarádi mají také svoje problémy a nemohou tu pro vás být stále.“ (Valentina, listopad 2022).

Vazby s krajany

Krajané hráli v některých případech roli při shánění ubytování pro matky a v pomoci s překladem. Charakteristické bylo vytváření online komunity na platformách jako Telegram, Viber a Facebook, ve které si uprchlíci společně radili ohledně praktických otázek života v České republice a dostávali taktéž příležitost pro seznámení se s novými lidmi:

„O pomoc se obracím buď do nějakých chatů na internetu nebo do skupin na sociálních sítích, přičemž to nemusí to být lidé, kteří právě nedávno přijeli, existuje nějaká komunita, která tu je již mnoho let. Ale to je jen na internetu. Jsou na Telegramu, na Facebooku, různých chatech, například je tam 10 tisíc lidí. Jsou tam i Rusové, kteří přijeli třeba před deseti lety, ale kteří tu už nějakou dobu žijí a dokážou poradit. Nikoho z nich nevidíte, nemůžete vědět, zda je odpověď správná nebo ne, odpovídají sami z vlastní iniciativy.“ (Veronika, duben 2023).

Většina matek před příchodem do České republiky v cílové zemi neměla mnoho známých a přátel z Ukrajiny. S dalšími Ukrajinci se potkávaly v obchodech a na ulicích, na ubytovně, při zařizování praktických záležitostí spojených s pobytem. Charakteristické bylo, že matky většinou v České republice postrádaly bližší přátelské vztahy. Obvykle charakterizovaly ostatní Ukrajince v České republice jako pouhé „známé“. S dalšími Ukrajinkami v podobné situaci se matky seznámily právě v projektu

Mámy z Ukrajiny, a nakonec se mezi některými matkami vytvořilo přátelství a vztahy udržovaly i po skončení projektu.

„S lidmi jsem se seznámila až tady. S lidmi, co jsem na Ukrajině neznala, ale tady jsem je poznala. Jela jsem sama, do neznámé země a neměla jsem tu žádné známé [...] Jo, scházet se tu v projektu je důležité, protože máš pocit, že ti dochází síly, a nevíš, kde je vzít, a uvědomuješ si, že tu možná budeš muset žít dál a dál a dál, a nemáš právo se hroutit. Tato setkání jsou tedy velkou podporou, i když se setkáváte s různými ženami, které mají různou kapacitu síly.“ (Ksenia, listopad 2022).

Některým účastnicím výzkumu se podařilo během pobytu v České republice vytvořit si bližší vztahy s dalšími Ukrajinci. Především pak těm, které prokazovaly největší známky jazykové bariéry a měly tedy větší tendenci obracet se na své krajany. Nicméně nezdá se, že by se matky chtěly sdružovat do převážně ukrajinských komunit, naopak zdůrazňovaly význam socializace s Čechy.

Některým účastnicím výzkumu se podařilo během pobytu v České republice vytvořit si vztahy s dalšími Ukrajinci. Především pak těm, které prokazovaly největší známky jazykové bariéry a měly tedy větší tendenci obracet se na své krajany. Nicméně nezdá se, že by se matky chtěly sdružovat do převážně ukrajinských komunit, naopak zdůrazňovaly význam socializace s Čechy.

„Komunikujeme se sousedkou, je z Ukrajiny, potkali jsme tam ženu s dítětem, přišli z Ukrajiny už dávno, občas nám něco o Česku řeknou, žijí v Česku už 8 let [...] Bavím se s ukrajinskými maminkami, se kterými jsme se poznaly přes děti, maminkami synových spolužáků, holka, která přijela z naší školky. Bavím se s několika holkami z Ukrajiny. A komunikujeme s několika rodiči z Ukrajiny, kteří chodí do školy [...] Projekt se mi moc líbil, protože jsem byla v nějakém novém prostředí a poznala jsem nové lidi, jak naše maminky, tak i Čechy. Chodili k nám přátelští a otevření lidé a opravdu to pomáhalo. Bylo moc fajn, že se ukrajinské maminky podílely na aktivitách s českými maminkami. Ne zase, že komunikujeme pořád jen Ukrajinci s Ukrajinci.“ (Alla, duben, 2023).

Problém, který komplikuje vytváření pout s ukrajinskými krajany, spočívá v tom, že na Ukrajině je dlouhodobě přítomné napětí mezi Ukrajinci hovořícími primárně ukrajinským jazykem a Ukrajinci hovořícími ruským jazykem, které se někdy také pojí s odlišnými světonázory a politickou orientací. Velmi zobecněně lze tvrdit, že se západní Ukrajina se vyznačuje převahou ukrajinsky hovořících, zatímco na východu Ukrajiny dominují rusky

hovořící. Existuje tedy dlouhodobé napětí, které se dá do jisté míry nazvat sporem mezi Ukrajinci z východní a západní části Ukrajiny a mezi ukrajinsky a rusky hovořícími Ukrajinci. To může způsobovat jistou nesoudružnost mezi ukrajinskými uprchlíky a může to ztěžovat vytvoření a udržování sociálních pout. Ze strany matek bylo někdy patrné vymezení se vůči ostatním krajanům. Lze uvažovat nejen o napětí právě mezi ruskými a ukrajinsky hovořícími Ukrajinci, ale také o vymezení se vůči ostatním Ukrajincům jakožto důkaz vlastní integrace do české společnosti (tj. přijetí narativu, jak by měl vypadat „úspěšně integrovaný migrant“). V ukázce Valentina hovoří o propasti mezi ruský hovořícími a ukrajinsky hovořícími Ukrajinci a Veronika se vymezuje vůči Ukrajincům, které považuje v integraci za pasivní:

„No ruštinu samozřejmě znám, všichni Ukrajinci rozumíme rusky. Když někdo přijede a mluví rusky, já jim můžu pomoci v ruštině, kdežto oni nechápou ukrajinštinu. Ale je to divné, když člověk bydlí na Ukrajině a neumí ukrajinsky. [...] No já nevím, prostě ony nejsou rády, když lidé mluví ukrajinsky, ony mluví rusky. Oni rozumí ukrajinštině, ale je to vidět. [...] To jsou rusky hovořící Ukrajinky [...] Já jsem to ale pochopila tak, že se na nás zlobí, protože nejsme vystaveni žádnému takovému bombardování, kterému jsou vystaveny ony. V mojí oblasti. My už to tam teď také máme. Ale ony jsou vystavení hrůze a my jí máme málo.“ (Valentina, duben 2023).

„[...] Protože slyším tolik příběhů Ukrajinců, kteří mají přímé problémy, ale já osobně jsem přijela s tím, že si musím najít práci, abych se užívala, a ne abych tam byla na nějakých dalších sociálních dávkách.“ (Veronika, duben 2022).

Další komunita

V případě několika matek a jejich rodin hrála roli při jejich integraci náboženství a náboženská komunita. Ta matkám usnadnila nalézt bydlení, ale také předškolní zařízení pro děti a byla místem, kde se matky mohly socializovat nejen s krajaný, ale také Čechy. I ta tedy měla pozitivní vliv na jejich integraci:

„Zavolala jsem jednomu z církevních diákonů, on řekl – ano, jeď, najdeme ti místo, kde budeš bydlet. Tak já jsem jela. Tento kněz mi dal své farníky, kteří mě živili, měsíc a půl mi pomáhali, dostali mé děti do školy, pomohli mi se všemi otázkami a pak jsem si našla bydlení. Svým farníkům z kostela prostě řekl, že je tu rodina, která potřebuje bydlení a jakoukoli pomoc [...] Je Ukrajinec, ale už 20 let žije v České republice. To jsem nevěděla, jen jsem si na internetu vyhledala evangelické kostely v Praze.“ (Ksenia, duben 2023).

Sociální mosty

Sociální mosty vyjadřují vztahy s jinými skupinami, tj. v tomto případě především s majoritní českou společností. Pokud bychom chtěly srovnat podíl Čechů a Ukrajinců, se kterými byly matky v bližším kontaktu, situace jednotlivých matek se značně lišila s ohledem na to, jaká byla jejich jazyková bariéra a v jakém prostředí se pohybovaly. Alla, která čelila velké jazykové bariéře, se přátelila především s Ukrajinci, taktéž Elena, která žila na Ukrajině pro uprchlíky nebo Veronika, která byla v práci obklopena svými krajany. Matky, které byly ubytované českými majiteli bytů., Ksenia a Valentina, si naopak našly přátele především mezi Čechy – obě byly ubytovány v českých domácnostech a zároveň navštěvovaly náboženská setkávání. To se podepsalo také na jejich jazykových dovednostech. Ostatní matky se pohybovaly na různých prostředních místech tohoto spektra. Z toho lze usuzovat, na oblast sociální integrace a rozvoje jazykových dovedností má znatelně pozitivní vliv čas trávený v prostředí majoritní společnosti. Matky také obvykle dbaly na to, aby jejich děti byly vystaveny komunikaci s českými dětmi, a to prostřednictvím školy, předškolních zařízení, adaptačních skupin nebo volnočasových zájmových zařízení.

Participace v projektu Mámy z Ukrajiny byla pro matky v jejich výpovědích významná nejen kvůli možnosti potkat matky z Ukrajiny ve stejné situaci, ale právě také kvůli možnosti setkávání se s Čechy. Po skončení projektu matky v rozhovorech upozorňovaly na to, že jim chybí aktivity a prostředí, kde by měly podobnou příležitost k seznámení s Čechy. Absenci takových aktivit, tj. integračních programů zaměřených na mezikulturní setkávání, lze považovat za významnou překážku v integraci:

„Pro integraci bych i nadále uvítala nějaká společná setkání matek s dětmi s českými matkami, abychom si takto procvičily komunikaci, abychom překonaly tu bariéru, strach, že řekneme něco špatně. Je to taková sjednocující událost, kde si můžete o něčem popovídat...Ano, a také je to jen rozšíření okruhu lidí, na které se mohu obrátit, možná by to bylo něco sjednocujícího, abychom mohli komunikovat a obracet se jeden na druhého pro nějakou podporu a pomoc.“ (Elena, duben 2023)

Přestože matky zdůrazňovaly svůj vděk a chválily českou společnost, nelze přehlédnout skutečnost, že všechny z nich měly alespoň jednu negativní zkušenost (obvykle spíše několik negativních zkušeností) s nepřátelstvím ze strany Čechů, a to v kontextu jejich migrantského a etnického (či národnostního) statusu. Tyto zkušenosti se zhoršovaly s přibývajícím časem pobytu a v rozhovorech z dubna bylo možné pozorovat jejich

nárůst. V některých případech tyto negativní zkušenosti dokonce vedly k prohloubení sociální izolace matek. Následující ukázky ukazují zvyšování výskytu takových projevů ve zkušenosti Slavy a Ally:

„[Česká zaměstnankyně telefonické společnosti] začala říkat něco ve smyslu, že ‚z naší kapsy berete peníze‘. Říkám: ‚Neberu z vaší kapsy, to jsou prostředky z Organizace spojených národů.‘“ (Slava, listopad 2023)

„Je to cítit, že se to teď už mění, že jsme tady jakoby už nějak dlouho, už všichni čekají, až se odstěhujeme. Někdo to otevřeně říká do očí, proto je to lidský faktor, lidé jsou jiní a někdo možná byl okamžitě proti, někdo je pro Rusko a má rád Putina a jeho politiku.“ (Alla, duben 2023)

Charakteristické bylo, že matky obvykle chování Čechů nakonec omlouvaly, zmenšovaly a vyjadřovaly pro něj pochopení způsobem „vždyť se jim nemůžete divit“ a objevovaly se pocity „obtěžování“ české společnosti svou přítomností. Obvykle si chování matky vysvětlovaly slovy „to máte všude“ a považovaly toto chování za univerzální projev lidství napříč různými státy. Tento narativ lze sledovat v následující ukázce:

„A když se Češi zeptají, jestli pracujete? Rozumím jim dokonale. A já chci pracovat, když teď půjdu na dvanáct hodin do práce, tak zjistím, že moje děti jenom koukají na nějaké nesmysly na YouTube, víte, neuklízejí, nic, a pak budu poslouchat učitele, kteří říkají, že vaše děti se neučí, že jo, protože je hlídá a vede jejich matka a otec. Ukrajinské rodiny jsou v situaci, kdy sem a nemohou přijet tatínkové a maminky jsou tady a někdy si s dětmi opravdu nevědí rady. A jménem všech ukrajinských žen se omlouvám Čechům, že se nechováme inteligentně a hezky. Je to pravda [...]Protože Ukrajinci jsou bohužel impulzivnější lidé, víc křičí, a já chápu ty lidi, kteří jsou zvyklí žít v klidu [...]Byla bych ráda, kdybych se mohla začlenit do této společnosti, protože upřímně řečeno, tato společnost nás nepotřebovala a já jim velmi dobře rozumím.“ (Ksenia, listopad 2022).

V teoretické části jsem hovořila o pojetí českého národa založeného na etnicitě, které je vyčleňuje jako zvláštní skupinu cizinců, nikoli jako potenciální součást českého národa. Takový dojem sdílela i Ksenia, která svou výpověď přitakává politologům Baršovi a Baršové (2005):

„Myslím, že v české společnosti jsou potřeba jen Češi. Viděla jsem, že ani Vietnamci, ani Britové, ani Francouzi, ani Ukrajinci, ani Rusové, tato země nepotřebuje nikoho jiného. To je můj dojem. Už jsem klidnější, protože jsem to pochopila a začala jsem to brát

klidněji. Viděla jsem dva druhy lidí. Ti, kteří si umí představit, jaké to je být ve vaší situaci, a chápou vás, a ti, kteří si myslí že oni Češi jsou první třídou, druhou třídou jsou Slováci a všichni ostatní jsou třetí třídou. To jsou lidé, se kterými se nemůžu smířit. Vždy vám chtějí ukázat, že “vypadněte z mé země, na shledanou, vrať se zpátky.” (Ksenia, duben 2023).

Sociální propojení

Sociální propojení vyjadřuje vzájemné spojení mezi migranty a státními institucemi či neziskovými organizacemi. Zahrnuje přístup státních institucí vůči migrantům i společenskou participaci migrantů a její umožnění. Jedná se tedy o velmi širokou oblast, protože zahrnuje situace od návštěvy doktora, úřadu práce, zkušeností s policií, využívání neziskových organizací, po vlastní „občanskou“ iniciativu žen. Některé zkušenosti s lékařskými zařízeními jsem tematizovala v kapitole o zdraví a ty se ukázaly jako značně negativní. Zbylé oblasti rozděluji do tří kategorií: 1) Státní instituce 2) Nestátní neziskové organizace 3) Vlastní společenská participace matek a projekt Mámy z Ukrajiny.

Státní instituce

Jak jsem již tematizovala v předchozích kapitolách, matky vyjadřovaly spokojenost s přístupem státních školních zařízení, a naopak poměrně častou nespokojenost v případě přístupu zdravotnických zařízení. Zatímco škola byla charakterizována inkluzivitou, zdravotnická zařízení často exkludovala matky, a to nejen z důvodu nedostatečných kapacit, ale někdy také jazykové bariéry. Dalšími institucemi, které matky navštěvovaly byl úřad práce, Oddělení pobytu cizinců MV ČR a při příjezdu KACPU v Kongresovém centru. Matky se také setkávaly s policií přímo na úřadě cizinecké policie nebo na ulicích, na kterých se jich ptaly na cestu a další praktické otázky spojené s adaptací. Zkušenosti s těmito institucemi byly obvykle veskrze pozitivní, jak ilustrují výpověď Eleny:

„Ale když to tak vezmete, tak jsem nezažila vůbec žádné nepříjemné situace, kromě nepříjemného přístupu, který býval na úřadu práce, kde bylo určité napětí[...]. No, myslím, že jsem velmi dobře přijata, protože se snaží zjednodušit sociální momenty, jak se registrovat a všechno, snaží se to lidem usnadnit. Vidím, že se starají o to, co je pro nás k dispozici, a to je dobře[...]. A spousta věcí je zde srozumitelná a je jasné, že vše je děláno pro lidi, to znamená, že i bez znalosti jazyka se můžete orientovat a komunikovat, je to velmi dobré.“ (Elena, listopad 2022).

Negativní zkušenosti se objevovaly u některých matek na počátku uprchlické vlny ve spojení s dlouhým čekáním ve frontě na Úřadu práce nebo ve frontě KACPU na Vyšehradě. Matky velmi oceňovaly, když se posléze objevila možnost řešit většinu záležitostí spojených s pobytem i dávkami elektronicky. Pojednávaly o tom, že možnost elektronicky vyřešit administrativní záležitosti výrazně ulehčovala jejich integraci do ČR a že by uvítaly další přehledné sdílení informací o různých oblastech integrace prostřednictvím internetu. Na úřadech byly v drtivé většině případů přítomni tlumočníci a informační materiály v ukrajinském jazyce, což výrazně matkám zkušenost výrazně usnadňovalo.

„Dříve jsme museli stát na Pražské tržnici, měla jsem to tak, že jsem za červenec nic nedostala, stála jsem tam pět dní, denně a přes noc, a nedostala jsem se tam. To znamená, že ráno například od osmi do deseti přijali 20 lidí a stálo nás tam kolem 500 lidí. A pak nám řekli: „Už nepracujeme, sbohem a neshledanou“. A to, že jsme tam celou noc stáli – a v létě bylo docela chladno v noci – a my jsme neměli možnost tu žádost podat. Jdete se vyspat, druhou noc zase jdete do té fronty a znovu se nedostanete. A tak, jak říkám, šla jsem tam v červenci a nic jsem nedostala. Ted' už je to všechno automatizovaný, to znamená, že ted' nikdo nechodí na ten úřad, pokud mluvíme o této sociální pomoci...“ (Slava, listopad 2022).

„Na úřadě práce jsem byla jen tehdy, když jsem přijela, pak jsem měla všechno on-line, to všechno velmi usnadnilo.“ (Anhelina, listopad 2022)

Negativní zkušenost se státními institucemi měla Alla (jak jsem pojednávala v kapitole o zdraví), které se dodnes nepovedlo pro bratra získat status zdravotně postiženého, který měl na Ukrajině, a přicházel tak o různé druhy pomoci, které jsou dostupné osobám klasifikovaným jako zdravotně postižené. Alla nevěděla, jak nazývat jednotlivé instituce, se kterými jednali, ale lze se domnívat, že zřejmě řešili problém s Českou správou sociálního zabezpečení a lékařskou posudkovou službou.

„Ano, státní pomoc přichází pro všechny čtyři. Jednou to neposlali mému bratrovi a nedostali jsme informaci, proč to neposlali, ale jinak příspěvek pravidelně chodí. Ale žádný invalidní příspěvek není, nejsem ani uznána jako člověk, který se stará o invalidu a ani můj bratr není považován za invalidu.“ (Alla, duben 2023).

Neziskové organizace a dobrovolníci

Jak jsem již zmínila, matkám integraci do společnosti významně usnadňovaly neziskové organizace. Matky využívaly právního poradenství, poradenství ohledně pracovního uplatnění, četných kroužků pro děti a jazykových kurzů, které neziskové organizace nabízely. Využívaly mnoha aktivit a služeb poskytovaných komunitním centrem pro Ukrajince Svitlo a dalších rozmanitých organizací jako Mriya. Využívaly dětské skupiny nevládní neziskové organizace Tosara nebo interkulturní programy Slova 21. Pro některé z matek právě tyto organizace představovaly primární zdroj, ke kterému chodily pro pomoc a suplovaly tak do jisté míry nepřítomnost blízkých sociálních kontaktů v nové společnosti. Některé matky také našly vlastní pracovní uplatnění v neziskovém sektoru.

„Když hledám práci a něčemu ve smlouvě nerozumím, tak tam samozřejmě zajdu na konzultaci, snadno vám poradí s jakoukoli problematikou, která vás zajímá. Šla bych si pro radu, poradila bych se o právech a povinnostech. Dokonce i ve své zemi neznala všechna pravidla tak proto v jiné zemi a potřebuju bych pomoc. Pokud v daný den nemohou pomoci, například mají přihlášeno hodně lidí, nabídnou se, že se přihlásí na jiný den v určitý čas, to je také v pořádku, to mi nevadí.“ (Ksenia, duben 2023).

„Celé léto jsme s dcerou chodily do Svitla a na další místa, na všechny kroužky jsme chodily na adaptaci, chodily jsme i k psychologovi přes neziskové organizace, na různé dětské kroužky, což jí pomohlo i mě v adaptaci [...] Mám možnost se kreativně rozvíjet a chodím na různé vzdělávací kurzy, je mi poskytnuta i psychologická pomoc a moje zkušenost je nejpozitivnější, nebýt nich – můj emoční stav by byl mnohem horší. (Anhelina, 2022).

V případě Ally napravoval neziskový sektor situaci tam, kde český stát selhal. Její bratr měl potíže se získáním statusu zdravotně postižené osoby, čímž přicházel o pomoc, kterou potřeboval. Nezisková organizace podpořila Allu a jejich rodinu a Alla byla s jednou ze zaměstnaných sociálních pracovníků pravidelně v kontaktu, organizace se jí snažila pro bratra vyjednat přes úřady status osoby se zdravotním pojištěním a poskytla jim pomůcky nutné pro jeho plnohodnotný život.

Dále důležitou roli hráli dobrovolníci, díky kterým mohl být uskutečněn náš projekt a zprostředkovávali komunikaci mezi matkami a majoritní společností. Taktéž se osvědčila přítomnost dobrovolníků v různých institucích, např. při přijímacích procesech v KACPU:

„Takže mi pomohlo, že tam byli dobrovolníci, kteří mi pomáhali, pomáhali mi informačně a v podstatě se zorientovat v prvních dnech, na druhou stranu takových lidí bylo velmi málo a množství informací bylo obrovské.“ (Veronika, listopad 2022).

Vlastní společenská participace matek a projekt Mámy z Ukrajiny

Některé matky se samy zapojovaly do pomoci dalším ukrajinským uprchlíkům, ať už jako dobrovolnice nebo v rámci svého zaměstnání. Tyto aktivity v nich podporovaly zmíněný pocit vlastní užitečnosti a pro některé se navíc pomoc dalším Ukrajinců ve výsledku stala zaměstnáním. Vlastní společenská participace byla klíčovou oblastí pro pocit zmocnění¹⁰ matek, který hrál důležitou roli v jejich integraci.

„Chtěla jsem jen podpořit ukrajinské maminky, které jsou na tom stejně jako já, které jsou tu bez rodiny, bez prarodičů, které se cítí někdy i osaměle. Já jsem prostě chtěla těm maminkám pomoci, protože chápu, že teď můžu někomu pomoci a mám hodně sil a za dvě hodiny už nebudu mít sílu a možná se najde někdo, kdo mi pomůže, a možná ne, ale dokud budu mít sílu, tak budu pomáhat.“ (Ksenia, listopad 2022)

Na umožnění společenské participace matek a jejich zmocnění byl zaměřen projekt Mámy z Ukrajiny. Účastnice výzkumu byly cílovou skupinou projektu Mámy z Ukrajiny, ale nikoli jeho pasivními příjemkyněmi, naopak v projektu figurovaly jako lektorky a předávaly své dovednosti české veřejnosti. Tyto aktivity měly být prevencí potenciální napětí mezi Ukrajinci a Čechy a měly matkám umožnit seberealizaci a vytvoření kontaktů. Matky považovaly vlastní aktivitu za zmocňující a bylo po ně podstatné nebýt pouhými příjemkyněmi pomoci, ale aktivně se zapojovat do společnosti a mít pocit, že do ní přispívají. Takovou aktivitou se rozměňoval matkami internalizovaný narativ o tom, že v české společnosti „překáží“ a „obtěžují“.

„Projekt se mi velmi líbil, po mé první masterclass mi opět stouplо sebevědomí –dostavil se skvělý pocit, že já něco můžu, že něco umím [...] Ráda bych také dodala, že někdy přišly matky z Ukrajiny, které byly trochu v depresi, a i jim toto umění zvedlo náladu, dodalo jim trochu sebedůvěry a víry a pomohlo jim uniknout z toho všeho bouřlivého života. (Elena, duben 2023).

Z mojí analýzy, kterou jsem uskutečnila v rámci psaní závěrečné zprávy pro Evropskou Unii mohu reprodukovat, že: *„Všechny z matek považovaly projekt za podstatný pro subjektivní pocit integrace do společnosti a pozitivně hodnotily především tyto prvky: 1)*

¹⁰ Ve smyslu anglického „empowerment“.

Vytvoření nových kontaktů, 2) Sdílení a vzájemná podpora, 3) Pocit vlastní užitečnosti, 4) Možnost seberealizace za přítomnosti dětí, 5) Pocit domova, 6) Možnost demonstrovat vlastní dovednosti, 7) Možnost setkávat se s Čechy, 8) Možnost věnovat se stejným aktivitám jako v domovině, 9) Zvýšení sebevědomí a upevnění se v důvěře ve vlastní schopnosti, 10) Získání nových dovedností, 11) Možnost komunikace, 12) Možnost kulturního sebevyjádření, 13) Nárůst potřebného kulturního kapitálu pro život v ČR, 14) Rozptýlení od starostí souvisejících se situací na Ukrajině, 15) Pocit přijetí.“ (Hanousková 2023, s. 15) Zmíněné oblasti reflektují některé z klíčových potřeb případu, které na základě analýzy chápu tak, že jsou neuspokojitelné bez umožnění vlastní aktivní participace matek a bez vytvoření prostoru, ve kterém mohou tyto potřeby naplňovat.

3.1.3 Nástroje usnadňující integraci

Tato oblast dle Agera a Strang (2004a, 2004b, 2008) představuje klíčové dovednosti, znalosti a okolnosti, které umožňují sociálně participovat ve společnosti. Zahrnuje doménu *jazyka a znalosti kultury a bezpečí a stability*. Já se doménu *bezpečí a stability* rozhodla pojednávat až v poslední kapitole praktické části společně s migračním statutem, jelikož je s ním významně spojena. Chtěla jsem tím také zabránit zdvojování informací.

Jazyk a znalost kultury

Znalost českého jazyka byla pro matky zásadní v mnohých oblastech a analýza potvrzuje důležitost výuky českého jazyka v integračním procesu. Jazyková bariéra byla ve zkušenosti matek významnou překážkou k nalezení kvalifikované práce, v nalezení bližších vazeb v majoritní společnosti a někdy hrála také roli v přístupu k službám (např. zdravotní služby). Bylo patrné, že v představě „úspěšně integrovaného migranta“ účastnic výzkumu hraje osvojení českého jazyka významnou roli a měly pocit, že naučit se jazyku je jednou z jejich povinností. Většina matek neovládala ani angličtinu na vysoké úrovni, což dále ztěžovalo integrační proces.

Všechny matky se učily českému jazyku, nicméně větší pokroky zaznamenávaly ty matky, které měly více příležitostí pro socializaci s Čechy. Valentina a Ksenia byly nejvíce aktivně česky mluvícími účastnicemi výzkumu, což lze přičíst právě jejich participaci v národnostně smíšených náboženských komunitách a spolubydlením s Čechy. Matky se na nesetkávaly s nedostatkem kapacit na bezplatných kurzech češtiny. Zpočátku všechny matky chodily na jazykové kurzy, postupem času ve své snaze v

osvojení jazyka některé polevily, v čemž mohlo hrát roli to, že některé jazykové kurzy začaly být placené, ale domnívám se, že šlo především o snížení motivace matek ke studiu českého jazyka, která byla způsobena překážkami v jiných doménách integrace. Překážku v osvojování českého jazyka hrála nedostatečná časová a kapacita, psychický stav a vyčerpání, sociální izolace a nedostatek kontaktu s Čechy, stejně jako ztížené sladění péče o dítě a domácnost s prací.

„Nejsem v konkrétním česko-mluvícím prostředí. A to je největší problém. Tady konkrétně by mi pomohlo, kdybych si někde přišla něco poslechnout, nebo že bych byla v prostředí, ve kterém nemohu mluvit vlastním jazykem, pak by to bylo ideální. A tak všechny ty organizace, které se mnou komunikují, a to, co teď budu dělat, mi hodně pomáhá.“ (Anhelina, listopad 2022).

Výrazným pomocníkem při překonávání jazykové bariéry byly moderní technologie. Všechny matky hovořily o tom, že právě ty jim umožňovaly samostatnost, protože jim umožnily překládat informace potřebné pro život v české společnosti. Zmírňovat jazykovou bariéru umožňovali v institucích dobrovolníci – tlumočníci nebo známí z kruhu Čechů nebo Ukrajinců dlouhodobě pobývajících v České republice. V případě dětí byla podpora ve školách ve výuce češtiny výrazná a většina dětí rychle začala rozvíjet český jazyk, natolik, že obvykle hovořily lépe než jejich matky.

„Taková základní úroveň, dorozumím se v obchodě, v lékárně, v dopravě. Připojila jsem internet a Google Translate také pomáhá (smích)... No, dokonce i lidí z komparzu se někdy zeptám, něco jim řeknu, nebo jdu na Google Translate a pak jen zkopíruji a pošlu ... stává se to občas.“ (Slava, listopad 2022).

Matky pozitivně hodnotily jazykovou blízkost českého jazyka s ukrajinštinou a mnohé z nich si ČR jako cílovou zemi zvolily právě z důvodu deklarované blízkosti jazyka a mentality:

„Kdysi jsem byla v Čechách na výletě a nějak mi byla bližší mentalita, jazyk – protože když jsme jeli přes Slovensko, byly tam autobusy do Itálie a do Německa zdarma. Například s Itálií je tam problém ten jazyk, kdysi jsem studovala latinu na vysoké, němčina se mi také zdála velmi obtížná a bála jsem se, že tato jazyková bariéra bude příliš velká. No, nejvíce jsem se bála jazyka, a tak jsme jeli sem, jeli jsme do Česka.“

Matky deklarovaly podobnost české a ukrajinské kultury, přesto se zmiňovaly o jistých odlišnostech. Častěji zazněl „pomalejší životní styl Čechů“ nebo jejich větší otevřenost a

extraverze oproti Ukrajincům. Matky obvykle slavily nejen české, ale také ukrajinské svátky a oceňovaly možnost být obklopeny ukrajinskou kulturou a reprezentovat svou kulturu.

„Je to rozdíl, protože tady jsou lidé podle mě víc otevření a víc myslí na sebe. Oceňují svůj odpočinek, oceňují svůj osobní čas, rodinu. Pokud v pět hodin práce skončí, tak to znamená že končí. To znamená, že je nic nezajímá, jdou za rodinou a nikdo nikam nespěchá. U nás je mentalita jiná, Ukrajinci pracují velmi tvrdě, velmi náročně, u nás je to neustále v rychlosti, u nás je to velmi rychlé, u nás, pokud nedokončíte práci budete sedět až do noci, nepůjdete domů, nepůjdete za rodinou, to je ten největší rozdíl. Protože u nás je všechno velmi rychlé a tady je to pomalé, tady lidé žijí ve svém rytmu a myslí na sebe, v první řadě, a u nás lidé myslí na někoho, to je velký rozdíl, ale já to mám na sobě vlastně ráda. Ukrajinci jsou rychlí, Češi pomalí.“ (Anhelina, listopad 2022).

Důležitým prvkem byla kromě jazykové a kulturní vybavenosti orientace v prostředí. Mnohým matkám dlouho trvalo, než se byly schopné v Praze zorientovat a jejich každodenním životě to hrálo značnou překážku. V této oblasti jim podporu poskytovaly také moderní technologie – matky využívaly navigace v telefonu.

„Takže ze začátku to bylo těžký, protože... Ta jazyková bariéra a taky ještě orientace – neznáte okolí. Jako by vás někdo někde hodil a nevíte, co dělat a jak dál žít.“ (Slava, listopad 2022)

Méně, než polovina matek si osvojila český jazyk na úrovni, který jim umožňoval komunikovat s týmem projektu Mámy z Ukrajiny. U mnohých matek, i přes převážně deklarovaný dostatek jazykových kurzů, nedošlo mezi listopadem 2022 a dubnem 2023 k výraznému zlepšení v oblasti českého jazyka, který by jim umožnil běžnou komunikaci. Tuto skutečnost interpretuji tak, že v ostatních doménách integrace se objevily takové překážky, které matky ve výuce českého jazyka matky demotivovaly a snížily jejich celkovou motivaci pro aktivní integraci do společnosti. Dočasnost migrantského statusu matek a jejich nejistá budoucnost může představovat faktory, které snižují motivaci k intenzivnímu studiu českého jazyka.

3.1.4 Základní pilíř integrace – migrační status, bezpečí a stabilita

Přestože v dělení Agera a Strang (2004b, 2008) doména *bezpečí a stability* figuruje v jedné kategorii s doménou *jazyka*, rozhodla jsem ji pojednávat ve společné kapitole s migračním statutem, jelikož kódování poukazovalo na jejich významnou propojenost. V této kapitole již jen stručně shrnu to, co bylo již řečeno v předchozích kapitolách. Doménu bezpečí a stability, stejně jako doménu migračního statusu dále v jejich propojenosti hlouběji pojednávám v kapitole Diskuze. Jejich spolupůsobení bylo taktéž detailně popsáno v kapitole Bydlení nebo Práce.

Účastnice výzkumu hodnotily přístup státu jako velmi velkorysý a vyjadřovaly vděčnost z projevené solidarity. V dubnu bylo možné v rozhovorech zaznamenat pokles nadšení, a to především v reakci na přijatou novelu, která znamenala snižování podpory ze strany státu a destabilizovala situaci s bydlením účastnic výzkumu. Jak jsem ale již konstatovala, pro matky byl – stejně jako pro stát – příznačný důraz na vlastní snahu a aktivitu a měly tedy pochopení pro zpřísnování podmínek ze strany státu:

„Zpřísnuje se to, dávky se odebírají a snižují se, ale tímto způsobem se snaží přimět lidi, aby začali pracovat, aby chodili do práce a nečekali, že jim někdo pomůže...Ale ve skutečnosti, když s člověkem nepohnete a nemotivujete ho k ničemu, tak nic neudělá, to je podstata nás, všech lidí, všude.“ (Elena, duben 2023).

Nicméně, tyto změny, společně s dalšími faktory, fakticky destabilizovaly jejich ubytovací situaci a narušily jejich pocit bezpečí. Taktéž se objevovala nejistota a nestabilita vyvolaná „dočasností“ statusu dočasné ochrany, který nepočítá s dlouhodobým usazením matek, což může dále snižovat motivaci konzultantek pro aktivní investici do integrace. Jak popisuje v následujícím úryvku Ksenia, status osoby s dočasnou ochranou neposkytuje záruku dlouhodobého setrvání v zemi. Zároveň v návaznosti na dočasnost statusu zaměstnané konzultantky pracují na zkrácené úvazky, což jim nezabezpečuje stabilní příjem.

„Co já vím, jestli budu moci zůstat, nevím. Záleží na tom, co řekne váš prezident.“ (Ksenia, listopad 2022).

Pocit bezpečí kromě toho dále narušovaly zkušenosti s negativními projevy ze strany Čechů (popsané v kapitole „Sociální mosty“). A nestabilita se také objevovala i ve vztazích s krajany, které byly často krátkodobé a zanikaly s absolvováním jazykového kurzu. Nestabilita vztahů souvisela také s tím, že mnozí Ukrajinci, se kterými matky

navázaly kontakt, se vraceli zpátky na Ukrajinu. Na druhou stranu integraci do společnosti konzultantkám usnadňoval pocit bezpečnosti v rovině každodenního běžného života. Matky pozitivně hodnotily častý výskyt policistů na ulicích a hodnotily lokality, ve kterých se žily a ve kterých se pohybovaly jako bezpečné.

4. DISKUZE

V této části diplomové práce si kladu za cíl rozvinout a interpretovat některá klíčová výzkumná zjištění, konfrontovat je s poznatky jiných autorů a autorek, zamyslet se nad jejich přesahy do praxe a reflektovat použití zvoleného analytického modelu.

Cílem diplomové práce bylo dosáhnout lepšího porozumění procesu integrace do České republiky v případě skupiny ukrajinských matek s dočasnou ochranou prostřednictvím zmapování významu jeho různých domén. Můj výzkum ukazuje, že tento proces nelze pochopit v celé jeho šíři pouhým nahlížením problematiky s ohledem na migrační status zkoumané skupiny. V každodennosti těchto žen s ním spolupůsobí další roviny znevýhodnění strukturálního a individuálního charakteru, které vytváří specifické bariéry v procesu integrace. Model Agera a Strang (2004a, 2004b, 2008) dobře posloužil mému výzkumnému cíli vymezením jednotlivých domén integrace, čímž mi umožnil smysluplně strukturovat analýzu zkušenosti cílové skupiny a rovněž dopomohl k sestavení otázek do polostrukturovaného rozhovoru. Nicméně se domnívám, že analýza, která by využívala pouze tohoto modelu, by byla nejen redukcionistická, ale také velmi těžko uchopitelná. Domény, které Ager a Strang (ibid.) vytyčují, jsou široké a je možné v jejich rámci pojednávat o velmi rozmanitých aspektech integrace – to na jednu stranu umožňuje flexibilní využití modelu, na stranu druhou výrazně zvyšuje nároky na analytické schopnosti výzkumníka a časovou dotaci. K lepšímu uchopení integrační zkušenosti přispělo využití intersekcionalní perspektivy. Tato perspektiva zacílila mou pozornost na prolínající se roviny znevýhodnění ve zkušenosti ukrajinských matek, čímž mi poskytla „*brýle, skrze které lze na data zaostřit*“ (Heřmanský, 2019, s. 420). Jejím prostřednictvím jsem odhalila, že spolupůsobení strukturálních kategorií genderu, mateřství, migrantského statusu a etnicity, společně s dalšími individuálními rovinami, vytváří v jednotlivých doménách integrace pro účastnice výzkumu specifické podmínky. Můj analytický proces mě přesvědčil o tom, že zohlednění těchto podmínek má potenciál objasnit některé z poznatků kvantitativních studií zabývajících se situací uprchlíků z Ukrajiny, které s těmito kategoriemi nutně nepracují.

Tento argument lze ilustrovat na příkladu jazyka. Autoři kvantitativních studií upozorňují na stěžejní roli jazyka pro úspěšnou integraci do české společnosti a nízkou znalost českého jazyka ze strany ukrajinských uprchlíků (Drbohlav, Novotný, 2023; PAQ Research, 2023). Tyto poznatky potvrzuje i můj výzkum, avšak v případě druhého tvrzení se rozchází naše interpretace příčin omezené znalosti českého jazyka. Zatímco

výzkumníci z agentury PAQ Research (2023) spatřují jako primární důvod stagnace v osvojování si českého jazyka nedostatečnou nabídku jazykových kurzů, já jí v případě zkoumané skupiny rozumím především jako důsledku spolupůsobících znevýhodnění na základě genderu a mateřství, sociálního kapitálu, psychického stavu a migrantského statusu a jako důsledku vzniku bariér v jiných doménách integrace, které snižují motivaci matek pro studium českého jazyka. Nepřetržitá péče o dítě, podmíněná nedostatkem služeb a častou nepřítomností blízkých osob, které by mohly zajistit jejich hlídání, společně se zhoršeným psychickým stavem a celkovým vyčerpáním žen, které prožily válečné trauma, v důsledku způsobují, že matky nemají dostatečnou kapacitu na osvojování českého jazyka, a to i přesto, že by se česky naučit chtěly. Má interpretace se shoduje s chápáním situace agenturou PAQ Research (Kment, Prokop, Levinský, Frühauf, Jirotko, 2022) v tom bodě, že i já jako překážku v osvojování nového jazyka i v celkové integraci skupiny spatřuji dočasnou ochrannou statusu, která matkám nedává jisté vyhlídky na dlouhodobé setrvání v České republice, čímž dochází ke snížení jejich motivace k aktivní integraci. K tomu se připojují bariéry v jiných doménách integrace, jejichž překonávání pohlcuje zbývající kapacity účastnic výzkumu. Z těchto dvou interpretací vyplývají zcela jiná doporučení do praxe. Zatímco řešení reagující na interpretaci výzkumníků z PAQ Research (2023) by se soustředilo na navyšování kapacit a zajištění dostupnosti jazykových kurzů, v případě mého závěru by se orientovalo na dostupnost a kapacity služeb péče o děti, psychologickou podporu cílové skupiny a na odstranění bariér v dalších doménách integrace. Řešení posledního společného bodu by pak spočívalo v budoucí změně legálního statusu migrantů, který by jim zajistil jistější budoucnost v České republice.

Diplomová práce mapovala rozsáhlé oblasti integrace na základě analýzy dvou fází cizojazyčných rozhovorů s osmi konzultantkami, což se vyznačovalo zvýšenou časovou náročností, a tak bohužel nebylo v mých silách tímto způsobem hloubkově analyzovat veškeré dopady spolupůsobících rovin znevýhodnění v každé z deseti domén. Přesto rámcově popsala zkušenost ukrajinských žen s dočasnou ochranou s integrací do České republiky a poukázala na potenciál využití intersekcionalního přístupu při studiu integrace, spočívající v zohledňování specifických podmínek migrantů. Intersekcionalní přístup považuji za vhodný pro studium migrace a integrace, zejména v případě „zranitelných skupin“, proto se domnívám, že by z jeho využití těžili i další výzkumníci, kteří chtějí zkoumat situaci osob s dočasnou ochranou, jejichž dominantní část tvoří ženy a děti. Další výzkum využívající intersekcionalního přístupu a analýzy domén (Spradley,

1979) bych doporučovala zaměřit na jednu vybranou doménu integrace, vzhledem k náročnosti zohlednění veškerých spolupůsobících rovin znevýhodnění. Věřím, že hloubková analýza konkrétní domény by takto mohla přinést další zajímavé poznatky o specifikách integrace osob s dočasnou ochranou.

V jednotlivých doménách integrace případu bylo možné nalézt specifické překážky, které byly produkovány prolínáním různých rovin znevýhodnění. Důležitou roli hrály v teoretické části identifikované strukturální roviny znevýhodnění na základě 1) mateřství, 2) genderu, 3) etnicity a migrantského statusu, ale také individuální roviny znevýhodnění, mezi které patřilo např. zatížení péčí o další členy rodiny, nepřítomnost blízkých sociálních vazeb nebo nedostačující bydlení. Důležitým zjištěním výzkumu je, že v průsečíku s dalšími rovinami znevýhodnění hrálo mateřství klíčovou roli téměř ve všech analyzovaných doménách a jako strukturální znevýhodnění produkovalo v integraci skupiny mnoho překážek. Strukturální znevýhodnění a status matek, společně s jejich pečujícími rolemi, vytvářely mnohé bariéry pro zapojení se do majoritního společenského systému. Konstantní péče o děti konsumovala emocionální a časové kapacity mnohých matek natolik, že jim již nezbyval dostatek prostoru na aktivitu v dalších oblastech, které by mohly přispět k jejich integraci. To ve výsledku výrazně limitovalo jejich možnosti integrace. Tato situace byla ve zkušenosti matek podmiňována nedostatkem služeb zajišťujících péči o děti. V doméně práce vstup na pracovní trh komplikovala také nedostatečná nabídka flexibilních forem zaměstnání. Jak tvrdí Crompton a Lyonette (2005), „volba“ ve slad'ování práce a rodiny u žen často nemusí být svobodnou volbou, ale je strukturálně podmíněna nastavením státní politiky a tím, jak reflektuje potřeby žen ve společnosti. Křížiková (2002) hovoří o oddělení veřejné a soukromé sféry společnosti ve veřejných politikách, které v důsledku ženy znevýhodňuje, protože nezohledňuje jejich biografie, což taktéž potvrzuje soudobější analýza Criado-Perez (2019). Dokud tyto roviny nebudou vnímány jako vzájemně propojené integrální součásti života, ženy nebudou akceptovány ve všech svých rolích a rodina nepřestane být „problémem“ v oblasti pracovního trhu (Křížiková, 2002). S nadsázkou lze tvrdit, že androcentrická veřejná politika nepředstavuje pouze problém při slad'ování rodinného a pracovního života, ale taktéž slad'ování rodinného života a vlastní snahy o integraci do české společnosti. Tím jsou ženy na základě genderu a mateřství relativně znevýhodňovány vůči svým mužským protějškům v oblasti integrace. I v mém výzkumu se ukazuje, že migrantky zatížené péčí o dítě bez dostatečné podpory státu a blízkých čelí sociální izolaci a nemají dostatečné kapacity na studium jazyka (Krchová, Víznerová,

Kutálková, 2008). Jedna z konzultantek nebyla zatížena pouze péčí o děti, její znevýhodnění bylo dále prohlubováno péčí o další rodinné příslušníky, zdravotně postiženého bratra a nemocnou matku. Integrační zkušenost této domácnosti byla výrazně poznamenána skutečností, že se bratrovi v České republice nepodařilo zajistit legální status osoby se zdravotním postižením a „nostrifikovat“ původní potvrzení o jeho zdravotním postižení z Ukrajiny, čímž rodina přicházela o státní pomoc, která by jí situaci mohla ulehčit. Domnívám se, že by bylo přínosné věnovat výzkum oblasti zranitelnosti osob se zdravotním postižením v kontextu uprchlíků z Ukrajiny, jelikož se nejedná o zatím příliš probádanou oblast, jak jsem zjistila z praxe, když jsem se snažila konzultance pomoci.

Hlavním přínosem výzkumu je zmapování jednotlivých domén integrace skupiny, a tedy také jejich potřeb v oblasti integrace. Výzkum umožnil identifikovat domény, které jsou pro proces integrace skupiny stěžejní, ať už na základě bariér, které v nich vznikají, nebo naopak faktorů pozitivně podporujících integraci. Analýza potvrzuje důležitost sociálních vazeb v integračním procesu deklarovanou Agerem a Strang (2004a). Účastnicím výzkumu jejich sociální vazby pomáhaly v praktických záležitostech, např. ve zprostředkování bydlení nebo sladění rodinného a pracovního života. Potvrdila se také klíčová role babičky v ukrajinské domácnosti, o které hovořila Ezzeddine (2012), přítomnost babičky byla pozitivním faktorem, který umožnil matce sladit rodinný čas s dalšími oblastmi života. Sociální vazby byly také stěžejní pro psychický stav účastnic výzkumu (tedy doménu zdraví). Mnohé z nich hovořily o pocitech sociální izolace a osamění, o touze komunikovat a mít prostor, ve kterém mohou sdílet společně s ostatními. V této oblasti model Agera a Strang (2004b, 2008), kteří sociální vazby rozdělují do tří kategorií „sociální pouta“ (vztahy s rodinou, krajany, vlastními komunitami), „sociální mosty“ (vztahy s jinými skupinami, tj. majoritní společností) a „sociální propojení“ (vztahy s institucemi), vykazoval jisté nedostatky. Matky zdůrazňovaly univerzální lidskou důležitost komunikace, bez ohledu na etnicitu či státní příslušnost, a v některých případech komunikovaly (pokud vynecháme komunikaci s vlastními dětmi) především s Čechy, což poté ztěžovalo analýzu, jelikož se v takovém případě vztahy s Čechy stávají spíše „sociálními pouty“ nežli „sociálními mosty“, tj. nabývají spíše podobu blízkého přátelského vztahu, který je blíže kategorii „rodinných vztahů“, které spadají pod doménu „sociální pouta“. Je tedy otázkou, zdali je užitečné rozdělení kategorie sociálních vazeb do tří tímto způsobem odlišených domén (sociální pouta, sociální mosty, sociální propojení), jak činí Ager a Strang. Variantu původního modelu jsem při analýze i přes

obtíže nakonec ponechala a přidala jsem k ní další dělení, které zahrnovalo konkrétnější podkategorie. Možná právě specifičtější podkategorie by mohly zefektivnit funkčnost tohoto analytického modelu. Za alternativní možnost považuji také analyzovat blízké a vzdálené vztahy, nikoli na bázi národní příslušnosti, což by pomohlo vypořádat se při analýze s tím, že blízké vztahy uprchlíků nemusí existovat pouze s jejich krajany.

Účastnice výzkumu, které měly více příležitostí ke komunikaci s Čechy si snadněji osvojovaly český jazyk a pozitivní vliv přítomnosti těchto vazeb se projevoval i v dalších doménách integrace. Všechny z matek vyjádřily touhu účastnit se akcí, na kterých se budou Ukrajinci setkávat s Čechy a hovořily o tom, že jich není dostatek. Mnoho z nich tematizovalo, že nechtějí žít segregované v ukrajinské komunitě. To může být podnětem pro tvůrce dalších integračních programů k realizaci více aktivit zaměřených na interkulturní setkávání. Osobní setkávání Čechů s Ukrajinci má navíc potenciál vést k úbytku negativních postojů vůči Ukrajincům ze strany Čechů, jak v minulosti potvrdily v kontextu jiných minorit některé výzkumy pracující s kontaktní teorií (srov. Prokop, 2020). S negativními postoji ze strany Čechů se setkaly všechny účastnice výzkumu a s narůstající dobou pobytu zkušenosti s nepřátelským chováním ze strany majoritní společnosti přibývaly. S tím může souviset právě to, že se nezvyšuje počet Čechů, kteří se s Ukrajinci znají osobně (PAQ Research, 2023).

Zatímco se ve zkušenosti účastnic výzkumu české školství jeví jako inkluzivní a prospěšně napomáhající procesu integrace, zkušenosti se zdravotnictvím byly značně negativní a matky popisovaly ztížený přístup ke zdravotní péči. I přesto, že bylo lidem s dočasnou ochranou umožněno vstoupit do systému veřejného zdravotního pojištění, zdravotní péče se ve výpovědích matek jeví jako těžko dostupná a neschopná reagovat na akutní zdravotní obtíže. Uprchlíci se potýkají se zhoršeným zdravotním a psychickým stavem, takže je pro ně přístupnost zdravotní péče klíčová. Proto je třeba zaměřit se na odstranění bariér v této oblasti, včetně zvyšování informovanosti uprchlíků o druzích a možnostech využití zdravotní péče. Vzdělávací instituce měly naopak na integraci prospěšný vliv a podílely se na podpoře integrace nejen dětí, ale i matek samotných. Nedochovalo k systematickému vytváření ukrajinských dlouhodobě segregovaných tříd, před jejichž vznikem někteří autoři varovali (srov. Kment, Prokop, Levinský, Frühauf, Jírotka, 2022). Pouze jedno dítě setrvalo v ukrajinské třídě na základě rozhodnutí matky, která dlouhodobě plánovala návrat domů.

Můj výzkum potvrzuje obavy *Konsorciá nevládních organizací pracujících s migranty* (2023), které vydalo nesouhlas s výslednou podobou novely zákona Lex Ukrajina V upravující podmínky pro Ukrajince s dočasnou ochranou, která byla schválena v dubnu 2023 a vzešla v platnost v červenci téhož roku: „*Obáváme se, že souhrou všech změn se řada uprchlíků bude muset přestěhovat, budou hledat novou práci a novou školu pro děti, čímž zahodí úsilí, které dosud svému začlenění věnovali, další z nich se dostanou do neřešitelné situace a bude docházet k nárůstu zkratového chování, nebo se budou vracet do země, kde se stále válčí*“ (Konsorciium nevládních organizací pracujících s migranty, 2023). Novela ruší příspěvky pro solidární domácnosti, omezuje humanitární ubytování a fakticky zpřísňuje podmínky pro vyplácení dávek osobám s dočasnou ochrannou. Již v dubnu po schválení zákona byla destabilizována situace účastnic v oblasti bydlení a ocitaly se v nejistotě, zdali je bude stát podporovat nadále natolik, aby byly schopné bydlení zajistit. Někteří z majitelů bytů s účastnicemi výzkumu již v dubnu komunikovali, že je kvůli nové úpravě zákona nebudou moci dále ubytovat, jelikož stát přestane podporovat solidární domácnosti. Mnohé z nich hovořily o obavách, že se z toho důvodu budou muset přestěhovat do jiného kraje, nebo se dokonce navrátit na válkou postiženou Ukrajinu. Pojednávaly o tom, že nejsou finančně zajištěné natolik, aby byly schopné platit celou výši nájmu v Praze, a tak se dostávají do prekérní situace. I v případě tohoto výzkumu se tedy novela zákona jeví jako nešťastná volba. Přestěhování do jiného kraje naruší vazby, které si v Praze účastnice výzkumu budovaly a výrazně ovlivní integraci a pocit stability jejich dětí, které si přivykly na školní kolektiv. Více poznatků o dopadech novely přinesou výzkumy, které se uskutečnily po jejím vstoupení v platnost v červenci 2023.

Nejen novela Lex Ukrajina V narušila pocit stability a bezpečí konzultantek. K destabilizaci ubytovací situace se pak na základě různých faktorů přidávaly další překážky v podobě ztíženého přístupu na trh práce a ztíženého přístupu ke zdravotní péči. V některých případech tyto faktory vedou k – na první pohled – zvláštnímu jevu, kdy matky zdánlivě „dobrovolně“ opouštějí bezpečí, které nabízí Česká republika, a dočasně se vrací na válkou sužovanou Ukrajinu. Při analýze zjišťujeme, že tak činí proto, aby si zajistily potřebnou zdravotní péči nebo aby našly pracovní uplatnění, a tím obživu pro svou rodinu, což poukazuje na zásadní bariéry pro integraci do české společnosti. Jednu z účastnic výzkumu ztížený přístup na trh práce demotivoval natolik, že se ve výsledku rozhodla pro strategii cirkulační migrace. Začala pracovat v Kyjevě a žije v podstatě na obou místech zároveň. Ponechala si bydlení v Praze, aby měla kam uprchnout, pokud by

byl Kyjev v přímém ohrožení a Prahu někdy navštěvuje. Pracovně se uplatňuje na Ukrajině a dceru poslala k babičce do relativně bezpečné oblasti Ukrajiny. Paradoxně tedy provádí přesný opak toho, co činily transnacionální ukrajinské matky ve výzkumu Ezzeddine (2012), které jezdily do České republiky, aby finančně zaopatřily sebe a svou rodinu. Tato matka jezdí vydělávat na Ukrajinu, aby mohly společně s dcerou využít bezpečí, které nabízí Česká republika. Ukazuje se, že v případě těchto žen, které – na rozdíl od transnacionálních matek – musí samy aktivně zajistit v nové zemi péči o své děti, a to bez dostatku podpůrných vazeb, které by jim to usnadnily, se pobyt v České republice může negativně podepsat na jejich ekonomickém kapitálu. Jak upozorňují někteří autoři (PAQ research, 2023; Klimešová, Šatava, Ondruška, 2022) ukrajinští uprchlíci se často v současné situaci v České republice ocitají v příjmové chudobě. Vymanit se z ní jim nepomáhá paradoxně ani jejich kvalifikace a vzdělání, jelikož vysokoškolsky vzdělaní uprchlíci z Ukrajiny jsou na trhu práce znevýhodněni oproti uprchlíkům z Ukrajiny se středoškolským a vyšším odborným vzděláním (Drbohlav, Novotný, 2023). Situaci konzultantkám taktéž komplikovala nepřenositelnost vzdělání na trh práce. Zaměstnané účastnice výzkumu se na trhu práce uplatňovaly na nízkokvalifikovaných nebo feminizovaných pozicích. Výzkum potvrdil existenci bariéry v podobě nepřenositelnosti kvalifikace do českého prostředí a taktéž uplatnění uprchlíků na nekvalifikovaných pozicích neodpovídajících jejich vzdělání (ibid.). Překážky jako jsou tyto, které jsou natolik velké, že motivují uprchlíky opouštět bezpečí, by měly být podrobeny dalšímu zkoumání, aby bylo možné nalézt způsob, jak je odstranit či minimalizovat.

Práce byla pro matky stěžejní doménou nejen z důvodu potřeby finančního zajištění rodiny. Objevila jsem oblast nepostihnutou Agerem a Strang (2004a, 2004b, 2008) a dalšími výzkumníky v mé literární rešerši, a tou je oblast seberealizace. Účastnice výzkumu chtěly provádět aktivity, které by jim umožnily smysluplně trávit čas a zapomenout při tom na každodenní starosti. O těchto aktivitách nehovořily s důrazem na finanční výdělek, ale s důrazem na pocit naplnění. Není proto náhodou, že se společně účastnily našeho integračního projektu Mámy z Ukrajiny, který chtěl matky podpořit v integraci právě umožněním jejich participace a seberealizace. Matky hovořily o důležitosti existence prostoru, ve kterém mohou demonstrovat své dovednosti, a nebýt tak pouhými příjemkyněmi pomoci, ale aktivně společensky participovat. Jako důležitý se jevil pocit zmocnění, který matky získávaly tím, že předávaly své dovednosti české majoritě, což je pocitově stavělo do rovnocenného postavení. Domnívám se, že by matky

benefitovaly z dalších projektů, které by využívaly potenciálu seberealizace, protože právě umožnění společenské participace je pro integraci stěžejní a předchází sociální exkluzi a dalším negativním jevům, které integraci zabraňují (srov. Beresnevièiûtě, 2003). Ze své zkušenosti z praxe ale musím podotknout, že i za tyto činnosti by matky měly být finančně kompenzovány, jelikož jejich časová kapacita je výrazně omezená a aktivity tohoto typu je pro ně opravdu nesnadné zařadit do svého programu. Navíc právě (alespoň symbolická) finanční odměna matkám dokazuje, že jsou jejich schopnosti a dovednosti hodné ocenění a jsou pro Českou společnost „užitečné“, čímž může dojít k rozmělnění jejich pocitu „překážení“ v české společnosti a k vytvoření pocitu zmocnění. U projektů zaměřených na tuto cílovou skupinu rovněž nemůže být opomenuta nutnost zajištění hlídání dětí, bez kterého v podstatě nemohou být realizovány.

Analýza poukázala na další oblast stěžejní pro integraci, která není postihnuta využitým modelem. Autoři Ager a Strang (2004, 2004b, 2008) ve svém modelu nezmiňují důležitost moderních technologií a sociálních sítí v integračním procesu, a to z celkem pochopitelných důvodů, jelikož v době vzniku modelu byl rozvoj sociálních sítí byl teprve v začátcích a moderní technologie nebyly prostoupeny životem do takové míry, jaké je tomu dnes. V případě zkoumané skupiny se ukázalo, že moderní technologie a sociální sítě prospěšně působily v integračním procesu a umožňovaly konzultantkám samostatnost. Pro konzultantky byly při integraci zásadními pomocníky online překladače, navigace a funkce telefonů překládající texty do ukrajinského jazyka. Informace pro uprchlíky čerpaly z různých webových stránek a hojně využívaly také sociálních sítí a komunikačních platform jako skupiny na Facebooku a Telegram, kde se tázaly na řešení různých praktických problémů krajanů, Čechů i příslušníků dalších států. Tuto doménu bych v modelu Agera a Strang (ibid.) zařadila někam na pomezí kategorií „Sociální vazby“ a „Nástroje usnadňující integraci“, jelikož moderní technologie matkám usnadňují integraci do společnosti a zároveň v online prostředí získávají jistý pocit „komunity“ a dostávají příležitost k socializaci. O důležitosti sociálních sítí a online komunikačních platform v integračním procesu hovoří taktéž vědkyně Donà a Young (2016), které poukazují na vytváření online nadnárodních komunit, které umožňují nové formy akulturace prostřednictvím komunikace, která není lokálně omezená. Internet dle autorek může být taktéž využit k mobilizaci etnické komunity za účelem potřeby sociální změny v oblasti, která jí sužuje a umožňuje zcela nezpřetrhat kontakty s domovinou, čímž zajišťuje uchování kulturní identity. Za usnadňující prvek integrační zkušenosti účastnice

výzkumu považovaly možnost vyřešit mnohé administrativní záležitosti prostřednictvím webových stránek, místo prezenčního docházení na úřad.

Závěrem bych ráda konstatovala, že i když se český systém snaží situaci uprchlíkům z Ukrajiny ulehčit a prostřednictvím statusu dočasné ochrany se dostávají do více rovnocenného postavení s českými občany než běžní azylanti, setkávají se matky s dočasnou ochranou s mnohými překážkami, které jim brání v začlenění do majoritního společenského systému. Tyto překážky jsou ovlivňovány průniky strukturálních rovin znevýhodnění, společně s individuálními rovinami znevýhodnění a mají tak kontextuální povahu, přesto lze najít několik pravidelností. Jako některé stěžejní překážky lze jmenovat:

- 1) ztížený přístup ke zdravotní péči,
- 2) nestabilitu bydlení, která se zdá být podmíněna novelou zákona Lex Ukrajina V.,
- 3) omezené možnosti vstupu na trh práce podmíněné kombinací různých faktorů, včetně nepřenositelnosti kvalifikace,
- 4) omezenou možnost harmonizovat rodinný čas s pracovním časem a časem pro péči o sebe,
- 5) nedostatečné příležitosti pro navazování kontaktu s Čechy a k socializaci obecně,
- 6) zhoršený zdravotní a psychický stav, pocity opuštění a sociální izolace,
- 7) nedostatečné příležitosti k seberealizaci.

Jejich zkušenost je naopak usnadňována:

- 1) inkluzivním přístupem vzdělávacích zařízení,
- 2) přítomností podpůrných sociálních vazeb (v individuálních případech),
- 3) činností neziskových organizací a sociálních projektů, které poskytují podporu v řadě různých oblastí a v mnohých případech kompenzují mezery státní politiky,
- 4) moderními technologiemi,
- 5) úřady vybavenými informačními materiály v ukrajinštině a tlumočníky schopnými zprostředkovat komunikaci.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo zmapovat zkušenost s integrací do české společnosti konkrétní skupiny ukrajinských matek s dočasnou ochranou v ČR a lépe porozumět tomu, jaké faktory přispívají a zabraňují jejich integraci do české společnosti. Za účelem toho byl využit model integrace Agera a Strang (2004a, 2004b, 2008), který rozděluje integraci do deseti domén reflektujících různé oblasti života, a intersekcionalní přístup, který umožnil analyzovat zkušenost matek v průsečíku různých rovin znevýhodnění, jež vytvářely v jejich integraci specifické překážky. Analýza ukázala, že integrace skupiny je v jednotlivých doménách ovlivňována řadou faktorů, které působí paralelně a vzájemně se prolínají. V integračním procesu skupiny hrály významnou roli strukturální roviny znevýhodnění na základě mateřství, genderu, etnicity a migrantského statusu, které se prolínaly s dalšími individuálními rovinami znevýhodnění, mezi které patřilo např. zatížení péčí o další členy rodiny, nepřítomnost blízkých sociálních vazeb nebo nedostačující bydlení. Klíčovým zjištěním je, že nejvíce překážek v tomto průsečíku znevýhodnění produkovalo strukturální znevýhodnění na základě mateřství. Nedostatečné nabídky flexibilních forem zaměstnání a služeb péče o děti limitovaly možnosti začlenění matek do společnosti, což naznačuje nedostatečné reflektování potřeb uprchlic-matek v integračním procesu ze strany veřejných politik. Práce poukázala na přínos využití intersekcionalního přístupu pro studium integrace a migrace a jeho potenciál pro studium specifických potřeb zranitelných skupin.

Výzkum umožnil identifikovat domény, které jsou pro proces integrace skupiny stěžejní, ať už na základě bariér, které v nich vznikají, nebo naopak faktorů podporujících integraci. Důležitou roli hrály v integračním procesu sociální vazby, které měly potenciál napomoci harmonizaci rodinného času s pracovním časem a časem na sebepečí. Bližší podpůrné vztahy v České republice však většina z matek postrádá, což se jeví jako podstatná překážka pro integraci do společnosti. Účastnice výzkumu v mnohých případech čelily sociální izolaci a taktéž deklarovaly nedostatek příležitostí pro navázání nových kontaktů. Znevýhodněnou pozici konzultantek dále prohluboval jejich nepříznivý psychický a zdravotní stav. Účastnicím výzkumu integraci zásadně komplikují ztížený přístup ke zdravotní péči, nestabilita bydlení, omezené možnosti vstupu na trh práce, nedostatečné příležitosti k socializaci s Čechy i krajany a omezená možnost seberealizace v České republice. Analýza naznačuje, že integrace matek do společnosti je podporována inkluzivním přístupem vzdělávacích institucí, činností neziskových organizací,

moderními technologiemi a inkluzivním přístupem některých úřadů, které poskytují Ukrajinčům srozumitelné informace v jejich rodném jazyce.

Výzkum naznačuje neblahý dopad novely Lex Ukrajina V na ubytovací situaci některých skupin osob s dočasnou ochranou, jelikož její zavedení vedlo k destabilizaci ubytovací situace konzultantek, která pro některé z nich představovala možnou nutnost relokace do jiného kraje nebo na Ukrajinu. Ztížený přístup na trh práce, společně se ztíženou dostupností zdravotní péče, motivoval některé z matek k dočasnému opouštění bezpečí České republiky a návratům na Ukrajinu. Z toho důvodu se domnívám, že by bylo vhodné tyto domény v kontextu matek s dočasnou ochranou podrobit dalšímu výzkumu.

Výzkum poukázal na dvě nové oblasti, nereflktované modelem Agera a Strang (2004a, 2004b, 2008), a to na oblast seberealizace a moderních technologií. Konzultantky hovořily o důležitosti realizace naplňujících aktivit, nikoliv pouze s důrazem na výdělek, ale na pocit uspokojení. Chtěly demonstrovat své dovednosti a nebýt tak pouhými příjemkyněmi pomoci, s důrazem na pocit zmocnění. Moderní technologie byly taktéž jedním ze zmocňovacích prostředků, jelikož matkám umožňovaly samostatnost v integračním procesu a vytváření nových kontaktů.

Jakožto realizátorka integračního projektu bych chtěla poukázat na to, že by zkoumaná skupina výrazně profitovala z vytvoření dalších programů, které se zaměřují na jejich seberealizaci, komunikaci a setkávání s Čechy, duševní zdraví a hlídání dětí. Jedné z konzultantek by každodennost taktéž mohly významně usnadnit odlehčovací služby. Domnívám se, že realizace dalšího výzkumu využívajícího intersekcionalního přístupu má potenciál odhalit konkrétní potřeby cílové skupiny v jednotlivých oblastech integrace a zajistit adresnost integračních snah v praxi. Ukazuje se, že při studiu migrace a integrace má intersekcionalní perspektiva spoustu výhod a umožňuje zachytit specifické potřeby migrantů. Jako pozitivní skutečnost tedy spatřuji, že se v současnosti začíná vyskytovat také v některých státních dokumentech (Úřad vlády, 2021). Doufám, že se trend jejího využívání bude zvyšovat i nadále, aby byla docílena co největší adresnost opatření ze strany státu i designů projektů vytvářených neziskovým sektorem. Další výzkum bych doporučovala zaměřit na jednu vybranou doménu integrace s využitím intersekcionalního přístupu, jelikož se domnívám, že hloubková analýza vlivu spolupůsobících rovin znevýhodnění může přinést zásadní poznatky pro lepší porozumění specifik integrace osob s dočasnou ochranou a jejich potřeb.

Seznam použité literatury

Literatura

AGER, A., STRANG, A. 2004a. *The Experience of Integration: A Qualitative Study of Refugee Integration in the Local Communities of Pollokshaws and Islington*. Home Office Online Report 55/04. Londýn: Home Office.

AGER, A., STRANG, A. 2004b. *Indicators of Integration: final report: Home Office Development and Practice Report 28*. Londýn: Home Office. ISBN 1844734560.

AGER, A., STRANG, A., 2008. *Understanding Integration: A Conceptual Framework*. Journal of Refugee Studies. 21(2), 166–191.

ANTHIAS, F., 2012. *Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality: Towards a Translocational Frame*. Nordic Journal of Migration Research 2 (2), s. 102–110. DOI: <https://doi.org/10.2478/v10202-011-0032-y>.

BARŠA, P., 2006. *Konstruktivismus a politika identity*. Antropo Webzin [online]. AntropoWeb, (1-2), 21-35 [cit. 2023-09-16]. Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/media/webzin/webzin_1-2_2006/03_barsa.pdf

BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. ISBN 80-210-3875-6.

BASTIA, T., DATTA, K., HUJO, K., PIPER, N., WALSHAM, M. 2023. *Reflections on intersectionality: a journey through the worlds of migration research, policy and advocacy*. Gender, Place & Culture, 30(3), s. 460-483. DOI: <https://doi.org/10.1080/0966369X.2022.2126826>

BAUM, D. a A. GOJOVÁ, ed., 2014. *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-390-3.

BERESNEVIËÏÛTË, V. 2003. *Dimensions of Social Integration: Appraisal of Theoretical Approaches*. Ethnicity Studies, s. 96–108.

BERNARD, J., MIKEŠOVÁ, R. 2014. *Sociální integrace imigrantů na rozhraní mezi dočasnou migrací a trvalým usazením*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review 50 (4), s. 521-545. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/integrace.pdf>

BRUBAKER, R., COOPER, F. 2000. *Beyond Identity*. Theory and Society. 29 (1), s. 1-47. ISSN 0304-2421. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3108478>

CICHOCKA, E. 2021. *Safe, accepted and charmed by the city. Why do migrants feel better in Berlin than in Amsterdam?*. Journal of Ethnic and Migration Studies, 47 (9), s. 1940-1956, DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1873113>

CRENSHAW, K. 1989. *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. University of Chicago Legal Forum 1 (8). s. 139–167.

CRESWELL, J. W., 2009. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 3. vydání. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

CRIADO-PEREZ, C., 2019. *Invisible Women: Data Bias in a World Designed for Men*. Vintage Publishing. ISBN 1784706280.

CROMPTON, R., LYONETTE, C. 2005. „*The new gender essentialism – domestic and family ‘choices’ and their relation to attitudes*“. The British Journal of Sociology 56 (4), s. 601–620.

DESIDERIO, M.V. ed. 2020. *Canada-EU Migration Platform on the Integration of Migrant Women. Outcomes Report*. Brusel: European Commission, European Website on Integration. Dostupné z: <https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2020-12/OutcomeReport-Canada-UMigrationPlatformontheIntegrationofMigrantWomen.pdf>

DONÀ, G., YOUNG, M. 2016. *Refugees and forced migrants*. In: Sam, D., Berry, J., eds. *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 153-172. DOI: 10.1017/CBO9781316219218.011

DRBOHLAV, D., NOVOTNÝ, J., 2023. *Dotazníkové šetření mezi válečnými uprchlíky z Ukrajiny v Česku se zaměřením na jejich ekonomickou aktivitu, znalost českého jazyka a možný návrat: Výzkumná zpráva projektu „Informační setkání pro uprchlíky z Ukrajiny“*. Přírodovědecká fakulta UK, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

ERIKSEN, H., T. 2008. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-465-6.

EZZEDDINE, P. 2012. *Mateřství na dálku. Transnacionální mateřství ukrajinských migrantek v České republice*. Gender, rovné příležitosti, 13 (1), s. 24-32.

EZZEDDINE, P., et.al. 2014. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti v České republice*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci. ISBN: 978-80-260-6894.5.

FORMÁNKOVÁ, L., LOPATKOVÁ, M. 2018. *Nerovná startovní čára? Intersekcionalní analýza počátků profesních drah jedenapůlté generace vietnamských mužů a žen na českém trhu práce*. Gender a výzkum 19(2), s. 135-162.

GIDDENS, A. 2013. *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-0807-1.

GLUMBÍKOVÁ, K., GŘUNDĚLOVÁ, B., GOJOVÁ, A. 2018. *Intersekcionalita útlaku u matek bez domova z azylových domů*. Gender a výzkum 19(2), s.163-181.

HABASH, D., OMATA, N. 2022. *The 'Private' Sphere of Integration? Reconfiguring Gender Roles Within Syrian Refugee Families in the UK*. Journal of International Migration and Integration. 24 (3), s. 969-988. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12134-022-00982-x>

HANOUSKOVÁ, F. 2023. *Final Report: Mámy z Ukrajiny. Projekty solidarity Erasmus+*. Zpráva dostupná na vyžádání na: frantiska.hanouskova@gmail.com

HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-736-7040-2.

HEŘMANSKÝ, M., 2019. *Analýza a interpretace dat v kvalitativním výzkumu*. In: NOVOTNÁ, H., O. ŠPAČEK a M. ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, eds. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 415-443. ISBN 978-80-7571-052-9.

HRADEČNÁ P., JELÍNKOVÁ M., EZZEDDINE P., HAVELKOVÁ H. 2016. *Ženy na vedlejší koleji (?): Gender, migrace a stárnutí*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci.

CHRISTINA, J., 2019. *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5373-6

JELÍNKOVÁ, M., VALENTA, O. 2022. *Pojetí integrace migrantů v ČR perspektivou analýzy podpory stanovených priorit*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review 58 (1), s. 71-98. DOI: <https://doi.org/10.13060/csr.2022.008>.

JELÍNKOVÁ, M., OCHRANA, F., PLAČEK, M. 2023. *Příchod ukrajinských uprchlíků perspektivou obcí v Česku*. Geografie, 128 (3), s. 271–299. DOI: <https://doi.org/10.37040/geografie.2023.014>

KLIMEŠOVÁ, M., ŠATAVA, J., ONDRUŠKA, M. 2022. *Situace uprchlíků z Ukrajiny*. MPSV ČR. Dostupné z:

https://www.mpsv.cz/documents/20142/1248138/Situace_uprchliku_MPSV_13072022.pdf/7f85ee74-a010-fc04-d696-364b1c4e3eab

KMENT, Š., PROKOP, D., LEVINSKÝ, M., FRÜHAUF, L., JIROTKA, M., et. al. 2022. *Integrace ukrajinských uprchlíků v ČR 2022+: Bydlení, trh práce, vzdělávání*. Praha: PAQ Research, České priority.

KONOPÁSEK, Z., 1997. *Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu*. Biograf [online]. (12), 106 odst. [cit. 2023-11-18]. ISSN 1211-5770. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=1205>

KRCHOVÁ, A., VÍZNEROVÁ, H., KUTÁLKOVÁ, P. 2008. *Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky*. Praha: Friedrich Ebert Stiftung.

KŘIŽÍKOVÁ, Alena. 2002. *Česká žena v práci a rodině posledního tisíciletí*. In: MANSFELDOVÁ, Z., TUČEK, M, eds. *Současná česká společnost*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 148-160. ISBN 80-7330-009-5.

LEE, J. S., NARGUND-JOSHI, V., DENNIS, B. 2011. *Progressing through the Haze in Science and Mathematics Education Research: Contemporary Use of Spradley's Qualitative Inquiry in Two Case Studies*. In: *International Journal of Qualitative Methods*, 10(1), s. 42-57. <https://doi.org/10.1177/160940691101000104>

LEONTIYEVA, Y (ed.). 2006. *Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové)*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 80-7330-098-2.

LUTZ, H., AMELINA, A. 2021. *Gender in Migration Studies: From Feminist Legacies to Intersectional, Post- and Decolonial Prospects*. *Zeitschrift für Migrationsforschung*. 1(1), s. 55-73. DOI: <https://doi.org/10.48439/zmf.v1i1.97>

MAREŠ, J., 2015. *Tvorba případových studií pro výzkumné účely*. *Pedagogika*. 65(2), 113–142.

MARKOVÁ VOLEJNÍČKOVÁ, R., ŠVARCOVÁ, M., KŘIŽÍKOVÁ, A., FORMÁNKOVÁ, L. 2019. *Podnikání matek malých dětí jako prekérní typ zaměstnání? Srovnání zkušeností podnikatelek s malými dětmi původem z ČR a z Ukrajiny*. *Gender a výzkum* 20 (2), s. 124-153.

NOVOTNÁ, H., 2019a. *Kvalitativní strategie výzkumu*. In: NOVOTNÁ, H., O. ŠPAČEK a M. ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, eds., *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 257-287. ISBN 978-80-7571-052-9.

NOVOTNÁ, H., 2019b. *Výběr vzorku a prostředí výzkumu*. In: NOVOTNÁ, H., O. ŠPAČEK a M. ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, eds. *Metody výzkumu ve společenských*

vědách. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 289 - 314. ISBN 978-80-7571-052-9.

PENG, Q. 2019. *No Country for the Low-end? –An Intersectional Analysis of the Status of Migrant Women Workers as Domestic Helpers and Relevant Laws in China.* International Journal on Minority and Group Rights 26(4), s.575-599. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718115-02604002>

PHILLIMORE, J. 2011. *Refugees, acculturation strategies, stress and integration.* Journal of Social Policy, 40 (3), str. 575-593. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0047279410000929>

PROKOP, D. 2020. *Slepé skvrny: o chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzvách v české společnosti.* 2. rozšířené vydání. Brno: Host.

RŮŽIČKA, M. 2011. *Časoprostorové a infrastrukturní aspekty procesu sociální exkluze.* Sociologický časopis / Czech Sociological Review 47 (2), s. 273-295. DOI: <https://doi.org/10.13060/00380288.2011.47.2.03>

SOLANO, G., HUDDLESTON, T. 2020. *Migrant Integration Policy Index 2020.* MPG, CIDOB. ISBN 978-84-92511-83-9

SPRADLEY, J., P., 1979. *The Ethnographic Interview.* Belmont: Wadsworth.

WU, Z., SCHIMMELE, C., M., HOU, F. 2012. *Self-perceived integration of immigrants and their children.* Canadian Journal of Sociology 37(4), s. 381-408. DOI: <https://doi.org/10.29173/cjs11713>

YIN, R. K. 2003. *Case Study Research: Design and Methods.* 3. vydání. Thousand Oaks: Sage.

ZANDLOVÁ, M., 2019. *Rozhovor.* In: NOVOTNÁ, H., O. ŠPAČEK a M. ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, ed. *Metody výzkumu ve společenských vědách.* Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 315-352. ISBN 978-80-7571-052-9.

Elektronické zdroje

DLUBALOVÁ, Klára, 2022b. [online]. *Dočasná ochrana pro Ukrajince půjde prodloužit o jeden rok. Vláda schválila Lex Ukrajina IV.* MV ČR. [cit. 2023-12-26]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/docasna-ochrana-pro-ukrajince-pujde-prodlouzit-o-jeden-rok-vlada-schvalila-lex-ukrajina-iv.aspx>

DLUBALOVÁ, Klára, 2022a. [online]. *Poslední opatření, které umožní zrušit nouzový stav. Systém nouzového ubytování bude nově veřejnou službou.* Bytová správa ministerstva vnitra. [cit. 2023-12-26]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/bsmv/clanek/posledni-opatreni-ktere-umozni-zrusit-nouzovy-stav-system-nouzoveho-ubytovani-bude-nove-verejnou-sluzbou.aspx>

IFSW, 2018. [online]. *Global Social Work Statement of Ethical Principles* [cit. 2023-12-02]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

LOUNEK, V., KOBES, T. 2017. [online]. *Segregace.* Encyklopedie Migrace [cit. 2023-12-20]. Dostupné z: <https://www.encyclopediaofmigration.org/segregace/>

KONSORCIUM NEVLÁDNÍCH ORGANIZACÍ PRACUJÍCÍCH S MIGRANTY, 2020. *Lex Ukrajina V měl uprchlíky přiblížit k běžnému nájemnímu bydlení a trhu práce, spíše je však uvrhne do větší chudoby* [online]. [cit. 2023-12-12]. Dostupné z: <https://migracnikonsorciem.cz/cs/lex-ukrajina-v-mel-uprchliky-priblizit-k-beznemu-najemnimu-bydleni-a-trhu-prace-spise-je-vsak-uvrhne-do-vetsi-chudoby/>

MAGISTRÁT HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY, 2022. [online]. *Lex Ukrajina II – přehled změn* [cit. 2023-11-12]. Dostupné z: <https://metropolevsech.eu/cs/news/lex-ukrajina-ii-prehled-zmen/>

MPSV ČR. [online]. *Lex Ukrajina 5: Změny v pomoci uprchlíkům z Ukrajiny.* Dostupné z: <https://www.cizinci.cz/-/lex-ukrajina-5-zmeny-v-pomoci-uprchlikum-z-ukrajiny>

MV ČR. 2016. *Aktualizovaná „Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu“ a Postup při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců v roce 2016.* Dostupné z: http://cizinci.cz/repository/2154/file/Aktualizovana%20KIC%20a%20Postup_2016.pdf

MV ČR. 2022. *Postup při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců Ve vzájemném respektu 2023* [cit. 2023-12-16]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/zakladni-dokumenty-k-integracni-politice-ke-stazeni.aspx>

MV ČR. 2023a. [online]. *Integrace cizinců* [cit. 2023-11-12]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/integrace-cizincu.aspx?q=Y2hudW09Mg%3D%3D#:~:text=C%C3%ADlem%20integra%C4%8Dn%C3%AD%20politiky%20je%20podpo%C5%99it,vz%C3%A1jemn%C4%9B%20pro>

v%C3%A1zan%C3%A9%20a%20komunikuj%C3%ADc%C3%AD%20spole%C4%8
Dnosti.

MV ČR. 2023b. [online]. *Slovníček pojmů* [cit. 2023-11-12]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/slovnicek-pojmu.aspx>

MV ČR. 2023c. [online]. *Informace pro ukrajinské občany na území ČR v návaznosti na ruskou agresi na Ukrajině*. [cit. 2023-12-12]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/informace-pro-obcany-ukrajiny.aspx>

NEŠPOR, Zdeněk, ed., 2017. [online]. *Exkluze sociální*. Sociologická encyklopedie [cit. 2023-10-12]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/>

ORGANIZACE PRO POMOC UPRCHLÍKŮM. 2016. *Analýza k problematice postavení migrantek a migrantů v České republice*. Dostupné z: <https://www.opu.cz/tiskova-zprava/analyza-k-problematice-migrantek-a-migrantu-v-ceske-republice/>

Sdružení pro integraci a migraci. 2022. *Analýza zohlednění specifických situací migrantek ve vybraných vládních strategických materiálech*. Dostupné z: https://www.migrace.com/docs/210310_ge200024_vystup-2_watchdogova-zprava_zohledneni-migrantek-ve-strategickych-materialech.pdf

PAQ Research, 2023. *Integrace ukrajinských uprchlíků: rok poté*. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/post/integrace-ukrajinskych-uprchliku-rok-pote>

ÚŘAD VLÁDY ČR. 2021. *Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021 – 2030*. Dostupné z https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/Strategie_rovnosti_zen_a_muzu.pdf.

ÚŘAD VLÁDY ČR. 2022. *Stanovení strategických priorit vlády ČR ke zvládnutí uprchlické vlny související s invazí Ruské federace na Ukrajinu*. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/soubor/stanoveni-strategickych-priorit-vlady-pdf>.

Právní prameny

Zákon č. 325/1999, Sb., o azylu.

Zákon č. 326/1999 Sb., zákon o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů.

Seznam obrázků

Obrázek 1: Domény integrace	15
Obrázek 2: Předpokládané překrývající se formy znevýhodnění ukrajinských matek...	20

Seznam tabulek

Tabulka 1: Přehled základních informací o účastnících výzkumu.....	43
--	----

PŘÍLOHA 1 – Scénář rozhovoru

SCÉNÁŘ ROZHOVORU 1. KOLO

OBLASTI, KTERÉ ZJIŠŤUJEME

1) Ukazatele a prostředky integrace

- ZAMĚSTNÁNÍ
- BYDLENÍ
- VZDĚLÁNÍ |
- ZDRAVÍ

2) Sociální vazby

- Social bonds (rodina, komunita, náboženství)
- Social bridges (s jinými komunitami)
- Social links (jedinec a struktura státu)

3) Nástroje usnadňující integraci (facilitators)

- Jazyk a znalost kultury
- Bezpečí a stabilita

4) Základ (Foundation)

- Migrantský status, práva a povinnosti, český systém, jak český stát přijímá Ukrajince (charakter integrační politiky)

ÚVOD K ROZHOVORU:

Moc Vám děkuji, že jste souhlasila s rozhovorem. Tento rozhovor nemá být formální, můžete odpovídat jakýmkoliv způsobem, který Vám bude příjemný. Když Vám některá z otázek bude nepříjemná, nemusíte na ní odpovídat. A nebojte se, můžete být zcela upřímná, i co se týče Vašeho dojmu z České republiky a Čechů – nejsem nacionalistka a nic z toho, co řeknete, mě neurazí, i kdyby to bylo negativní. Chci znát Vaše reálné zkušenosti, abychom věděly, co je pro vás důležité a jak Vám můžeme pomoci v projektu. Také mi to pomůže výzkumně, aby moje diplomová práce měla výpovědní hodnotu. Údaje o Vás budou v diplomové práci anonymizovány. Kdybyste si zpětně rozmyslela, že nechcete, aby něco z našeho rozhovoru bylo zveřejněno, stačí mi říct, a já mohu dané části vynechat. Pokud byste zpětně měla k rozhovoru připomínky, budu se Vám vždy snažit vyjít vstříc. Já sama jsem opravdu zvědavá a chci se dozvědět, jaké je pro Vás žít v ČR, proto se na rozhovor moc těším. Do propagace projektu na sociální síti půjde jen Váš medailonek s fotografií, který Vám předem pošlu na schválení. Náš rozhovor se nikde tímto způsobem zveřejňovat nebude. Využiji ho pouze v závěrečné zprávě a diplomové práci v anonymizované formě.

ZÁKLADNÍ OTÁZKY

- 1) Kde jste se narodila?
- 2) Z jaké oblasti Ukrajiny jste přijela? Kdy jste se přistěhovala do ČR?
- 3) Jaký je váš mateřský jazyk? (Spíše ukrajinština x ruština)
- 4) Jaké jiné jazyky ovládáte? (Učíte se případně česky?)
- 5) Kolik vám je let? (Jestli vám to není nepříjemné)
- 6) Jaký migrantský status máte v ČR?
- 7) S kým jste přijela do ČR (děti, další členové rodiny, kamarádi, partner atd.)?
- 8) Kolik máte dětí a kolik jim je let?
- 9) Proč jste se rozhodla pro migraci zrovna do ČR?
- 10) Jak dlouho aktuálně plánujete zůstat v ČR? Chtěla byste tu případně zůstat nebo se chcete vrátit na Ukrajinu, až to bude možné?
- 11) Jaké pro vás zatím bylo zabydlování se v ČR?
 - Jaké byly překážky, co bylo těžké a co Vám naopak pomohlo?
 - Co Vás zaskočilo?
 - Co Vás mile překvapilo?
 - Kdo vám pomohl /co vám pomohlo se zabydlet?

PROJEKT (tyto otázky budou využity do závěrečné zprávy pro EU):

V této části mě bude zajímat, co očekáváte od našeho projektu a jak ho zatím hodnotíte. Právě nám skončilo testovací období, tak by mě zajímalo, co se vám líbilo, co by šlo vylepšit atd.

1) Proč jste se do projektu přihlásila?

- Jaká byla vaše očekávání?

2) Právě uplynulo testovací období našeho projektu. Jak zatím hodnotíte náš projekt?

- Co byste zlepšila?

- Co se vám líbilo?

3) Jaká jsou vaše další očekávání od projektu? Jak byste si dál představovala průběh projektu? (Co si slibujete od své další participace?)

4) Jak by vám náš projekt mohl pomoci s vaším zabydlením se v ČR? (Co by se vám hodilo, co by vám pomohlo, jak myslíte, že tento konkrétní projekt může pomoci?)

OTÁZKY VYCHÁZEJÍCÍ Z VYBRANÉHO TEORETICKÉHO RÁMCE:

V této části se Vás chci zeptat na několik oblastí integrace a Vaše zkušenosti s nimi – zaměstnanost, bydlení, vzdělávání.

Ukazatele a prostředky integrace

Zaměstnanost

1) Čím jste se živila doma na Ukrajině?

2) Pracujete v ČR? Pokud ano, co děláte a jak jste s tím spokojená?

- Jaký byl proces získávání práce v ČR (snadný x těžký)? Využila jste případně nějaký tréninkový program?

Bydlení

1) Kde v současnosti bydlíte?

2) Vyhovuje vám vaše bydlení? Jak jste spokojená?

Vzdělávání + Jazyk

1) Chodí zde vaše dítě do školy/do školky? (Případně další vzdělávací programy a mimoškolní aktivity?)

2) Jaké to pro vaše dítě je? Jak to prožívá?

- Český jazyk

- Podpůrné služby pro děti ze strany školy (jazyková bariéra)
- České děti a ukrajinské děti
- Jak ovlivňuje to, že tady vaše dítě studuje, vaši chuť zde zůstat/nezůstat?

3) Co jste vystudovala? Uplatňujete vaše vzdělání v současnosti v ČR?

4) Využíváte nějakých integračních nebo vzdělávacích programů, které pomáhají dětem nebo Vám s přechodem na český jazyk nebo jiné programy dalšího vzdělávání, např. rekvalifikační programy? Pokud ano, jaké máte s těmito programy zkušenosti?

Zdraví

1) Musela jste za tu dobu, co jste v ČR řešit zdravotní záležitosti? Jak to probíhalo, věděla jste, na koho se obrátit? Jak jste byla spokojená?

- Jak probíhala vaše dosavadní komunikace s doktory (případná jazyková bariéra, přístup)

Sociální vazby a „Foundation“

1) S kým jste v ČR nejvíce v kontaktu? (Máte tu rodinu, kamarády/známé z Ukrajiny, kamarády/známé mezi Čechy? Případně je nějaká komunita/zájmová skupina, kterou navštěvujete)? A proč?

- Měla jste v ČR již před příjezdem další členy rodiny / kamarády? (Ukrajince x Čechy)
- Navštěvujete nějaké zájmové kroužky, cítíte se být součástí nějaké komunity?
- Na koho se obracíte, když potřebujete pomoc?
- Udržujete zde v ČR nějaké zvyky/tradice, které jste udržovali na Ukrajině?

2) Jak se cítíte v české společnosti? (Češi, pocit přijetí, rozdíl v kultuře atd.) (Jak vám přijde, že česká společnost přijímá Ukrajince?)

3) Znáte Čechy, na které se můžete obrátit, když potřebujete s něčím pomoci? (Např. zprostředkování komunikace s úřadem, poradit cestu, vysvětlit něco, pomoci najít příslušného lékaře atd...) Jste s nimi často v kontaktu?

4) Domluvíte se běžně v Česku (jakým jazykem)? Jak je pro vás snadné/náročné zde komunikovat? (běžná komunikace, úřady)

5) Stalo se vám někdy nějaké nedorozumění na základě jazykové bariéry nebo odlišné kultury?

6) Jak vám přijde, že český stát přijímá Ukrajince – jak hodnotíte Vaše práva a povinnosti v ČR vzhledem k vašemu migrantskému statusu (dočasný pobyt)?

7) Jakou máte zkušenost s českými úřady? (Např. cizinecká policie, úřad práce) Co funguje dobře? S čím jsou naopak problémy? Jaké pro vás bylo zařizování administrativních záležitostí?

8) Využíváte služeb nějakých neziskových organizací nebo státní pomoci? Pokud ano, jaká je vaše zkušenost?

Bezpečí a stabilita

1) Cítíte se v ČR bezpečně, komfortně? Proč?

- Když potřebujete s něčím poradit, něco vysvětlit, zeptat se na cestu
- V některých lokalitách
- Ve vztahu k některým skupinám obyvatel

Závěrečná otázka: Bavily jsme se spolu o několika oblastech integrace. Co vy si osobně myslíte, že by vám nejvíce pomohlo při integraci, co by pomohlo, abyste se v ČR cítila lépe? Jaké jsou největší překážky?

PŘÍLOHA 2 – Ukázka kódování

Ukázka analýzy v CAQDAS Quirkos

The screenshot displays a network diagram on the left and a text transcript on the right. The network diagram consists of various nodes connected by lines, representing relationships between different concepts. The nodes include:

- Usnadňuje integraci (green)
- Ztěžuje integraci (red)
- Bydlení (yellow)
- Sociální mosty (purple)
- Sociální propojení (pink)
- Sociální pouta (pink)
- Práce (orange)
- Seberealizace (yellow)
- Zdraví (blue)
- Vzdělávání (blue)
- Intersekcionalita - zdraví (purple)
- Intersekcionalita - životní (purple)
- Intersekcionalita - mateřství (purple)
- Intersekcionalita - etnicita, status a role migranta (purple)
- Intersekcionalita - věk (purple)
- Internet a technologie (yellow)
- Jazyk a znalost kultury (orange)
- Bezpečí a stabilita (yellow)
- Dožasná ochrana - práva a povinnosti (purple)
- Vrátit se na UA/zůstat v ČR (yellow)

The text transcript on the right is titled "F: A kde se učíte česky?" and contains the following text:

V: No, když mluvíš s lidmi na ulici nebo venku nebo s Čechy, tak se tím trochu učíš a pak jsem se učila na nějakých online kurzech pro ukrajinské lidi zdarma. Měli jsme pěknou výbornou lektorku, ale pak jsem zapomněla, že je to ve čtvrtek (smích) a musím na ten kurz a zapnout počítač. Kurz jsem zapnula a děti po mně skákaly, tahaly mě za nohu a já jsem jim říkala, že musím vypnout ten mikrofon, abychom je nerušili (smích). Něco čtu a dívám se trochu na videa, a to je pak trochu snadnější to pochopit. A ovládám angličtinu a pak trochu němčinu, ale tu jsem zapomněla, protože ten jazyk nepoužívám. Uměla jsem trochu španělsky hezky jazyk trochu podobný jako italská. Asi tak. No ruštinu samozřejmě znám, všichni Ukrajinci rozumíme rusky. Když někdo přijede a mluví rusky, já jim můžu pomoci, můžu jim pomoci v ruštině, kdežto oni nechápou ukrajinštinu. Ale je to divné, když člověk bydlí na Ukrajině a neumí ukrajinsky. Proč je

The screenshot displays a vertical flow diagram on the left and a text transcript on the right. The flow diagram consists of nodes connected by vertical lines, representing a sequence of concepts. The nodes include:

- Bydlení (yellow)
- Bydlení - jak ho našli (blue)
- Typ bydlení (purple)
- Spokojenost s bydlením (pink)
- Důležitost bydlení pro setrvání (pink)
- Lidé poskytující ubytování (orange)
- Kvalitní bydlení jako usnadňující faktor pro integraci (yellow)
- Spoluobytí (yellow)
- Bydlení jako důvod pro zvlnění ČR (yellow)
- duben 2023 - změny (cyan)

The text transcript on the right contains the following text:

jediné, co by nám mohlo pomoci, je nějaké bydlení. Volné bydlení tu už dlouho není, zejména v Praze. Logicky bychom se mohli přestěhovat někam do malého města, kde je ubytování levnější, ale to teď nemá smysl. Takže je to z rodu nějakých kouzel, kdyby přiletěl nějaký čaroděj a dal mi na pár měsíců zadarmo byt, mám všechno, nic mi nemůže usnadnit život víc než čaroděj s bytem zadarmo. A potřebuju stůl, nikde ho nemůžu najít.

Vlastně opravdu, co jsme mohli dostat, tak to všechno používáme. Všechno ostatní je jen fikce, a proto nemá smysl o tom snít.

Mám tady vzdáleného příbuzného, a když začala válka, tak od začátku požadoval, abychom sem jeli, my jsme nechtěli, manžel zůstal na Ukrajině, šel rovnou do války, a já jsem se styděla ho opustit, ale

Ukázka analýzy domén: Roviny znevýhodnění ukrajinských matek s dočasnou ochranou

Included terms	Included terms		
Znevýhodnění na základě genderu			
Znevýhodnění na základě mateřství			
Znevýhodnění na základě migrantského statusu/ethnicity			
		jsou druhem	strukturálního znevýhodnění
Included terms	Included terms		

Péče o další členy domácnosti	Jazyková bariéra		
Neexistence blízkých sociálních vazeb (ztráta soc. kapitálu)	Nedostatečné ubytování		
Nepřenosnost vzdělání	Spolubydlení s dalšími členy rodiny		
Zhoršený psychický stav	Sociální izolace		
Zhoršený zdravotní stav		Semantic raltionship	Cover term
Těžké pracovní podmínky			
Zaměstnání vedoucí ke ztrátě dávky		jsou druhem	individuálního znevýhodnění

Included terms**Included terms**

Strukturální znevýhodnění na základě genderu		Semantic raltionship	Cover term
Strukturální znevýhodnění na základě migrantského statusu a etnicity			
Strukturální znevýhodnění na základě mateřství			
Péče o další členy domácnosti			
Neexistence blízkých vazeb			
Jazyková bariéra			
Nepřenositelné vzdělání a kvalifikace		produkují	překážky v doméně práce

Included terms**Included terms**

Spolubydlení s dalšími členy rodiny		<u>Semantic raltionship</u>	<u>Cover term</u>
Nedostatečně vybavený byt			
Nedostatečně velký byt			
Genderové znevýhodnění			
Změna legislativy			
Snižující se solidarita Čechů			
		produkuji	překážky v doméně bydlení (které negativně pozměňují kvalitu života)

Included terms

Included terms

<p>Strukturální znevýhodnění na základě mateřství (péče o dítě, nedostatek dostupných služeb zajišťujících hlídání dětí)</p>			
<p>Sociální izolace (nedostatečná příležitost komunikace s Čechy)</p>			
<p>Zhoršený psychický stav a vyčerpání</p>		<p>Semantic relationship</p>	<p>Cover term</p>
<p>Bariéry v ostatních doménách (vedoucí ke snížení motivace k integraci)</p>			
<p>Migrantský status (dočasnost migrantského statusu snižuje motivaci k učení se českému jazyku)</p>			
<p>Nedostatek podpůrných sociálních vazeb (někdo, kdo by mohl pohlídat dítě)</p>			